

32/2013

8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat

11.6.2013

Julkaisun nimi 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat**Tekijä** Tutkintaryhmä
tutkintaryhmän johtaja Kristiina Kumpula, Suomen Punainen Risti**Oikeusministeriön julkaisu** 32/2013
Selvityksiä ja ohjeita**OSKARI numero** OM 11/021/2012

ISSN-L	1798-7059		
ISSN (nid.)	1798-7059	ISSN (PDF)	1798-7067
ISBN (nid.)	978-952-259-299-6	ISBN (PDF)	978-952-259-300-9

URN URN:ISBN:978-952-259-300-9
Pysyvä osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-300-9>**Asia- ja avain-
sanat** turvallisuustutkinta**Tiivistelmä**

Helsinkiläiselle pariskunnalle syntyi lapsi vuonna 2004. Vanhemmat muuttivat pian erilleen, jolloin lapsi jäi asumaan äitinsä luo. Vuonna 2010 lapsen huoltajuus siirtyi isälle äidin mielenterveys- ja päihdeongelmien vuoksi. Lapsi muutti isänsä ja tämän naisystävän luo, jonka jälkeiseltä ajalta on viitteitä pitkäaikaisesta lapseen kohdistuneesta fyysisestä ja psyykkisestä väkivallasta. Väkivalta johti lopulta lapsen kuolemaan toukokuussa 2012. Kuolinyön tapahtumiin ei ensihoidon, pelastustoimen ja poliisiin välittömällä toiminnalla ollut mahdollisuuksia vaikuttaa.

Isän ja hänen naisystävänsä taustoja ei selvitetty huoltajuuden siirtyessä riittävästi. Isällä oli taustallaan alkoholi-ongelmia, seksuaalirikos ja häiriökäyttäytymistä lapsen ollessa vauva. Isä raitistui pian tämän jälkeen. Naisystävä käytti väärää identiteettiä, ja hänen taustassaan oli mielenterveysongelmia ja omien lasten huostaanotto. Kodin olosuhteiden selvitysmenettelyt tulisi vakioida niin, että tietyt tarkistukset tehtäisiin aina lapsen kodista päätettäessä. Sisältöön tulisi kuulua ainakin kodissa asuvien taustojen selvittäminen ja eri toimijoilla, kuten poliisilla, koululla tai terveydenhuollolla, olevien tietojen kokoaminen.

Isälle sijoittamisen jälkeen lapsen pahoinvoinnista tuli viestejä useilta tahoilta. Naapurit, koulu, tapaamispaikka ja lapsen äiti esittivät huolensa ja tekivät lastensuojeluilmoituksia. Poliisille ei ilmoitettu, mihin todennäköisesti vaikutti se, että lapsesta saatuja tietoja ei koottu yhteen ja tilanteen vakavuus jäi tunnistamatta.

Tieto lapseen kohdistuneista toimenpiteistä ei kulkenut eri tahojen välillä ja viranomaisten yhteistyö oli puutteellista. Myös terveydenhuollon eri tasoilla väkivallan selvittäminen jäi puutteelliseksi. Vaikuttaa siltä, että eri toimijoilla on epäselvyyttä siitä, mitä omaan tehtävään lastensuojelun tukitoimijana kuuluu. Kokonaisvastuu lastensuojelussa olevan lapsen tilanteesta tulee olla lastensuojeluviranomaisilla,

mutta myös muilla toimijoilla pitää olla selkeä käsitys omista tehtävistään lastensuojelun tukena ja matalalla kynnyksellä toimiva vuorovaikutus lastensuojelun kanssa.

Näyttää siltä, että perheen tukemisen ajatus, vanhempien oikeuksien kunnioittaminen ja perheen yksityisyyden suoja ylittävät päätöksentekotilanteessa lapsen edun. Tässä tapauksessa lapsen kuulemista ei toteutettu asianmukaisesti ja monipuolisesti. Lapsen oma kokemus välittyi lähinnä aikuisten kertoman perusteella. Useissa selvityksissä on havaittu puutteita sosiaalitoimen ja terveydenhuollon valmiuksissa tunnistaa lapsiin kohdistuva väkivalta ja puuttua siihen. Tarvitaan selkeä ohjeistus neuvolatyöntekijöiden, kouluterveydenhuollon ja muun terveydenhuollon käyttöön lasten pahoinpitelyn tunnistamista ja käsittelyä varten. Lisäksi ohjeistus tulisi tehdä tutuksi opettajille, lastentarhanopettajille ja muille lasten kanssa työskenteleville.

Lastensuojeluun tulisi luoda vakioidut menettelyt, joiden mukaisesti henkilöstö raportoi havaitsemistaan poikkeamista ja virheistä. Ne otettaisiin ilmoitusten perusteella järjestelmälliseen tarkasteluun esimerkiksi lastensuojelulaissa tarkoitettuun yhteistyöryhmään. Menettelyn tulisi tuottaa lastensuojelua kehittävää tietoa.

Suomessa on länsimaisittain paljon perheen sisäistä kuolemaan johtavaa väkivaltaa. Tapauksista oppiminen jää kuitenkin vähäiseksi, koska tapauksia ei rikostutinnan lisäksi selvitetä systemaattisesti ja moniammatillisesti. Jatkossa tulisi kerätä tiedot kaikista lapsen kuolemaan johtaneista perheväkivaltatapauksista, raportoida niistä säännöllisesti ja esittää johtopäätöksiä.

11.6.2013

Publikationens titel Händelserna som ledde till ett åttaårigt barns död i maj 2012 i Helsingfors

Författare Utredningskommissionen
utredningskommissionens ledare Kristiina Kumpula, Finlands Röda Kors

Justitieministeriets publikation 32/2013
Utredningar och anvisningar

OSKARI nummer OM 11/021/2012

ISSN-L	1798-7059		
ISSN (häft.)	1798-7059	ISSN (PDF)	1798-7067
ISBN (häft.)	978-952-259-299-6	ISBN (PDF)	978-952-259-300-9

URN URN:ISBN:978-952-259-300-9
Permanent adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-300-9>

Sak- och nyckelord säkerhetsutredning

Referat

Ett barn föddes till ett par i Helsingfors år 2004. Föräldrarna flyttade snart ifrån varandra, varvid barnet bodde kvar med sin mor. År 2012 fick fadern vårdnaden av barnet på grund av moderns mentala problem och drogproblem. Barnet flyttade till fadern och hans flickvän. För tiden efter detta finns det antydningar till långvarigt fysiskt och psykiskt våld mot barnet. Våldet ledde slutligen till barnets död i maj 2012. Akutvårdens, räddningsväsendets och polisens omedelbara verksamhet kunde inte påverka dödsnattens händelser.

Faderns och hans flickvåns bakgrunder utreddes inte tillräckligt när vårdnaden överfördes. Faderns bakgrund omfattar alkoholmissbruk, ett sexualbrott och störande uppträdande under barnets spädbarnstid. Snart därefter blev han nykter. Flickvännen använde en falsk identitet och har en bakgrund av problem med den mentala hälsan och omhändertagande av de egna barnen. Utredningsförfarandena om omständigheterna i hemmet borde standardiseras så att vissa granskningar alltid utförs vid beslut om barnets hem. Detta borde omfatta åtminstone en utredning av bakgrunden hos de personer som bor i hemmet och en sammanställning av de uppgifter som finns hos polisen, skolan och hälsovården.

Efter att barnet placerats hos fadern kom det meddelanden om att barnet inte mådde bra från flera olika håll. Grannarna, skolan, mötesplatsen och barnets mor framförde sin oro och gjorde barnskyddsanmälningar. Polisen meddelades inte, troligen dels därför att de uppgifter som fåtts om barnet inte sammanställdes och situationens allvar identifierades inte.

Informationen om de åtgärder som riktats mot barnet förmedlades inte mellan de olika instanserna och myndighetssamarbetet var bristfälligt. Även på olika nivåer inom hälsovården var utredningen om våldet bristfällig. Det verkar som om det finns oklarhet hos de olika aktörerna om vad som ingår i de egna uppgifterna i

egenskap av stödaktör inom barnskyddet. Barnskyddsmyndigheterna ska ha totalansvaret för situationen hos ett barn inom barnskyddet, men även andra aktörer ska ha en klar uppfattning om sina egna uppgifter för att stödja barnskyddet och en låg interaktionströskel med barnskyddet.

Det verkar som om tanken om att stödja familjen, föräldrarnas rättigheter och familjens integritetsskydd är av större vikt än barnets intresse vid beslutsfattandet. I detta fall genomfördes inte hörande av barnet på ett ändamålsenligt och mångsidigt sätt. Barnets egen erfarenhet förmedlades främst utifrån vuxnas berättelser. I flera utredningar har man konstaterat brister i socialväsandets och hälsovårdens beredskap att konstatera våld mot barn och ingripa i det. Det behövs klara instruktioner för rådgivningsbyråer, skolhälsovården och den övriga hälsovården för identifiering och behandling av misshandel av barn. Därutöver borde lärare, barnträdgårdslärare och andra personer som arbetar med barn känna till instruktionerna.

Standardiserade förfaranden borde skapas inom barnskyddet. Enligt dessa skulle personalen rapportera de avvikelser och fel som observeras. Dessa skulle granskas systematiskt utifrån anmälningar i till exempel en samarbetsgrupp som avses i barnskyddslagen. Förfarandet borde producera information som utvecklar barnskyddet.

Ur ett västerländskt perspektiv förekommer det mycket familjeinternt våld som leder till döden i Finland. Man lär sig dock inte mycket av fallen, eftersom fallen inte utreds systematiskt och mångprofessionellt utan bara genom brottsutredningen. I fortsättningen borde man samla in information om alla fall av familjevåld som lett till ett barns död, rapportera denna regelbundet och presentera slutsatser.

11.6.2013

Name of the Publication Events leading to the death of an eight-year old child in Helsinki in May 2012

Author Investigation team
Director of the investigation team Kristiina Kumpula, Red Cross Finland

Publication of the Ministry of Justice 32/2013
Reports and guidelines

OSKARI number OM 11/021/2012

ISSN-L	1798-7059		
ISSN (bound)	1798-7059	ISSN (PDF)	1759-7067
ISBN (bound)	978-952-259-299-6	ISBN (PDF)	978-952-259-300-9

URN URN:ISBN:978-952-259-300-9
Permanent address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-300-9>

Keywords safety investigation

Abstract

A child was born to a couple living in Helsinki in 2004. Soon after the birth, the child's parents moved to separate addresses, with the child staying with her mother. In 2010, the child's custody was transferred to her father because of the mother's mental health problems and substance abuse. The child moved to live with her father and the father's female companion. Evidence from this period suggests that the child was subjected to sustained physical and psychological violence. This violence eventually led to the death of the child in May 2012. The emergency medical services, the rescue services, or the police had no immediate opportunity to affect events on the night of the death.

The father's and his female companion's backgrounds were not sufficiently checked before custody was transferred. The father's prior history included alcohol abuse, a sex offence and disorderly behaviour during the child's first months. Soon after he became sober. His female companion was living under a false identity, had a history of mental health problems and had lost the custody of her own children. Standard procedures for the clarification of circumstances in a home should be adopted, to ensure that certain checks are performed before the decision is made on where a child should live. At a minimum, such procedures should include background checks on the people living in the home and the compilation of information from various actors such as the police, the school and health care officials.

After the child was placed in her father's custody, concern for the child's well-being was expressed from several quarters. Neighbours, the school, the meeting

location for the child and her mother, and the child's mother signalled their concern and filed child welfare reports. The police were not notified, probably partly because information on the child had not been collected, leaving the gravity of the situation unrecognised.

Information on the measures taken by various parties with regard to the child was not shared by other involved parties, reflecting insufficient cooperation between authorities. Furthermore, at the various levels of the health care system, insufficient efforts were made to check whether or not the child was being subjected to violence. All of the above gives the impression that the various actors had no clear idea of their duties as support providers for child welfare. While child welfare authorities bear overall responsibility for a child placed under their care, the other actors must have a clear notion of their duties as support providers for the child welfare system and there must be a low threshold for triggering interaction within this system.

It appears that the idea of supporting the family, parental rights and the family's right to privacy, overrule the child's interests in a decision-making situation. In this particular case, the child's views were not heard in a proper and well-balanced manner. The child's own experience was mostly conveyed to the authorities indirectly, with adults acting as intermediaries. Several surveys have highlighted flaws in the ability of the social services and the health care system to recognise violence directed at children and to intervene. Family centre personnel, school health care staff and other health care professionals need clear guidelines for recognising and dealing with signs of child maltreatment. Teachers, kindergarten teachers and other people working with children should also make themselves familiar with such guidelines.

Standard procedures should be created for the child welfare system, enabling personnel to report on observed deviations and errors. Such reports should come under systematic scrutiny, for example, in the co-operative working group referred to in the Child Welfare Act. The procedure should be aimed at providing information for the further development of child welfare.

By Western standards, Finland shows high levels of domestic violence that ends in fatalities. However, insufficient lessons have been learned from violent incidents, because there is no obligatory systematic multi-professional inquiry, only criminal investigations. A system should be adopted for gathering information on all cases of serious domestic violence, including regular reporting on such cases and the presentation of any conclusions that can be drawn.

SISÄLLYS

ALKUSANAT	13
1 TAPAHTUMAT	14
1.1 Yleiskuvaus	14
1.2 Tapahtumien kulku	14
1.2.1 Vuodet 2003–2010: lapsi äidin luona	14
1.2.2 Vuodet 2010–2012: lapsi isän luona	15
1.3 Hälytykset ja ensihoito	18
1.4 Poliisin toiminta	19
1.5 Henkilövahingot	19
1.6 Tiedottaminen	19
2 TAPAHTUMAN TAUSTATIEDOT	20
2.1 Tapahtumaympäristö	20
2.2 Tapahtumaan liittyvät organisaatiot ja henkilöt	20
2.2.1 Kodit	20
2.2.2 Sosiaalitoimi	21
2.2.3 Terveystieteiden tutkimuskeskus	25
2.2.4 Päiväkoti ja muu varhaiskasvatus	28
2.2.5 Koulu	29
2.2.6 Poliisi	32
2.2.7 Toimijoiden yhteistyö	33
2.3 Säädökset, määräykset, ohjeet ja hyvät käytännöt	34
2.3.1 Kodit	34
2.3.2 Lastensuojelu	36
2.3.3 Terveystieteiden tutkimuskeskus	43
2.3.4 Päiväkoti ja muu varhaiskasvatus	45
2.3.5 Perusopetus	45
2.3.6 Poliisi	46
2.3.7 Toimijoiden yhteistyö ja tiedonkulku	47

3	AIHEESEEN LIITTYVIÄ SELVITYKSIÄ JA TUTKIMUSTIETOA	49
3.1	Lastensuojelun käytäntöjä selvittävä työryhmä	49
3.2	Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvitys perhesurmista	50
3.3	Väitöstutkimus lapsensurmista 2012	52
3.4	Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012 "Lastensuojelu"	53
3.5	Apulaisoikeuskanslerin päätös lastensuojelusta (4.10.2012)	56
3.6	Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien tutkinta	57
3.7	Tasavallan presidentin hanke lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi	58
3.8	Ruotsin laki tiettyjen kuolemantapausten selvittämisestä (lag 2007:606)	58
3.9	Tutkimustietoa lapsiin kohdistuvasta fyysisestä väkivallasta	59
4	ANALYYSI	65
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA TOTEAMUKSET	70
5.1	Toteamukset	70
5.2	Tapahtuman syyt	71
6	TOTEUTETUT TOIMENPITEET	72
7	SUOSITUKSET	74
7.1	Toimijoiden yhteistyö lastensuojelussa	74
7.2	Lasten pahoinpitelyn tunnistaminen	74
7.3	Kodin olosuhteiden selvitysmenettelyjen vakioiminen	75
7.4	Vakavista perheväkivaltatapauksista oppiminen	75
7.5	Lastensuojelutoiminnan jatkuva kehittäminen	76
	LÄHDELUETTELO	78
	LIITE 1. Yhteenvedo tutkintaselostusluonnoksesta saaduista lausunnoista	79

ALKUSANAT

Valtioneuvosto asetti 25.10.2012 tutkintaryhmän tutkimaan tapahtumia, jotka johtivat 8-vuotiaan lapsen kuolemaan Helsingissä toukokuussa 2012.

Tutkintaryhmän johtaja:

päsihteeri Kristiina Kumpula, Suomen Punainen Risti

Jäsenet:

rikosylikomisario Jukka Kaski, Länsi-Uudenmaan poliisilaitos
opetus- ja kasvatusjohtaja Lassi Kilponen, Lahden kaupunki
lastenpsykiatri Jukka Mäkelä, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
sosiaalipalvelupäällikkö Maria Päivänen, Tampereen kaupunki
toiminnanjohtaja Marita Ruuhonen, Suomen mielenterveysseura ry

Valtioneuvosto myönsi 8.11.2012 Marita Ruuhoselle tämän pyynnöstä eron tutkintaryhmän jäsenyydestä ja samalla tilalle ryhmän jäseneksi nimettiin kriisikeskuksen johtaja Outi Ruishalme, Suomen mielenterveysseura ry

Pysyvät asiantuntijat:

johtava tutkija Kai Valonen, Onnettomuustutkintakeskus
dosentti Mikko Salasuo, Helsingin yliopisto
psykologian tohtori Mika Hatakka, itsenäinen ammatinharjoittaja

Tutkinta tehtiin Turvallisuustutkintalain 525/2011 mukaisesti. Tutkinta on ensimmäinen turvallisuustutkintalain 5. luvun mukainen poikkeuksellisen tapahtuman tutkinta.

Turvallisuustutkinnan tarkoituksena on turvallisuuden parantaminen, joten syyllisyys- ja vahingonkorvauskysymyksiä ei käsitellä. Tutkintaselostusta ei ole kirjoitettu sisällön ja tyylin osalta siten, että se olisi tarkoitettu käytettäväksi oikeudenkäynnissä. Tutkintaselostuksessa esitetyt johtopäätökset ja turvallisuussuositukset eivät muodosta olettamusta syyllisyydestä tai vahingonkorvausvelvollisuudesta.

Tutkintaryhmällä on ollut käytettävissään laaja tapahtumaan liittyvä aineisto, josta merkittävä osa tuli julkiseksi oikeudenkäynnin yhteydessä. Tutkintaselostuksessa esitetään tapahtumaan liittyviä yksityiskohtia siinä määrin kuin on tarpeen johtopäätösten ja suositusten perustelemiseksi.

Tutkintaselostusluonnos on ollut lausunnolla sosiaali- ja terveysministeriössä, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvirassa, Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa, Poliisihallituksessa, Etelä-Suomen aluehallintovirastossa, Helsingin kaupungilla, Suomalainen lääkärisseura Duodecimissa ja tapahtumaan osallisilla yksityishenkilöillä. Yhteenveto lausunnoista on yksityishenkilöiden lausuntoja lukuun ottamatta liitteessä 1.

1 TAPAHTUMAT

1.1 Yleiskuvaus

Helsinkiläiselle pariskunnalle syntyi lapsi vuonna 2004. Vanhemmat muuttivat pian erilleen, jolloin lapsi jäi asumaan äitinsä luo. Vuonna 2010 lapsi muutti isänsä ja tämän naisystävän luo, jonka jälkeiseltä ajalta on viitteitä pitkäaikaisesta lapseen kohdistuneesta väkivallasta. Väkivalta johti lopulta lapsen kuolemaan toukokuussa 2012. Sosiaalityö oli kontaktissa lapseen ja tämän huoltajiin lähes koko lapsen elämän ajan. Lapsi oli viimeisen elinvuotensa aikana sosiaalityön lisäksi seurannassa kouluterveydenhuollossa, oppilashuollossa sekä tutkimuksissa erikoissairaanhoidossa.

1.2 Tapahtumien kulku

1.2.1 Vuodet 2003–2010: lapsi äidin luona

Vuonna 1977 syntynyt mies aloitti keväällä 2003 seurustelun itseään hieman vanhemman naisen kanssa. Pariskunnalle syntyi lapsi keväällä 2004. Parisuhde päättyi eron muutama kuukausi lapsen syntymän jälkeen. Äiti kertoi eron syyksi lapsen isän tekemän seksuaalirikoksen. Eron jälkeen lapsi jäi äidille.

Lapsen äidin kanssa asui myös hänen toinen lapsensa, joka otettiin huostaan kesällä 2005. Sosiaalityössä oli huolta lapsen äidin päihde- ja mielenterveysongelmista sekä häneen kohdistuvasta väkivallasta. Äiti ja lapsi sijoitettiin avohuollon tukitoimena kokoperhehoitoon syksystä 2005 kevättälveen 2006. Ensimmäinen lasta koskeva lastensuojeluilmoitus tehtiin vuonna 2006 äidin päihteiden käytön vuoksi. Vuoden 2007 keväällä äiti ja lapsi olivat päihdehuollon perhekuntoutuksessa.

Lapsen päivähoiton asiakkuus alkoi ryhmäperhepäivähoitossa marraskuussa 2006 lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Lapsi siirrettiin päiväkotiin kokopäiväryhmään elokuussa 2007. Lapsi oli hyvin vähän päivähoitossa, vaikka päiväkodin oli tarkoitus olla tukitoimi perheelle. Päiväkotitoimi otti toistuvasti yhteyttä äitiin lapsen poissaolojen vuoksi. Samoin lastensuojeluun pidettiin säännöllisesti yhteyttä. Käytännössä lapsi oli päivähoitossa vain 2–3 päivänä kuukaudessa vuosina 2006–2010. Sosiaalityöntekijät jatkoivat syksyllä 2009 yrityksiä saada lapsi käymään säännöllisemmin päiväkodissa, ja keväällä 2010 perhetyöntekijä vei lapsen päivähoitoon kahdesti viikossa.

Maaliskuun 2010 neuvottelussa sovittiin, että isä on ensisijainen varahoitaja lapselle ja jos isä on estynyt työnsä puolesta, voi lasta tilapäisesti hoitaa isän naisystävä. Neuvottelussa tuli esille naisystävän oletettu nelisikiöraskaus. Naisystävää pyydettiin tässä yhteydessä toimittamaan henkilöllisyystodistuksensa sosiaalityöntekijöille, mitä hän ei kuitenkaan tehnyt. Lapsen äiti vastusti naisystävän toimimista hoitajana, koska hän piti tämän kasvatusten menetelmiä ankarina. Neuvottelussa todettiin kuitenkin lapselle olevan parempi olla tutun hoitajan luona kuin kriisiperheessä tai laitoksessa.

Keskikesään 2010 mennessä lapsesta oli tehty yhteensä kuusi lastensuojeluilmoitusta. Sosiaalipäivystys teki kotikäynnin. Asumisolosuhteiden todettiin olevan lapsen kannalta sietämättömät. Lapsi päätettiin sijoittaa kiireellisesti isänsä luokse kunnes toinen sijaishuoltopaikka löytyisi. Tällaista paikkaa ei kuitenkaan löytynyt, joten lapsi jäi isän luokse. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen olevan paremmassa hoidossa isän luona kuin vierassa sijaishuoltopaikassa.

Lapsen isänsä luo muuttoa seuranneella viikolla isä ja äiti kävivät tapaamassa lastenvalvojaa, ja isästä tehtiin sopimuksella lapsen yksinhuoltaja. Sopimukseen oli kirjattu, että äidin kunto arvioidaan ja mahdollisesti myöhemmin tehdään sopimus yhteishuoltajuudesta. Isän vaatimuksesta äidille ja lapselle sovittiin tuetut tapaamiset. Jo aiemmin vuoden 2010 alussa sosiaalityöntekijä oli laatinut yhdessä vanhempien kanssa sopimuksen lapsen hoidosta sekä isän ja lapsen tapaamisista.

1.2.2 Vuodet 2010–2012: lapsi isän luona

Isä toimi autonkuljettajana, karaokeisäntänä ja harrastajamuusikkona. Hän alkoi seurustella itseään huomattavasti vanhemman naisen kanssa alkuvuodesta 2009. Nainen esiintyi sekä kumppanilleen että muille väärällä nimellä, ulkomaan kansalaisena ja lääkärinä, mikä ei pitänyt paikkaansa. Poliisin esitutkinnan yhteydessä ilmeni, että hän oli luonnehääriöisesti käyttäytyvä suomalainen nainen. Naisystävä muutti lapsen isän luokse helsinkiläiseen lähiöön pieneen kerrostaloyksiyön. Lapsen isällä oli ollut alkoholi-ongelmia, ja hän kävi AA:ssa. Naisystävä oli kotona, eikä tietävästi käynyt töissä.

Sosiaalityöntekijä teki kiireellisen sijoituksen yhteydessä heinäkuun 2010 alussa kotikäynnin lapsen isän luokse. Kotikäynnillä ei syntynyt epäilystä, ettei isä pystyisi huolehtimaan lapsesta. Toisella kotikäynnillä heinäkuun alkupuolella nousi esille jälleen lapsen isän naisystävän nelisikiöraskaus. Naisystävää pyydettiin toimittamaan passinsa näytettäväksi, mutta hän ei sitä useista pyynnöistä huolimatta tehnyt.

Lokakuussa 2010 isä ilmaisi erimielisyytensä asiakassuunnitelmien sisällöstä ja pyysi poistamaan naisystävää koskevat tiedot, koska isän mukaan ne eivät kuuluneet asiaan. Perheelle tarjottiin perheneuvolakäyntejä, joista vain kaksi toteutui kevättalvella 2011 isän peruutettua useimmat. Samaan aikaan lapsen fyysistä tilaa alettiin tutkia terveydenhuollossa.

Äiti ja yksityishenkilöt tekivät syksyn 2010 aikana perheestä yhteensä neljä lastensuojeluilmoitusta. Äiti ilmaisi vahvan huolensa lapsen olosuhteista isän ja naisystävän luona.

Lapsen huoltajuuden siirryttyä isälle lapsen päivähoido järjestettiin uudelleen ja lapselle laadittiin esiopetuksen suunnitelma syksyllä 2010. Lapsi oli esikoulussa kesään 2011 saakka. Päiväkodin mukaan lapsi kävi esiopetuksessa säännöllisesti ja lapsesta oli muodostunut positiivinen kuva. Esiopetusvuosi näyttää sujuneen hyvin, mikä oli todettu myös neuvottelussa tammikuussa 2011.

Keväällä 2011 sosiaalityöntekijät tapasivat lapsen isän ja lapsen isänäidin, jotka esittivät lastensuojelun asiakkuuden lopettamista.

Isän jälkikäteen kertoman mukaan hänen naisystävänsä määräsi syksyllä 2011 lapselle erilaisia rangaistuksia käyttäytymishäiriöiden vuoksi. Rangaistuksia olivat esimerkiksi juoksuttaminen pitkiä aikoja ympäri asuintaloa ja tiukat rajoitukset WC:n käytössä.

Lapsi aloitti koulun elokuussa 2011. Hän ei perheen väitettyjen muuttoaikomusten vuoksi mennyt lähimpään alakouluun, vaan noin kolmen kilometrin päässä olevaan kouluun. Matkat hän teki pääosin kävellen tai pyöräillen. Koulussa lapsi ei oireillut, hänellä oli ystäviä ja oppiminen edistyi hyvin, yli keskitason. Elokuussa koulussa havaittiin lapsessa epätavallisia mustelmia ja hiustenlähtöä. Huomiota kiinnitettiin myös toistuviin myöhästymisiin. Mustelmista ja hiustenlähdöstä kerrottiin terveydenhoitajalle, joka tutki lapsen.

Opettajaa huoletti koulumatkojen käveleminen, jonka lapsi kertoi olevan isän naisystävän hänelle määräämä rangaistus. Isä vahvisti lapsen kertomuksen opettajalle. Huoli lapsesta vietiin kuraattorille, joka tapasi lasta useita kertoja. Lapsi oli iloinen ja kertoi asioistaan, mutta vaikenen kotiasioista kysyttäessä. Ensimmäisen luokan laaja terveystarkastus toteutettiin elo-syyskuussa, jolloin todettiin uusia epätavallisia mustelmia ja raapiumia. Tämä ei johtanut toimenpiteisiin.

Syyskuussa 2011 lapsi oli lastentautien tarkastuskäynnillä, jossa todettiin jatkotutkimusten tarve. Nämä jäivät kesken lapsen siirryttyä marraskuussa lastenpsykiatrian asiakkaaksi. Lähetelastenpsykiatria tuli terveyskeskuksesta, jonne isä oli vienyt lapsen psyykkisten oireiden ja koulusta toistuvasti esitetyn huolen vuoksi. Selvitykset aloitettiin marraskuussa 2011 ja lopetettiin tammikuussa 2012. Niiden aikana ei kiinnitetty huomiota pahoinpitelyn mahdollisuuteen. Käynneillä lapsi vaikutti itsenäiseltä ja hän jutteli mielellään asioistaan. Kotiasioista lapsi kieltäytyi toistuvasti kertomasta sanoen niiden olevan salaisuus. Isälle ehdotettiin jatkotuen hakemista vanhemmuuteensa perhe-neuvolasta. Lastenpsykiatria ei tehnyt yhteistyötä lastensuojelun eikä koulun kanssa.

Naapurit kiinnittivät huomiota lapsen mustelmiin ja juoksemiseen pihalla ja tekivät lapsesta kaksi lastensuojeluilmoitusta syksyllä 2011.

Äidille ja lapselle sovittuja tuettuja tapaamisia oli alkuvuodesta 2011 alkaen. Tapaamisten ohjaajien mukaan lapsi ja äiti kommunikoivat asianmukaisesti ja heidän suhteensa oli lämmin. Äidillä ja tapaamispaikassa oli huolta lapsen naarmuista helmikuussa 2011. Myös lapsen epäsiisteyteen kiinnitettiin huomiota. Toukokuussa äiti soitti tapaamispaikkaan ja kertoi huolensa isän naisystävän mielenterveyden vaikutuksesta lapseen. Äitiä kehoitettiin ottamaan yhteyttä lastensuojeluun. Muutama päivä myöhemmin tapaamispaikka lähetti tukistamisjäljistä raportin lastensuojeluun.

Syyskuussa 2011 tapaamispaikka teki lastensuojeluilmoituksen, jonka etenemistä se pyrki seuraamaan. Lastensuojelu ei kuitenkaan antanut tietoja asian etenemisestä salassapitovelvollisuuteen vedoten.

Syksy 2011: sijoitus avohuollon tukitoimena

Lastensuojelu tapasi isää säännöllisesti ja oli yhteydessä kouluun, mutta ei järjestänyt lapselle tapaamista sosiaalityöntekijän kanssa. Koulu tiedusteli sekä lapselta että isältä syytä hiustenlähtöön ja mustelmiin. Selitykset olivat ristiriitaisia. Marraskuussa kotikäynnillä isä sanoi lapsen aiheuttavan naarmuja itselleen. Sosiaalityöntekijät saivat lastenpsykiatrisesta konsultaatiovastauksesta tietoonsa, että lapsen käyttäytymisoireet olivat vakavampia kuin isä oli kotikäynnillä antanut ymmärtää. Marraskuun lopulla pidetyssä neuvottelussa isälle kerrottiin, että lastensuojelu voi arvioida tutkintapyyntönsä tekemistä poliisille, mikäli on perusteita epäillä lapsen kohdistuvan väkivaltaa.

Lastensuojelu päätti sijoittaa lapsen avohuollon tukitoimena perhetukikeskukseen. Perhetukikeskuksessa lapsella ei havaittu käyttäytymishäiriöitä tai muitakaan oireita. Osittain tähän perustuen lastenpsykiatriassa päätettiin lopettaa tutkimukset ja suositella jatkokäyntejä perheneuvolassa. Myöskään perhetukikeskuksessa lapsi ei suostunut puhumaan kotiasioistaan. Sijoitusaikana isä huolehti paljolti lapsen kuljetuksista kouluun.

Äiti haki syksyllä 2011 lapsen yksinhuoltajuutta, jolloin käräjäoikeus määräsi väliaikais määräyksellä lapsen asumisen isälle ja tuetut tapaamiset äidille. Perheoikeudellisten palvelujen sosiaalityöntekijät aloittivat olosuhdeselvityksen joulukuussa 2011. Selvityksen yhteydessä tavattiin molemmat vanhemmat ja isän naisystävä. Olosuhdeselvitykseen huhtikuun alussa 2012 kirjattujen johtopäätösten mukaan äiti ei saanut esimerkiksi lapsen terveydentilaan ja lääkärikäynteihin liittyvää tietoa lapsen asuessa isän luona. Vanhemmilla oli erimielisyyttä myös lapsen kutsumanimestä.

Perheneuvolakäynnit aloitettiin uudestaan helmikuussa 2012. Niissä lapsen todettiin olevan apea, hiljainen ja vailla ystäviä.

Lapsi kotiutettiin perhetukikeskuksesta keväällä 2012 neljän kuukauden jälkeen. Lastensuojelu olisi halunnut jatkaa lapsen sijoitusta epävakaa perhetilanteen vuoksi ja koska tilanne ei ollut aikaisemmasta muuttunut. Huolta herättivät myös isän naisystävään liittyvät epäselvyydet, ahtaat asumisolosuhteet ja lapsen haluttomuus palata isän luo. Lapsi päätettiin kuitenkin kotiuttaa isän ja naisystävän vaatimusten vuoksi. Perhetukikeskuksesta oltiin yhteydessä kouluun ja kehoitettiin seuraamaan lapsen tilannetta sekä olemaan mahdollisista havainnoista yhteydessä perhetukikeskukseen.

Kevät 2012: kotiutuksen jälkeinen aika

Perhetukikeskuksesta kotiuttamisen jälkeen huhtikuussa 2012 lapsen isän naisystävän käyttämät kurinpitotoimet kovenivat. Lapsi sidottiin toistuvasti iltaisin sänkyynsä, käärrittiin kankain ja pressuin siten, että hän ei voinut liikkua. Sitomista jatkettiin tarkoituksena ilmeisesti saada lapsi olemaan paikoillaan ja hiljaa. Naapurit olivat kuulleet lapsen

isän naisystävän olleen jo pitkään nöyryyttävä ja ankara lasta kohtaan. Naapureiden havaintojen mukaan lapsen isä ei aiemmin ollut erityisesti osallistunut tähän kurinpitoon, mutta hänen roolinsa oli kevään mittaan käynyt aktiivisemmaksi.

Lapsen äiti toi esiin jatkuvan huolensa lapsen tilanteesta. Myös koulussa alettiin jälleen huolestua, kun lapsen oireet ja ulkoiset vammat pahenivat huhtikuussa 2012. Lapsessa oli mustelmia, koulukirjoja oli leikely, eikä lapsi osannut selittää syitä näihin asioihin. Lapsen vammojen syntyä tiedusteltiin häneltä itseltään ja isältä. Selitykset olivat ristiriitaiset. Koulusta tehtiin lastensuojeluilmoitus huhtikuun loppupuolella 2012. Perheneuvolasta konsultoitiin lasta hoitanutta erikoissairaanhoidon lastenpsykiatria, joka kehotti antamaan vanhemmille lisää tukea. Perheneuvola pyysi oman lääkärinsä mukaan työhön perheen kanssa.

Ensimmäisten kouluviikkojen aikana kotiuttamisen jälkeen lapsessa havaittiin vammoja. Koulussa järjestettiin oppilashuoltopalaveri isän kanssa toukokuussa. Pari päivää myöhemmin opettaja havaitsi lapsella poikkeuksellisen mustelman. Opettaja puhui seuraavana päivänä lapsen kanssa ja soitti isälle. Rehtori puhutti lasta perjantaina ennen viikonloppua, mutta lapsi ei suostunut kertomaan mustelman syytä. Lastensuojelu sopi samana päivänä uuden tapaamisen isän kanssa seuraavan viikon tiistaiksi, jolloin koulun ja perheneuvolan piti olla mukana.

Seuraavana päivänä, lauantai-iltana ja lauantain ja sunnuntain välisenä yönä, lapsen perusteellinen sitominen lakanoihin ja pressuihin johti lapsen kuolemaan. Pelastusyksikön tullessa paikalle kurituksessa ja sitomisessa käytetyt tarvikkeet oli pakattu kasseihin ja piilotettu. Poliisi löysi ne paikatutkinnassa.

Syksystä 2011 lapsen kuolemaan mennessä koulusta, valvottujen tapaamisten ohjaajilta, sekä naapureilta oli tullut yhteensä kuusi lastensuojeluilmoitusta, joissa viitattiin lapsen rankaisemiseen ja vammoihin, kuten mustelmiin ja irronneisiin hiuksiin. Lisäksi lapsen äiti oli tehnyt viisi ilmoitusta vaihtelevin perustein kesän 2010 ja kevään 2011 välillä.

1.3 Hälytykset ja ensihoito

Isä soitti hätäkeskukseen aamuyöllä kello 04:n jälkeen ja kertoi epäilevänsä lapsensa kuolleen. Hätäkeskus määritteli tehtävän kiireelliseksi ja valitsi tehtäväkoodiksi Eloton, mikä tarkoitti että paikalle hälytettiin ensihoitoon soveltuvalla tavalla varusteltu pelastusyksikkö, hoitotason ambulanssi ja lääkäriyksikkö. Ensivasteyksikkö ja ambulanssi olivat pihalla noin seitsemän minuutin kuluttua hätäpuhelun alusta ja lääkäriyksikkö viisi minuuttia myöhemmin. Isä kävi avaamassa porrashuoneen oven jo hätäilmoitusta tehdessään ja opasti yksiköt paikalle, joten viiveitä ei tullut.

Ensihoitohenkilöstö totesi, että lapsi oli kuollut ja kutsui paikalle poliisin hälytyspartion ja rikostutkinnan partion. Poliisi kutsui paikalle oikeuslääkärin. Oikeuslääkärin havainnot osoittivat, että lapsi oli todennäköisesti kuollut jo aikaisemmin yöllä. Kuolemaa ei ensihoidon toimenpiteillä ollut mahdollista estää.

1.4 Poliisin toiminta

Tapahtumapaikalla tehtyjen tutkimusten ja havaintojen perusteella ilmeni, että oli syytä epäillä rikosta, joten poliisi käynnisti esitutkinnan. Esitutkinta tehtiin poliisilaitoksen käytännön mukaisesti Väki- ja rikosyksikössä. Tapauksen tutkinnan yhteydessä poliisi laati kesäkuussa 2012 rikosilmoituksen, jonka mukaan sosiaalitoimen henkilöitä on syytä epäillä rikoksen tunnusmerkit täyttävistä laiminlyönneistä tai virheistä. Tätä rikosilmoitusta koskeva esitutkinta aloitettiin syyskuussa 2012.

1.5 Henkilövahingot

Tapahtumat johtivat 8-vuotiaan lapsen kuolemaan.

1.6 Tiedottaminen

Pian tapahtuneen jälkeen julkisuudessa oli poliisin vahvistama tieto 8-vuotiaan epäselvästä kuolemantapauksesta, joka on tutkinnassa. Asia nousi uudelleen mediaan henkiriikosta koskevan esitutkinnan tullessa julkiseksi elokuussa 2012 sekä talvella 2013 oikeudenkäynnin yhteydessä.

Valtioneuvosto päätti tapausta koskevan tutkintaryhmän asettamisesta 25.10.2012, jolloin oikeusministeri järjesti ryhmän asettamista koskevan tiedotustilaisuuden. Tilaisuuteen osallistui myös peruspalveluministeri, joka oli 5.9.2012 asettanut työryhmän selvittämään lastensuojelun yleisiä käytäntöjä.

2 TAPAHTUMAN TAUSTATIEDOT

2.1 Tapahtumaympäristö

Tapahtumapaikka oli tavallinen helsinkiläinen noin 5 000 asukkaan lähiö. Asuinalueen asunnot ovat tyypillisesti 1–3 huoneen omistusasuntoja, jotka ovat erityisesti lapsiperheiden ja eläkeläisten suosiossa. Pihapiirit ovat neljän rakennuksen muodostamia niin kutsuttu umpikortteleita, joiden keskellä on virkistysalue lasten leikkimistä ja asukkaiden ulkoilua varten. Aluetta kuvataan rauhalliseksi. Tapahtuma-asunto oli noin 30 neliön parvekkeellinen yksiö kolmikerroksisen talon alimmassa kerroksessa. Lapsi oli asunut aiemmin äitinsä kanssa noin viiden kilometrin päässä sijainneessa suuremmassa lähiössä. Siellä tilaa oli enemmän, mutta asunto oli hoitamaton ja asumiskelvoton lapselle.

Lapsi kävi poikkeuksellisesti koulua toisessa lähiössä. Tämä johtui isän kertoman mukaan suunnitelmista muuttaa isompaan asuntoon koulun lähellä sijaitsevalle asuinalueelle. Lähin alakoulu olisi sijainnut noin kilometrin matkan päässä lapsen kodista, kun toisen lähiön kouluun oli etäisyyttä noin kolme ja puoli kilometriä. Koulumatkan pystyi kulkemaan pääosin kevyen liikenteen väyliä pitkin.

2.2 Tapahtumaan liittyvät organisaatiot ja henkilöt

2.2.1 Kodit

Lapsi asui syntymästään kevästä 2004 kesään 2010 äitinsä kanssa. Lastensuojelun asiakkuus alkoi lapsen ollessa noin puolitoistavuotias. Perheeseen kohdistettiin tukitoimia jokseenkin koko ajan. Äidin elämä oli tiettävästi varsin epävakaa, ja hänellä oli myös somaattisia sairauksia. Lapsen äidinäiti osallistui ainakin jonkin verran lapsen hoitoon. Tiettävästi isä tapasi lasta tänä aikana harvoin. Tältä ajalta ei ole viitteitä lapseen kohdistuvasta fyysisestä väkivallasta, mutta hän eli pienestä pitäen päihteiden käytön ja väkivallan ilmapiirissä.

Lapsen huoltajuus siirtyi isälle vuonna 2010. Isä oli kertomansa mukaan raitistunut ja kävi AA:ssa. Hän asui pienessä, noin 30 neliömetrin lähiökerrostaloyksiossä yhdessä naisystävänsä kanssa. Häiriökäyttäytymistä lapsen äitiä kohtaan ei tiettävästi sinä aikana ollut. Rikostaustana isällä oli alaikäisen seksuaalinen hyväksikäyttö, joka oli myös johdantanut eroon lapsen äidistä. Isän työt olivat hänen kertomansa mukaan sekalaisia lyhytaikaisia keikkatöitä, joiden vuoksi isän naisystävä oli paljon kaksin lapsen kanssa. Naisystävä ei tiettävästi käynyt töissä.

Lapsen muutettua isän luo, naisystävä osallistui lapsen asioiden hoitoon ja useisiin tapaamisiin viranomaisten ja terveydenhuollon kanssa. Isän naisystävää oli pyydetty toimittamaan passinsa, kun lasta oltiin kotiuttamassa isänsä luo. Naisystävä onnistui kuitenkin esiintymään koko ajan väärällä henkilöllisyydellä. Yksi lastensuojelun työntekijä alkoi epäillä naisen henkilöllisyyttä ja selvitti sen. Kävi muun muassa ilmi, että naisystävän omat lapset oli otettu huostaan. Naisystävän menneisyyteen ja identiteettiin liittyvät epäilyt ilmoitettiin sosiaaliviraston laki- ja perintäyksikköön, joka ei vienyt asiaa eteenpäin.

Näyttää siltä, että lapsen isä uskoi väärän henkilöllisyyden, sepitetyn identiteetin ja kertomuksen vuosia kestäneestä monisikiöraskaudesta aina henkikirkostutkintaan saakka. Kun naisystävän henkilöllisyyttä ja roolia perheessä yritettiin selvittää helmikuussa 2012, poistui hän tilaisuudesta ja kertoi, että parisuhde on päättynyt. Todellisuudessa hän asui edelleen samassa taloudessa ja osallistui lapsen hoitoon.

Lapsella ja äidillä oli kohtalaisen säännöllisiä tuettuja tapaamisia. Lapsella oli eri tahojen muistiinpanoista päätelleen lämmin suhde äitiinsä. Äiti oli hyvin huolissaan lapsen hyvinvoinnista ja epäili tämän kotioloja huonoiksi. Tuettujen tapaamisten ohjaaja oli samaa mieltä. Lapsen äiti ja isä epäilivät toistensa toimintaa lapsen suhteen. Lapsen äiti teki osan lapsen liittyvistä lastensuojeluilmoituksista.

Lapsen lähipiiriin kuuluivat myös isänisä, tämän vaimo sekä isänäiti. Lapsen isänisän vaimo oli epäillyt naisystävän kertomuksia. Lapsi oli välillä isänäidin luona lyhyitä jaksoja. Isänäiti myös osallistui joihinkin tapaamisiin viranomaisten kanssa.

Koulun alettua syksyllä 2011 lapsen kotitilanteesta oli huolta koulussa, äidillä, naapureilla ja tapaamispaikassa. Myös terveydenhuollossa pidettiin tärkeänä perheasioiden perusteellista selvittämistä.

2.2.2 Sosiaalityö

Lastensuojelun organisointi ja toimintatavat

Helsingissä avohuollon lastensuojelun sosiaalityö on organisoitu alueittain tiimeiksi. Tiimeihin kuuluu sosiaalityöntekijöitä ja perhetyöntekijöitä. Tiimien esimiehenä toimii johtava sosiaalityöntekijä. Johtava sosiaalityöntekijä toimii myös työntekijöiden työparina ja työnohjaajana sekä tiimin esimiehenä. Alueiden yksittäisten toimipisteiden esimiehenä toimii avohuollon sosiaalityön päällikkö, ja tämän esimies on perhepalvelupäällikkö. Sijaishuollon palvelut, kuten perhetukikeskukset, kuuluvat sijaishuollon hallinnon alaisuuteen.

Avohuollon tukitoimista päättää avohuollon sosiaalityöntekijä. Tämä ei kuitenkaan koske sijoituksia perhe- tai laitoshuoltoon avohuollon tukitoimena, vaan niistä päättää johtava sosiaalityöntekijä. Avohuollon sosiaalityön päällikkö päättää huostaanotoista sekä yhteydenpidon rajoittamisesta. Perhepalvelupäällikkö päättää erityisen huolenpidon

päätöksistä ja huostaanottohakemuksen toimittamisesta hallinto-oikeuteen tapauksissa, joissa huostaanottoa vastustetaan. Päätöksistä ja hakemuksista voidaan konsultoida laki- ja perintäyksikköä. Päätöksentekojärjestelmä on neliportainen.

Helsingissä lastensuojeluilmoituksia tulee alueen sosiaalityöntekijälle ja sosiaalipäivystykseen. Ilmoituksen vastaanottanut sosiaalityöntekijä arvioi kiireellisyyden ja konsultoi johtavaa sosiaalityöntekijää, jolla on päätöksenteko-oikeus kiireellisissä sijoituksissa. Ei-kiireelliset ilmoitukset viedään tiimin käsittelyyn.

Prosessi etenee sosiaali- ja terveystieteiden internet-sivujen mukaan siten, että sosiaalityöntekijä selvittää jokaisen ilmoituksen sisällön lastensuojelulain edellyttämällä tavalla määräajassa, eli seitsemässä arkipäivässä, ja on yhteydessä perheen lisäksi tarvittaviin muihin tahoihin. Mikäli tuen tarve on ilmeinen, sosiaalityöntekijä selvittää tarkemmin avun tarpeen lastensuojelulain mukaisessa kolmen kuukauden määräajassa. Tällöin alkaa lastensuojelun asiakkuus. Tarpeen vaatiessa sosiaalityöntekijän on ryhdyttävä kiireellisesti lastensuojelutoimiin.

Lastensuojelun asiakkaana perhettä voidaan auttaa avohuollon sosiaalityön keinoin yhteisesti sovittujen tavoitteiden mukaisesti. Jokaiselle asiakkaalle nimetään vastuusosiaalityöntekijä. Jos asiakkuus jatkuu tarpeen selvityksen jälkeen, laaditaan asiakassuunnitelma. Joskus riittää lyhytaikainen tuki, toisinaan tarvitaan pitkäjänteistä, jopa vuosia kestävä yhteistyötä. Tässä tapauksessa lapselle tehtiin yhteensä neljä asiakassuunnitelmaa, lokakuussa 2008, syyskuussa 2010, marraskuussa 2011 ja maaliskuussa 2012. Lisäksi tehtiin perhetyön suunnitelma 2009.

Lapsen tapauksessa asioista vastaava sosiaalityöntekijä vaihtui useasti prosessin aikana, erityisesti lapsen muutettua isän luokse asumaan. Tiimin johtava sosiaalityöntekijä pysyi samana. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus, muun muassa perhevapaiden takia, huomioitiin siten, että työparina toimi tiimissä jatkava työntekijä.

Osana lastensuojelutyötä tehdään kotikäyntejä, joissa selvitetään kodin olosuhteita, lapsen hyvinvointia ja pyritään korjaamaan esimerkiksi puutteellisia asuinoloja. Lapsen tapauksessa kotikäyntejä tehtiin sekä lapsen asuessa äidin että isän luona. Isän olosuhteet kartoitettiin heinäkuun alussa 2010, jolloin lapsi siirtyi asumaan isänsä luokse. Asunto todettiin pieneksi, sillä lapsi nukkui aikuisten sängyn päässä olevalla sohvalla. Isä kertoi heidän muuttavan isompaan asuntoon kuukauden kuluessa. Eräs lastensuojelun työntekijä selvitti isän kertomuksen asunnon vaihdosta ja sai selville tämän valehtelevan.

Lastensuojelun asiantuntijaryhmä

Helsingissä lastensuojelulain mukaista moniammatillista asiantuntijaryhmää kutsutaan lastensuojelun asiantuntijaryhmäksi. Asiantuntijaryhmä kokoontuu suunnitelman mukaan kerran kuukaudessa, mutta todellisuudessa se kokoontuu harvemmin tapausten vähäisyyden takia. Asiantuntijaryhmässä ovat edustettuina lastensuojelun sosiaalityön, päivähoiton, perheneuvolan, aikuispsykiatrian, lasten ja nuorten psykiatrian, päihdehuollon, koulun ja juridiikan asiantuntijat. Tapaukset käsitellään ensin työvaliokunnas-

sa, joka päättää niiden viemisestä asiantuntijaryhmään. Asiantuntijaryhmän käsittelyyn otetaan vuosittain vain pieni määrä tapauksia. Lapsen tapausta ei käsitelty työvaliokunnassa tai lastensuojelun asiantuntijaryhmässä.

Väkivaltaepäilyjen käsittely

Helsingissä lasten pahoinpitelyä ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien ilmoitusten käsittely on pysyväisohjeen mukaan keskitetty Sosiaaliviraston laki- ja perintäyksikköön. Yksikössä arvioidaan, onko epäily rikoksesta sillä tavoin perusteltu, että poliisille on tehtävä tutkintapyyntö. Tarkoitus on, että lapsen asioita hoitavien työntekijöiden ei tarvitse jäädä pohtimaan, onko epäily perusteltu vai ei. Sosiaalityöntekijä siis ilmoittaa epäilynsä laki- ja perintäyksikköön, jossa arvioidaan lapseen kohdistuneen epäilyn vakavuutta ja sitä seuraavia toimia.

Lapsen tapauksessa kaltoinkohtelun ilmoittaminen poliisille nousi esille isän kanssa käydyissä neuvottelussa marraskuun lopussa 2011. Epäilyä ei viety laki- ja perintäyksikköön.

Lapsen tapaaminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. Lasta tavattiin säännöllisesti lastensuojeluasiakkuuden aikana. Tapaamisissa työntekijöille muodostui lapsesta kuva, jonka mukaan tämä oli iloinen ja puhelias. Havainnot avoimuuden sijoituksen ajalta olivat samankaltaisia ja lapsen raportointiin ottavan hyvin kontaktia aikuisiin. Kotiasioista puhuttaessa lapsi pyrki vaihtamaan puheenaihetta. Avoimuuden sijoituksen päättyessä keväällä 2012 lapsi sanoi haluavansa jäädä perhetukikeskukseen asumaan.

Lastensuojelulain mukaan lapselle tulee hakea edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan tapauksissa, joissa huoltaja ei syystä tai toisesta pysty toimimaan puolueettomasti lapsensa edunvalvojana. Edunvalvojan tehtävänä on selvittää monipuolisesti lapsen toivomus ja mielipide sekä määrittää lapsen etu. Tässä tapauksessa edunvalvojan sijaista ei haettu

Huoltajuuskysymykset

Lapsen vanhemmat voivat sopia keskenään lapsen huoltajuudesta. Sopimuksen vahvistaa sosiaalilautakunnan määräämä viranhaltija. Mikäli vanhemmat eivät pääse asioista sopimukseen, haetaan päätös käräjäoikeudesta. Tuetuilla tai valvotuilla tapaamisilla turvataan lapsen oikeus tavata vanhempaa, jonka luona hän ei asu. Yleensä tuetuista tai valvotuista tapaamisista tehdään sopimus lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa tai tuomioistuimien voi antaa niihin määräyksen.

Helsingin kaupunki on keskittänyt isyyden selvittämiseen, huoltajuus-, tapaamis-, asuminen- ja elatusasioihin liittyvät lastenvalvojen sekä olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden palvelut perheoikeudellisten palvelujen yksikköön.

Erotilanteessa lastenvalvojan tehtävänä on vahvistaa vanhempien sopimukset koskien lapsen huoltajuutta, tapaamisoikeutta, asumista ja elatusta. Asiakkaat varaavat lastenvalvojalle itse vastaanottoajan, mikä tapahtuu pääsääntöisesti keskitetyn ajanvarauksen kautta.

Molempien vanhempien tulee olla läsnä sopimusta tehtäessä. Lastenvalvojan tehtävänä on informoida vanhempia sopimukseen liittyvistä oikeudellisista asioista, valvoa, että sopimus on lapsen edun mukainen ja vahvistaa vanhempien välinen sopimus. Vanhemmat ovat kuitenkin ne, jotka päättävät sopimuksen sisällöstä.

Mikäli lapsen asioista ei päästä sopimukseen, voi vanhempi hakea ratkaisua kärjäoikeudelta. Tällöin kärjäoikeus lähettää perheoikeudellisiin palveluihin pyynnön olosuhdeselvityksen tekemiseksi vanhempien tilanteesta. Toimeksianto voi olla yleinen tai siinä saattaa olla yksilöidysti mainittuna, mistä asioista kärjäoikeus erityisesti haluaa selvitystä. Selvitysprosessi alkaa Helsingissä noin 3–4 kuukauden kuluttua pyynnöstä ja kestää keskimäärin kaksi kuukautta. Selvitysprosessin jonotusaikaa saatiin lyhennettyä kärjäoikeudessa tehtävän asiantuntija-avusteisen sovittelukokeilun avulla, mutta viime aikoina huoltoriidat ovat yleistyneet ja jonot pidentyneet.

Vanhemmat tekivät sopimuksen isän yksinhuoltajuudesta heinäkuussa 2010. Lapsen äiti haki vuonna 2011 kärjäoikeudelta huoltajuutta, ja sosiaalityöntekijät tekivät asiasta olosuhdeselvityksen. Huoltajuusasia oli tulossa kärjäoikeuden käsittelyyn toukokuussa 2012.

Kiireellinen sijoitus ja huostaanotto

Lastensuojelulain mukaan kiireellinen sijoitus tehdään, jos lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen sijoituksen ja sijaishuollon tarpeessa. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti perhehoitoon tai laitoshuoltoon taikka järjestää muulla tavoin hänen tarvitsemansa hoito ja huolto.

Lapsen tapauksessa isä oli ilmaissut jo vuonna 2008, että hän on valmis ottamaan vastuun, mikäli olosuhteet äidin luona menevät huonoksi. Näin tapahtui kesällä 2010.

Sosiaalipäivystys kävi äidin luona kotikäynnillä. Kiireelliset toimet todettiin välttämättömiksi kodin olosuhteiden ja äidin päihteidenkäytön johdosta. Samalla selvitettiin, että kriisipaikkaa ei löydy lapselle. Äidin kanssa keskusteltiin ja päädyttiin seuraavana päivänä siihen, että lapsi menee isänsä hoitoon eikä jää kriisiperheeseen. Lapsesta tehtiin kiireellisen sijoituksen päätös, ja sijaishuoltopaikaksi sovittiin isän koti, kunnes sosiaalityöntekijä on selvittänyt lapsen jatkosijoituspaikan. Päätöksessä mainitaan, että isän perhetilanteen vuoksi lapselle etsitään toinen sijaishuoltopaikka.

Isän luokse tehtiin kotikäynti, jossa tavattiin myös isän naisystävä. Isä oli suostuvainen sijoitukseen ja toivoi, että mikäli lapsi ei voi olla hänen kanssaan, kartoitettaisiin hänen sukulaistensa mahdollisuus ottaa lapsi luokseen. Isän naisystävän kerrottiin myös sitoutuvan lapsen tuloon heidän hoitoonsa.

Lastensuojelun tilanne Helsingissä

Helsingissä tehtiin vuonna 2011 niin kutsuttujen Kuusikkokuntien¹ -vertailun mukaan yhteensä 6 904 lapsesta lastensuojeluilmoitus. Se tarkoittaa 7,1 prosenttia kaupungin lapsista. Lastensuojelun tarveselvityksiä tehtiin 2 722. Lastensuojelun avo-, sijais- tai jälkihuollon piirissä oli yhteensä 9 216 lasta, eli 9,4 prosenttia kaikista lapsista. Avohuollon palveluissa oli 8 331 lasta ja yhdellä sosiaalityöntekijällä oli vastuullaan keskimäärin 64 lasta. Se on alle Kuusikkokuntien keskiarvon, joka on 76 lasta jokaista vas-tuososiaalityöntekijän vakanssia kohden.

2.2.3 Terveydenhuolto

Terveyskeskus vastaa Suomessa perustason terveydenhuollosta. Pienten lasten ja pikkulapsiperheiden ehkäisevästä ja edistävästä terveydenhuollosta vastaavat lastenneuvolat. Koululaisten ja heidän perheidensä hyvinvoinnin seurannasta sekä edistävästä ja ehkäisevästä terveydenhuollosta vastaa kouluterveydenhuolto yhdessä muun oppilashuollon kanssa. Helsingissä toimii 25 lastenneuvolaa, joissa terveydenhoitajat toimivat yhteistyössä neuvolalääkärin kanssa. Neuvolat kutsuvat lapsiperheet terveystarkastuksiin asetuksessa säädetyn ohjelman mukaisesti. Ennen vuoden 2012 alkua ohjelmaan kuului harvempia terveystarkastuksia eikä laaja terveystarkastus -käsitettä ollut käytössä. Pienten lasten ja koululaisten sairaanhoidosta vastaa terveyskeskus.

Tässä tapauksessa neuvolamerkinnoissa oli useita poisjääneitä tarkastuksia ja käyntejä sekä mainintoja lastensuojelun asiakkuudesta. Erityisiä toimenpiteitä ei tehty näiden poisjääntien takia. Neuvolassa kiinnitettiin huomiota jo varhain lapsen ylipainoon ja annettiin ruokakavalioneuvontaa. Neuvolalääkäri teki lähetteen erikoissairaanhoidon yli-painon tutkimista varten syksyllä 2010

Perusterveydenhuollon sairaanhoidon ainoa merkintä on marraskuun alusta 2011, jolloin isä vei lapsen raivokohtauksien ja syömishäiriön vuoksi lääkärin vastaanotolle. Tällöin havaittiin tuore mustelma ja raapimisjälkiä. Lapsi sanoi, ettei osaa kertoa miten mustelma oli syntynyt. Isä kertoi lapsen vahingoittavan itseään. Käynnin perusteella pyydettiin lastenpsykiatrista konsultaatiota, joka johti asiakkuuteen syksyllä 2011.

¹ Kuusikko-työryhmä on Suomen kuuden suurimman kaupungin eli Helsingin, Espoon, Vantaan, Turun, Tampereen sekä Oulun sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisista koostuva yhteistyöryhmä.

Kouluterveydenhuolto

Helsingissä kouluterveydenhuolto on järjestetty nimeämällä kullekin koululle oma terveydenhoitaja ja lääkäri. Molemmat toimivat yksinomaan kouluterveydenhuollossa. Terveystarkastusten lisäksi kouluterveydenhuolto vastaa koulutapaturmien ensiavusta. Kaupungin kuvauksen mukaan kouluterveydenhuollon tehtävänä on edistää terveyttä terveysneuvonnan keinoin, tunnistaa ja vahvistaa terveyttä suojaavia tekijöitä sekä pyrkiä puuttumaan ongelmiin mahdollisimman varhain. Helsingin peruskouluissa on kouluterveydenhoitajia suositusten mukainen määrä (560 oppilasta terveydenhoitajaa kohden suosituksen ollessa korkeintaan 600), mutta koululääkäreitä on selvästi alle suosituksen (3 500 oppilasta lääkäriä kohden suosituksen ollessa korkeintaan 2 100).

Helsingin kouluterveydenhuollossa ei ole omia erillisiä ohjeita pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseksi, vaan se tukeutuu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen menetelmäkäsikirjaan. Henkilökuntaa on koulutettu viimeisten vuosien aikana. Koulutuksessa on korostettu tarvetta kiinnittää huomio pahoinpitelyn mahdollisuuteen sekä velvoitetta tehdä lastensuojeluilmoitus.

Kouluterveydenhoitaja tapasi lasta ja hänen isäänsä terveystarkastuksessa heti koulun alettua. Merkinnät ovat suppeita. Ensikäynnillä havaittiin poikkeuksellinen mustelma. Mustelman synnyn selvittämistä tai lisätuen tarvetta ei kirjattu. Merkinnöissä oli ilmeisesti isän kertoman mukainen virheellinen maininta, ettei aktiivisia lastensuojelutoimia ole käynnissä. Asiakirjoissa oli merkintä LSV, joka tarkoittaa ”Lastensuojelun valvonnassa”.

Opettaja toi lapsen uudelle käynnille kahden viikon kuluttua uuden poikkeavan mustelman vuoksi. Käynnillä havaittiin myös raapiumia. Lapsi ei halunnut paljastaa niiden syntytapaa, vaan kertoi ettei tiedä.

Koululääkäri tapasi lapsen kahdesti ylipainon seuraamiseksi ja kerran ensiluokkalaisen terveystarkastuksessa. Hän ei merkintöjen mukaan selvittänyt lapsen hyvinvointia kotona, kuten laajassa terveystarkastuksessa tulisi tehdä. Lääkäri mainitsi lapsella olleen hiustenlähtöä ja kysyi siitä lapselta. Merkinnöissä ei ole mainintaa suunnitelmista tehdä yhteistyötä lastensuojelun kanssa.

Erikoissairaanhoido

Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri (HUS) vastaa Helsingin koko lasten erikoissairanhoidosta. HUS ottaa vastaan terveyskeskuksesta ja muilta lääkäreiltä, kuten yksityislääkäreiltä ja perheneuvoloilta, tulevia lähetteitä sekä vastaa yhdessä terveyskeskuksen kanssa lasten päivystyksestä. Pahoinpitelyepäilyissä on alueella usein mukana myös lastenkirurgia.

Lastentaudit

Lapsi oli pienenä erikoissairaanhoidon asiakkaana toistuvien tavanomaisten lastentautien vuoksi. Kerran lastentautien osastolta tehtiin lastenpsykiatrinen konsultaatiopyyntö mahdollisten vanhemmuuden pulmien poissulkemiseksi. Käynnit lopuivat yhden kerän jälkeen ilman havaittua tarvetta jatkokäynneille. Lähetete ylipainotutkimukseen tuli neuvolasta ja johti ongelman selvittelyyn tavanomaisin laboratorio- ja fyysisin tutkimuksin sekä antamalla isälle neuvontaa ruokavalio- ja liikunta-asioissa. Lapsen poikkeuksellinen hiustenlähtö mainittiin syksyllä 2011.

Erikoissairaanhoidon oma sosiaalityö kuuluu yleensä oleellisena osana lastentautien selvittelyyn silloin, kun on ajateltavissa että kotioloilla on vaikutusta lapsen oireiluun. Tästä tapauksesta ei ole sosiaalityön merkintää eikä mainintaa muunlaisesta yhteistyöstä lastensuojelun kanssa.

Lastenpsykiatria

Lastenpsykiatriseen konsultaatioon lapsi pääsi lokakuun lopussa 2011 muutamassa päivässä isän esiin tuomien käyttäytymisongelmien, muun muassa itsensä vahingoittamisen vuoksi. Lapsi kertoi, että hänellä on mielessä kurjia asioita, joita ei saa unohtumaan vaikka halusi, mutta ei halunnut kertoa niistä. Hän myös kertoi, ettei vahingoita itseään. Tilanteen välitön ja perusteellinen selvittäminen nähtiin välttämättömäksi tekemällä sekä perhearvio että lapsen tunne-elämän tutkimukset. Lapsi siirrettiin näitä varten polikliinisiin tutkimuksiin.

Tutkimukset aloitettiin marraskuussa 2011 sisältäen ehdotettujen perusteellisten tutkimusten sijaan joitakin isän tapaamisia ja lapsen yksilötapaamisia. Ensitapaamisella isä ja lapsi olivat molemmat paikalla. Tutkimusten aikana lastensuojelu sijoitti lapsen avoimuksen tukitoimena sijoituspaikkaan. Lastenpsykiatria ei tehnyt yhteistyötä lastensuojelun kanssa selvittelyn aikana.

Lapsi tuli merkintöjen mukaan omiin psykologin tapaamisiinsa mielellään eikä olisi halunnut niiden loppuvan. Merkintöihin on kirjattu, että lapsi sanoi kotiasioiden olevan salaisuus, mutta sitä ei kirjattu lääkärin merkintöihin.

Loppulauselmassa todetaan lapsen oireilun loppuneen sijoituksen myötä. Suunnitelmiin oli kirjattu jatkotyö perheneuvolassa. Perheneuvolan merkinnöissä oli maininta, että lapsen hoidosta vastannutta lastenpsykiatria oli konsultoitu keväällä 2012 oireilun pahennuttua ja että hän olisi suositellut tehostetumpaa vanhemmuuden tukea. Tästä ei ole erikoissairaanhoidon potilaskertomuksessa merkintää.

2.2.4 Päiväkoti ja muu varhaiskasvatus

Päivähoidon järjestäminen Helsingissä

Helsingin kaupungin varhaiskasvatuspalveluista vastaa vuoden 2013 alusta alkaen Varhaiskasvatusvirasto. Päivähoidossa noudatetaan kuntakohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa, joka perustuu varhaiskasvatuksen valtakunnallisiin perusteisiin. Jokaisella toimipisteellä on oma yksikkökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, joka ohjaa yksikön varhaiskasvatusta. Jokaiselle lapselle laaditaan oma varhaiskasvatussuunnitelmansa yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa. Suunnitelman tavoitteita, toteutumista ja sisältöä on arvioitava yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa.

Esiopetus Helsingissä

Jokaisella lapsella on perusopetuslain mukaan oikeus maksuttomaan esiopetukseen vuotta ennen perusopetuksen alkamista. Helsingissä esiopetus järjestetään päiväkodeissa ja muutamissa kouluissa. Esiopetusta annetaan päivittäin neljä tuntia. Esiopetusikäisellä lapsella on oikeus päivähoidon, esiopetuksen ja koulun. Helsingin esiopetuksen opetussuunnitelma on tehty sosiaalitoimen ja opetustoimen yhteistyönä. Esiopetuksen opetussuunnitelmaa noudatetaan jokaisessa esiopetusta antavassa päiväkodissa ja koulussa. Esiopetuksen tavoitteena on vahvistaa oppimisvalmiuksia sekä havaita ja ehkäistä oppimisvaikeuksia. Esiopetuksessa tuetaan lapsen oppimaan oppimisen, elämänhallinnan ja yhdessä toimimisen taitojen kehittymistä. Esiopetuksen opetussuunnitelman mukaan tavoitteena on tekemisen ja oppimisen ilon kokeminen myönteisen minäkuvan vahvistuminen. Tavoitteena on myös antaa aineksia tunteiden ja ajattelun kehittymiseen sekä toisten huomioon ottamiseen.

Jokaiselle lapselle laaditaan henkilökohtainen esiopetuksen oppimissuunnitelma yhdessä lapsen huoltajien, opettajan ja mahdollisesti muiden lasten hoitoon ja kasvatukseen osallistuvien tahojen kanssa. Helsingin esiopetuksen opetussuunnitelman mukaan lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelman lähtökohtana ovat lapsen vahvuudet sekä lasta itseään kiinnostavat asiat. Henkilökohtaisessa esiopetuksen opetussuunnitelmassa sovitetaan yhdessä lapsen vanhempien kanssa lapsen kasvun ja kehityksen tavoitteista. Lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelma siirtyy vanhempien luvalla esiopetuksen opettajalta koulun opettajalle.

Päivähoito ja esiopetus tutkittavana olevassa tapauksessa

Lapsi sijoitettiin ryhmäperhepäivähoitoon lastensuojelun kiireellisenä tukitoimena marraskuun puolivälissä 2006. Lapsi siirrettiin päiväkotiin kokopäiväryhmään elokuusta 2007 alkaen. Hän oli hyvin vähän päivähoidossa, vaikka päiväkodin oli tarkoitus olla tukitoimi perheelle. Äitiin oltiin jatkuvasti yhteydessä poissaolojen vuoksi. Samoin lastensuojeluun pidettiin säännöllisesti yhteyttä.

Päiväkodin kirjausten mukaan lapsi hakeutui ryhmässä mieluiten aikuisen luo tai kiipesi syliin. Hän ei ottanut kontaktia muihin lapsiin eikä ystävystynyt ryhmässä. Hoito- ja kasvatuskeskusteluja yritettiin sopia äidin kanssa vuosina 2006–2007. Keskustelut eivät toteutuneet, koska äiti ei tullut paikalle. Käytännössä lapsi oli päivähoidossa vain 2–3 päivänä kuukaudessa vuosina 2006–2010. Alkuvuonna 2010 perhetyöntekijä vei lapsen päivähoitoon 2–3 päivänä viikossa.

Lapsen huoltajuuden siirryttyä isälle, lapselle laadittiin esiopetuksen suunnitelma syyskuun lopussa 2010. Päivähoito sai tiedon huoltajuuden siirtymisestä isälle isän ilmoituksesta. Suunnitelman laatimiseen osallistuivat lapsen isä, hänen naisystävänsä ja lastentarhanopettaja. Päiväkodin käsitys lapsen edistymisestä oli hyvin positiivinen.

Lapsi alkoi käydä päiväkodissa säännöllisesti. Päiväkodilla ei ollut huolta lapsen voinnista. Lapsen käytös muuttui iloiseksi, hän sai kavereita ja oli suosittu omassa ryhmässään. Lapsi oli ulkoisesti hyvin hoidettu. Perhe kertoi, että he käyvät paljon pyöräilemässä ja lapsi käy liikuntakerhossa. Lapsen ylipainoon oli haettu apua ja ohjeita neuvolasta. Lapsi ei puhunut kotiasioista päiväkodissa, vaikka muuten puhui vilkkaasti. Sosiaalitoimen antamien lausuntojen mukaan päivähoidosta saatiin tieto, että lapsen olemuksessa on tapahtunut selvä muutos. Esikouluvuosi näyttää sujuneen hyvin.

Keväällä 2011 sosiaalityöntekijä kysyi päiväkodista puhelimitse lisätietoa lapsen perheessä asuvista aikuisista. Keskustelussa tiedusteltiin, että onko päiväkodilla tietoa lapsen kotona asuvan naisen monisikiöraskaudesta. Lastenhoitaja ei halunnut puhelimitse antaa tarkempaa tietoa, mutta kertoi heillä olevan tieto tästä raskaudesta. Päiväkodissa keskusteltiin yllättävästä puhelusta, mutta asia ei johtanut jatkotoimenpiteisiin tai asian selvittämiseen.

2.2.5 Koulu

Oppilashuolto Helsingin perusopetuksessa

Oppilashuollon järjestäminen on määrätty Helsingin kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Oppilashuolto osana kouluyhteisöä on oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Tavoitteena on luoda terve, turvallinen ja hyvinvoiva kouluyhteisö, jossa on välittävä ja kannustava vuorovaikutuksen ja huolenpidon ilmapiiri. Oppilaitten hyvinvoinnista huolehtiminen on jokaisen koulussa työskentelevän tehtävä.

Opetussuunnitelmassa todetaan, että jokaisessa koulussa toimii moniammatillinen oppilashuoltoryhmä, joka koordinoi koulun oppilashuoltotyötä. Oppilashuoltoa toteutetaan yhteistyössä eri hallintokuntien kanssa. Oppilaan tarvitseman tuen suunnittelu tapahtuu oppilashuollon moniammatillisena yhteistyönä. Jos koulun antama tuki ei riitä, ohjataan koulun ulkopuolisiin palveluihin. Tilanteissa, joissa oppilaan kasvu ja kehitys voivat vaarantua kasvuympäristössä olevien riskitekijöiden vuoksi, tehdään lastensuojelulain

edellyttämään yhteistyötä lastensuojeluviranomaisten kanssa. Koulun kaikkia toimijoita koskee ilmoitusvelvollisuus lastensuojelutarpeen selvittämiseksi.

Yhteistyön yleisistä periaatteista ja rakenteista, käytännön toiminnan järjestämisestä, keskinäisestä työnjaosta ja vastuista sovitaan sosiaali- ja terveydenhuollon tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa. Käytännön yhteistyörakenteiden kuvaaminen ja organisointi on määrätty kuvattavaksi koulukohtaisesti.

Opetusviraston ohjeistuksissa ei käy ilmi, miten oppilashuoltoryhmä järjestää moniammatillisen yhteistyön muiden virastojen kanssa. Yhteistyörakenteiden kuvauksia ei ole laadittu kaupunkitasoisesti. Opetussuunnitelmassa todetaan, että koulu kuvaa vuotuisessa toimintasuunnitelmassaan koulukuraattorin ja koulupsykologin asiakkaaksi ohjauksen prosessit sekä sen, miten oppilaita ohjataan tarvittaessa koulun ulkopuolisiin palveluihin.

Oppilashuollon organisointi ja resurssit Helsingin perusopetuksessa

Helsingin kaupungin peruskoulujen suomenkieliset koulukuraattorit ja psykologit kuuluvat opetusviraston perusopetuslinjan oppilaiden hyvinvointipalvelut -yksikköön. Koulukuraattorien esimiehenä toimii opetusvirastossa työskentelevä johtava koulukuraattori. Psykologien esimiehenä toimii vastaava psykologi. Koulukuraattorit (39), aluekuraattorit (7), psykologit (33) ja vastaavat psykologit (7) työskentelevät kouluissa. Sekä koulukuraattori- että psykologipalvelut kattoivat lukuvuonna 2011–2012 kaikki kaupungin yläasteen koulut, ala-asteen koulut, yhtenäiset peruskoulut sekä kaupungissa olevat erityiskoulut. Koulukuraattorien ja psykologien palveluverkko tarkistetaan lukuvuosittain alueiden oppilasmäärien muutosten ja erityistarpeiden mukaan.

Lapsen oma koulu ja koulun toimet tapauksessa

Koulu on Helsingille tyypillinen 1.–6. luokkien lähiöalueen ala-aste ja on ennen kaikkea oman asuinalueensa lähikoulu. Keskeisinä teemoina koulu korostaa hyvän työrauhan merkitystä, turvallisuutta sekä hyvää oppimista edistävää ympäristöä. Koulu on toiminut nykyisessä muodossaan peruskouluna 1970-luvulta alkaen. Koulun toimintatapoja ja toimintakulttuuria voidaan pitää vakiintuneena ja koululla on pitkäaikainen kokemus tehtävissään. Koulu toimii yhteistyössä oman alueen koulujen kanssa ja rehtori osallistuu aktiivisesti alueen rehtoriyhteistyöhön.

Isä haki lapselle koulupaikkaa muusta kuin asuinosa-alueen mukaisesta lähikoulusta perustellen sen perheen muuttoaikeella koulun alueelle. Rehtori päätti ottaa lapsen koulun oppilaaksi toissijaisen oppilaaksioton kriteereiden mukaan, koska koulussa oli tilaa alkavalla ensimmäisellä luokalla. Koulumatka oli noin 3,5 kilometriä.

Koulu kiinnitti varsin nopeasti huomiota lapsen vointiin. Ensimmäinen huomiota herättävä mustelma kirjattiin viikon kuluttua koulun alkamisesta. Syyskuun alussa opettaja keskusteli lapsen kanssa useista myöhästymisistä ja otti niiden syystä selvää. Kun kävi

ilmi, että myöhästymiset johtuivat koulumatkan kulkemisesta jalan ja että käveleminen oli naisystävän antama rangaistus tottelemattomuudesta, opettaja otti yhteyden isään ja ehdotti tapaamista koululla. Lapsi ei osannut sanoa kuinka kauan rangaistus kestää. Opettajan kasvaneen huolen vuoksi lapsen asioita käsiteltiin oppilashuollossa. Syyskuun alussa opettaja keskusteli tilanteesta koulukuraattorin kanssa ja kuraattori oli yhteydessä lastensuojelun sosiaalityöntekijään.

Opettaja ja koulukuraattori tapasivat isän syyskuun alussa. Isä kertoi tapaamisessa arjen sujumattomuudesta kotona eikä kiistänyt koulumatkojen kävelyttämistä rangaistuksena. Isä kielsi lasta koskevien tietojen antamisen lapsen äidille.

Lapsi tapasi syyskuun aikana koulukuraattorin ja koululääkärin. Tapaamisista laadittujen asiakirjojen perusteella lasta kuultiin ja hänen todettiin viihtyvän koulussa hyvin. Huoli lapsen voinnista oli kuitenkin jatkuvasti esillä. Koulukuraattori oli yhteydessä lastensuojelun sosiaalityöhön.

Koulu käsitteli lapsen asioita lokakuun lopussa järjestetyssä oppilashuoltopalaverissa. Huolen aiheena olivat myöhästymiset, koulumatkojen käveleminen sekä lapsessa näkyneet vammat. Keskustelussa isä myönsi opettajalle ja rehtorille, että hänellä on paljon ongelmia arjen asioissa lapsen kanssa.

Lapsen siirryttyä avohuollon tukitoimena perhetukikeskukseen koulunkäynti sujui marraskuun loppupuolelta alkaen hyvin. Koulun lausunnon mukaan lapsesta tuli tavallinen, iloinen ja aktiivinen ekaluokkalainen. Huoli lapsen hyvinvoinnista poistui sijoituksen ajaksi.

Koulun rehtori sai huhtikuun alussa perhetukikeskuksesta tiedon, että lapsen sijoitus oli purettu ja hän oli siirtynyt isänsä luo maaliskuussa. Huhtikuun alkupuolella rehtori oli yhteydessä perhetukikeskukseen. Rehtori ilmaisi huolensa lapsesta, koska lapsella oli mustelma ja naarmuja. Perhetukikeskus ohjasi koulua ottamaan yhteyttä lastensuojeluun.

Huhtikuun loppupuolella koulusta tehtiin lastensuojeluilmoitus lapsesta. Runsaan viikon kuluttua lastensuojeluilmoituksesta lapsessa havaittiin jälleen vammoja. Koulussa järjestettiin toukokuun ensimmäisellä viikolla oppilashuoltopalaveri isän kanssa. Palaverissa, ilmaistiin huoli lapsen voinnista. Pari päivää myöhemmin opettaja havaitsi lapsella epätavallisen mustelman. Opettaja puhui asiasta seuraavana päivänä lapsen kanssa ja soitti isälle. Rehtori puhutti lasta perjantaina ennen viikonloppua, jona lapsi kuoli. Lapsi vastaili rehtorin muihin kysymyksiin normaalisti, mutta kotioloista kysyttäessä painoi katseen maahan ja sulkeutui. Rehtori otti yhteyttä lastensuojeluun, joka sopi samana päivänä uuden tapaamisen isän, koulun ja perheneuvolan kanssa seuraavan viikon tiistaiksi.

2.2.6 Poliisi

Poliisin tehtävät Helsingissä

Poliisin tehtävänä on yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, rikostorjunta, hälytystehtävien hoitaminen ja lähipoliisitoiminta. Paikallispoliisin tehtävistä tapahtumapaikkakunnalla huolehti Helsingin poliisilaitos. Tapahtuman tutkintavastuu oli väkivaltarikosyksiköllä.

Helsingin poliisilaitoksessa tavanomaisten rikosten tutkinnasta vastaa päivittäisrikostutkinta, jossa tutkitaan myös lapsiin kohdistuvia pahoinpitelyitä ja aikuisten välistä perheväkivaltaa. Pieniin lapsiin kohdistuneet pahoinpitelyrikokset tutkitaan väkivaltarikosyksikössä. Sosiaalitoimesta poliisille tehdyt lasten pahoinpitelyihin liittyvät rikosilmoitukset toimitetaan päivittäisrikostutkintaan ja niistä vakavimmat väkivaltarikosyksikköön.

Poliisi toimittaa lastensuojeluilmoitukset sosiaali- ja terveystieteiden vastuuosastolle tai sosiaalipäivystykseen kaikkina vuorokaudenaikoina. Lastensuojeluilmoituksia välittävät myös poliisissa työskentelevät sosiaalityöntekijät.

Helsingin poliisilaitos tekee yhteistyötä HUSin alaisen Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen osaamiskeskuksen kanssa. Osaamiskeskus tekee poliisin virka-apupyynnön perusteella lasten ja nuorten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyihin ja pahoinpitelyihin liittyviä tutkimuksia.

Lähipoliisitoiminta

Poliisin perustehtäväksi katsottavaa lähipoliisitoimintaa tehdään kaikissa Helsingin poliisilaitoksen tulosyksiköissä. Toiminnan tarkoituksena on tuottaa turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta, vähentää ja ehkäistä rikollisuutta ja järjestyshäiriöitä.

Osa lähipoliisitoimintaa on yhteistyö sidosryhmien kuten kaupungin viranomaisten, kauppiaasyhdistysten, vartiointiliikkeiden ja paikallisten asukasyhdistysten kanssa. Poliisilaitoksen ohjeistus korostaa suunnitelmallista yhteistyötä poliisipiirien sosiaalityöntekijöiden, kaupungin lähityöntekijöiden sekä muiden keskeisten yhteistyötahojen kanssa. Lähipoliisiryhmien tehtävänä oli myös oppilaitoskohtainen yhdyshenkilötoiminta.

Poliisin kouluyhdyshenkilötoiminnan tavoitteena on parantaa kouluturvallisuutta ja tehdä paikallinen poliisi koulumaailmalle tutuksi. Toimintaan sisältyy tapaamisia rehtorin kanssa, yhteistietojen ja suunnitelmien tarkistamista sekä päivittämistä ja käyntejä kouluissa normaalin partiotoiminnan yhteydessä.

Poliisi tarjosi kouluille mahdollisuutta saada laillisuusvalvontaluentoja, joiden kohdeyryhmänä olivat 6.–8. luokkalaiset. Sovittuja säännöllisiä tapaamisia koulujen kanssa ei ollut sovittu.

Akuuttien koulumaailmaan liittyvien ongelmatilanteiden kuten vakavamman kiusaamisen, vahingontekojen ja näpistysten selvittäminen kuuluvat lähipoliisitoimintaan. Lähipoliisi voi käydä opettajien pyynnöstä koululla, ja mukana voi olla poliisilaitoksessa työskentelevä sosiaalityöntekijä. Lähipoliisi voi myös puhelimitse opastaa vaihtoehtoisia eri tilanteiden ratkaisemiseksi. Mikäli tapaamisissa tai yhteydenotoissa ilmenee lapsen elinolosuhteisiin liittyvää huolta, asiasta laaditaan lastensuojeluilmoitus ja tarvittaessa tehdään rikosilmoitus.

Vuosina 2010–2011 lähipoliisi kävi alueen kouluissa 140 kertaa erilaisten rikostapah-
tumien vuoksi. Seurantatiedoissa on merkintöjä lastensuojeluilmoituksen tekemisestä ja siitä, että sosiaalityöntekijä on ollut mukana. Puhelinkonsultaatioista ei ole saatavissa tietoa. Lähipoliisiryhmän tilastoinnin mukaan lapsen koulussa on käyty akuutin ongelmatilanteen vuoksi kolme kertaa. Käynnit eivät liittyneet tutkinnan kohteena olevaan tapaukseen.

Poliisin tiedot ja toiminta tutkittavana olevassa tapauksessa

Vuoden 2003 lopulla ja vuonna 2004 poliisi kävi lukuisia kertoja lapsen äidin osoitteessa kotihälytystehtävissä. Poliisi kävi lapsen äidin osoitteessa myös myöhemmin lapsen isän muutettua pois. Poliisi oli käynyt myös lapsen isän osoitteessa häiriöiden vuoksi.

Poliisilla oli merkintöjä molemmista vanhemmista, mutta ilmoituksia lapseen kohdistuvista pahoinpitely- tai kaltionkohteluepäilyistä ei ollut. Isän naisystävään liittyviä merkintöjä ei ollut. Maaliskuussa 2012 sosiaalivirasto pyysi poliisilta tietoja lapsen vanhemmista, jotka poliisi toimitti. Isän naisystävästä tietoja ei pyydetty, sillä henkilöllisyys ei ollut tiedossa.

Kun ensihoitohenkilöstö havaitsi lapsen kuolleeksi, se pyysi poliisin paikalle. Hälytyspartion lisäksi paikalla oli myös rikostutkinnan partio poliisilaitoksessa olevan käytännön mukaisesti. Rikostutkinnan partiossa toinen henkilö on väkivaltarikosyksikön tutkija.

2.2.7 Toimijoiden yhteistyö

Helsingin kaupungin lakisääteisessä Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa 2009–2012 on todettu moniammatillisen työn puutteet. Lasten, nuorten ja perheiden tarpeet ovat usein niin monisyisiä, ettei yksittäinen palvelu voi yksin vastata kaikkiin tarpeisiin, vaan toimijoiden on tehtävä yhteistyötä. Toimijoita on Helsingissä paljon eikä kaikkia koskevista yhteistyökäytännöistä ole sovittu. Tämä voi aiheuttaa sen, ettei asiakas saa aina tarvitsemaansa palvelua. Yhteistyön kehittämistarpeeseen on vastattu muun muassa käynnistämällä hallintokuntien välistä yhteistyötä selvittävä Hymyt-hanke (Hyvinvointia moniammatillisella yhteistyöllä). Sen raportissa todetaan, että Helsingistä on puuttunut yhteistyörakenne, jonka puitteissa pystyttäisiin sopimaan eri toimijoiden välisestä yhteistyöstä ja yhteisiin tavoitteisiin tähtäävistä toiminnoista alueellisella tasolla.

2.3 Sädökset, määräykset, ohjeet ja hyvät käytännöt

2.3.1 Kodit

Lain mukaan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla, joiden tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi niin kuin laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta toteaa. Lapsen huollon tarkoitus on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapsen huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista sekä tietyin poikkeuksin edustaa lasta tätä koskevissa asioissa.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti, jolloin on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus toteutuvat vastaisuudessa parhaiten. Ratkaisua tehtäessä on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista niissä tapauksissa, joissa vanhemmat eivät ole asiasta yksimielisiä, lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana tai asian selvittäminen on muutoin lapsen edun kannalta aiheellista.

Lapsen toivomusten ja mielipiteiden huomioon otto on samaan tapaan esitetty myös lastensuojelulaisissa. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja lapseen liittyviä ihmissuhteita tarpeettomasti haittaamatta. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin.

Lastensuojelulain mukaan ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen. Selvittäminen voidaan jättää tekemättä, jos sitä ei asian kiireellisyyden tai muun perustellun syyn vuoksi ole tarpeen tehdä. Lapsen asumista ja sijoituspaikkaa koskeva asia on ratkaistava aina lapsen edun mukaisella tavalla.

Keskeinen periaate on, että lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä. Lastensuojelun on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttamaan riittävän varhain havaittuihin ongelmiin.

Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lisäksi on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

Lastensuojelulaki velvoittaa varsin laajasti eri tahot salassapitosäännöksiensä estämättä ilmoittamaan viipymättä sosiaalihuoltoon lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Lisäksi on velvoite tehdä ilmoitus poliisille, jos on syytä epäillä esimerkiksi lapseen kohdistuvaa väkivaltaa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artikla

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artikla käsittelee oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Kyseisestä artiklasta on tullut eräs useimmin sovelletuista sopimusmääräyksistä. Myös Suomea koskevista Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsittelemistä tapauksista huomattavan suuri osa on koskenut juuri perhe- ja yksityiselämän suojaa. Esimerkkinä näiden asioiden käsittelystä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ihmisoikeudet.net sivusto kertoo inestitapauksesta, jossa EIT tuomitsi Suomen 8. artiklan rikkomuksesta sillä perusteella, etteivät viranomaiset olleet yrittäneet tarpeeksi saattaa perhettä takaisin yhteen, vaikka inestitapaus oli tosiasia, eikä käsittelystä ja huostaanotosta ollut huomauttamista.

Uusperheiden asema lainsäädännössä

Tilastokeskuksen mukaan uusperheitä oli vuoden 2010 lopussa 53 000. Uusperheessä on vähintään yksi alle 18-vuotias vain toisen vanhemman lapsi. Näitä lapsia oli 77 000. Noin puolet uusperheiden vanhemmista oli avoliitossa ja puolet avioliitossa. Uusperheiden osuus lapsiperheistä on noin 9 %. Määrä on hiljalleen kasvanut jo vuosikymmeniä.

Laeista ei löydy täsmennyksiä huoltajan kanssa asuvien muiden henkilöiden rooliin tai asemaan lapsen asioissa. Siten heillä ei ole juridisia oikeuksia lapsen asioista päättämiseen, mistä voi tapauksesta riippuen olla etua tai haittaa.

2.3.2 Lastensuojelu

Suomi on ratifioinut vuonna 1991 YK:n Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen, joka on kaikkia alle 18-vuotiaita koskeva ihmisoikeussopimus. Sopimus luettelee lapsille kuuluvat oikeudet ja asettaa valtiolle ensisijaisen vastuun toteuttaa ne.

Sosiaalitoimen tehtävistä lastensuojelussa määrätään Lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvassa lastensuojelulaissa, jonka tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Kunnan on huolehdittava siitä, että ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Lastensuojelun hyviä käytäntöjä määritellään lastensuojelun käsikirjassa, joka pohjautuu sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun kehittämissuunnitelmaan vuodelta 2006. Siinä annettiin lastensuojelun kansalliset linjaukset määrittelemällä muun muassa lastensuojelun keskeiset periaatteet, tavoitteet ja tehtävät sekä annettiin kehittämisen painopisteet seuraaville vuosille. Yksi keskeisimmistä lastensuojelulain toimintaperiaatteista on lapsen hyvinvointia uhkaavien ongelmien ehkäiseminen puuttamalla asioihin mahdollisimman varhain. Asiakirja on tarkoitettu lastensuojelulain toteuttamisen ja lastensuojelun päätöksenteon tueksi. Se ohjaa palvelujen suunnittelua ja vahvistaa lapsi- ja lastensuojelupolitiikkaa sekä kansallisesti että paikallisesti.

Lastensuojelulaki velvoittaa kuntia laatimaan suunnitelman lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi kunnassa. Lastensuojelulain mukaan lapsia ovat alle 18-vuotiaat, ja laki kattaa nuoret 20 ikävuoteen asti. Hyvinvointisuunnitelma tulee laatia aina valtuustokausittain ja hyväksyä kunnanvaltuustossa. Hyvinvointisuunnitelman tavoitteena on kehittää hallintokuntien välistä yhteistyötä ja yhteisiä palveluprosesseja niin, että lasten ja nuorten hyvinvointi paranee.

Lastensuojelulain mukaan kunnan tulee nimetä lastensuojelutyön tueksi moniammatillinen asiantuntijaryhmä. Ryhmässä tulee olla sosiaali- ja terveydenhuollon, lapsen kasvun ja kehityksen sekä muita lastensuojelutyössä tarvittavia asiantuntijoita.

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. Lapsen henkilökohtaisten tapaamisten järjestämisessä on pyrittävä yhteistoimintaan huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan henkilön kanssa. Sosiaalityöntekijällä tai muulla lastensuojelun työntekijällä on tarvittaessa oikeus tavata lapsi myös ilman huoltajan suostumusta, jos sen katsotaan olevan lapsen ikä, kehitys tai olosuhteet muutoin huomioon ottaen lapsen edun mukaista. Tällöin lasta koskeviin asiakirjoihin on kirjattava ne syyt, jotka ovat edellyttäneet lapsen tapaamista vastoin huoltajan suostumusta. Huoltajalle on ilmoitettava tapaamisesta, ellei se ole selvästi vastoin lapsen etua.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa yleisesti siitä, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tuen. Lastensuojelulaki korostaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia lastensuojelutarpeen selvittämisessä, lapsen edun valvonnassa ja sijaishuollon valvonnassa. Vastuu lapsen edun toteutumisen

valvonnasta tarkoittaa myös sitä, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on avustettava lasta ja nuorta puhevallan käytössä ja tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin sekä huolehdittava tarvittaessa siitä, että lapselle haetaan edunvalvoja.

Ensisijainen ja tärkein kasvuympäristö ja -yhteisö lapselle on hänen perheensä: vanhemmat tai huoltajat, sisarukset sekä muut sukulaiset ja läheiset. Tästä syystä ehkäisevää työtä tehdään lapsen ja hänen perheensä kanssa.

Lastensuojelun käsikirjan mukaan ehkäisevä työ on eettisesti vaativaa. Työn tavoitteena on huolehtia lasten hyvinvoinnista ja ehkäistä ongelmien ilmaantumisesta ja vakavoitumisesta. Työntekijöiden on toimittava vastuullisesti ja asiakasta kunnioittavasti siten, että puututaan mahdollisimman vähän lapsen ja perheen yksityiseen elämään, mutta taataan kuitenkin lapsen turvallinen kasvuympäristö.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnista huolehtiminen on aina aikuisten vastuulla, eli lapsen vanhempien tai huoltajien sekä yhteiskunnan toiminnasta vastaavien viranomaisten ja palvelujen antajien vastuulla.

Lastensuojelun käsikirjan mukaan moniammatillinen ja rajoja ylittävä yhteistyö eri hallinnonalojen ja sektorien välillä on välttämätöntä, jotta ennalta ehkäisevä lastensuojelutyö palvelisi parhaiten lasten etua. Tälle yhteistyölle tulee olla rakenteita ja vakiintuneita toimintatapoja.

Avohuolto

Lastensuojelun käsikirjan mukaan avohuollon tukitoimia suunniteltaessa ja toteutettaessa on lapsen etu aina ensisijainen. Tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä. Tukitoimia toteutetaan yhteistyössä lapsen tai nuoren ja hänen vanhempiensa tai muiden häntä hoitavien henkilöiden kanssa. Kuitenkin, jos yhteistyö ei esimerkiksi onnistu molempien vanhempien kanssa, voi tukitoimia toteuttaa sen vanhemman kanssa, jonka luona lapsi asuu. Tukitoimet ovat aina huoltajien ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumukseen perustuvia.

Avohuollon tukitoimet kirjataan asiakassuunnitelmaan ja myönnettyistä tukitoimista tehdään lisäksi päätös. Asiakassuunnitelmaan kirjataan

- Lapsen ja perheen palvelujen ja tuen tarve
- Olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan
- Palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan
- Arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan
- Asianosaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja tukitoimien järjestämisestä

Tukitoimien on oltava suunnitelmallisia ja vastattava lapsen ja perheen yksilöllisiin, tilannekohtaisiin tarpeisiin. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Kun asiakassuunnitelmaa tehdään, on pyrittävä löytämään sellaisia tukemisen ja auttamisen muotoja, jotka asiakkaat itse hyväksyvät ja joista kokevat olevan apua. Näiden tukimuotojen etsimiseen kannattaa panostaa, sillä asiakkaille sopivien tukimuotojen löytyminen voi olla polku huostaanoton välttämiseen.

Huoltajuuden ratkaiseminen

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain perustella vanhemmat voivat sopia siitä, että:

1. Lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti.
2. Lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, mikäli vanhemmat eivät asu yhdessä.
3. Lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle.
4. Lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu.

Sopimuksen vahvistaa sosiaalilautakunnan siihen määräämä viranhaltija. Mikäli vanhemmat eivät pääse asiassa sopimukseen, ratkaisee tuomioistuimien huoltoon ja tapaamiseen liittyvät asiat. Kuitenkin asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille tai toiselle vanhemmalle taikka tapaamisoikeutta, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia, eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa.

Lastensuojelun käsikirjan mukaan lapsen etu tarkoittaa, että lapsella on etusija erityiseen suojeluun tilanteissa, joissa lasten ja aikuisten edut ovat ristiriidassa keskenään. Lapsen etu tulee turvata ensisijaisesti siten, että lapsen vanhempia tai muita huoltajia autetaan ymmärtämään lapsen sekä fyysisiä, psyykkisiä että sosiaalisia tarpeita. Erityisen tärkeätä on turvata lapselle jatkuvat ja läheiset ihmissuhteet, joissa hän voi tuntea olevansa toivottu, hyväksytty ja rakastettu. Lapsen edun toteutuminen edellyttää, että häntä hoitavilla aikuisilla on myönteinen asenne lapseen sekä riittävästi tietoja ja taitoja lasten kasvatukseen.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on tuomioistuimen hankittava selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka.

Perhetyö avohuollon tukitoimena

Lastensuojelun käsikirjan mukaan perhetyöllä muun muassa tuetaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään, tehdään vanhemmuuden arviointia tai järjestetään lapselle hänen hyvinvointiaan tukevaa toimintaa. Perhetyö on usein käytännön avun ja psykososiaalisen tuen yhdistelmä.

Perhetyötä tehdään yhteistyössä perheen ja perheenjäsenten kanssa, mutta keskeistä työssä on aina lapsen edun turvaaminen. Osana lastensuojelutyötä perhetyö ei ole pelkästään tukea, vaan myös kontrollin elementti on aina läsnä. Kuitenkin perhetyössä on leimallista lähelle asiakasta vietyä ja perheen omia voimavaroja tukeva työskentely.

Perhetyön aloittamista, tavoitteita ja lopettamista koskeva päätöksenteko on lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Palvelun tuottaja vastaa perhetyön sisällöstä ja laadusta sen mukaisesti, miten kunnan ja palveluntuottajan välillä on sovittu. Perhetyötä tehdään lastensuojelupäätösten ja asiakassuunnitelman mukaisesti, riippumatta palvelun tuottajasta.

Perhetyössä yhdistyvät tuki ja kontrolli. Samalla kun perhetyöntekijät rakentavat luotamuksellista yhteistyösuhdetta lasten ja heidän perheidensä kanssa, on heidän varmistettava lapsen edun toteutuminen.

Lastensuojelun käsikirjassa todetaan, että perhetyöntekijän riskinä on työn kohteen hämärtyminen, asiakkaan ”mukaan meneminen” ja uupuminen. Perhetyöntekijän on pysyttävä säilyttämään ammatillisuutensa, vaikka hän työskenteleekin perheen kodissa ja hyvin lähellä asiakkaita.

Sijoittaminen ja huostaanotto

Lastensuojelulain mukaan kiireellinen sijoitus tehdään, jos lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen sijoituksen ja sijaishuollon tarpeessa. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti perhehoitoon tai laitoshuoltoon taikka järjestää muulla tavoin hänen tarvitsemansa hoito ja huolto.

Huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamiseen on ryhdyttävä, jos

1. puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos
2. lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos

1. avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja
2. sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Kiireellisestä sijoituksesta voi päättää Helsingin kaupungin delegointisäännön mukaan sosiaalipäivystyksen sosiaalityöntekijä ja avohuollon johtava sosiaalityöntekijä. Huostaanottopäätöksen tekee perhekeskuksen päällikkö silloin, kun kukaan asianosainen ei vastusta päätöstä.

Lastensuojelulain mukaan ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen. Selvittäminen voidaan jättää tekemättä, jos sitä ei asian kiireellisyyden tai muun perustellun syyn vuoksi ole tarpeen tehdä. Lapsen asumista ja sijoituspaikkaa koskeva asia on ratkaistava aina lapsen edun mukaisella tavalla.

Lapsen kuuleminen

Oikeus tulla kuulluksi ja otetuksi vakavasti on yksi Lapsen oikeuksien sopimuksen perusarvoista, sekä yksi neljästä sopimuksen peruseriaatteista. Muut ovat oikeus syrjimättömyyteen, oikeus elämään ja kehittymiseen sekä lapsen edun ensisijaisuus.

Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava oikeus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakaskirjoihin. Lapsen iän mukaisesti lapselle on varmistettava oikeus saada tietoa ja osallistua itseään koskeviin arvioihin ja päätöksiin.

Suomessa lasten kuuleminen on määritelty lastensuojelulaissa, jonka mukaan lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsia on kuultava lapsiystävällisesti. Tähän voi sisältyä video- tai äänitallennuslaitteiden käyttö.

Jos lapsi on hyvin pieni tai ei muuten kykene esittämään mielipidettään asiasta suullisesti, voidaan mielipidettä selvittää myös välillisesti; kuulemalla ja keräämällä tietoa esimerkiksi lapsen läheisiltä ihmisiltä, päiväkodista tai koulusta. Lapsen mielipidettä voidaan selvittää myös seuraamalla lapsen leikkejä ja toimintoja tai piirustuksia tutkimalla. Lapsen mielipiteen selvittämisen voi tehdä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tai se voidaan suorittaa muulla tavoin, joissakin tapauksissa esimerkiksi perhe-neuvolassa tai muun asiantuntijan toimesta.

Mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys, sitä tärkeämpää on huolehtia siitä, että tämä periaate toteutuu. Lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti. Mitä suurempi vaikutus lopputuloksella on lapsen elämään, sitä tärkeämpää on arvioida lapsen kehitystaso oikein. Lapsella on aina oltava oikeus tulla kuulluksi avioeroa koskeissa oikeudenkäynneissä tai sovittelumenetelmissä.

Lastensuojelun käsikirjan mukaan käytäntö on osoittanut, että lasten mielipiteen selvittämisessä ja kuulemisessa on puutteita. Tilanteita ei ehditä tai osata suunnitella riittävän huolellisesti. Olosuhteet eivät läheskään aina ole rauhallisia ja neutraaleja, eikä lapsilla ole mahdollisuuksia itsensä ilmaisuun myös leikin ja toiminnan keinoin. Lapsen todellisen mielipiteen selville saamiseksi työntekijän on samanaikaisesti sekä luotettava omiin havaintoihinsa että varottava tekemästä liian pitkälle meneviä tulkintoja.

Johdattelevia kysymyksiä tai tulkintoja on helppo tehdä ja työntekijän omat toiveet lapsen mielipiteiden suunnasta voivat joskus vaikuttaa vahvasti lopputulokseen. Tilanteessa työntekijältä edellytetään aktiivisuutta vuorovaikutuksessa niin, että lapsi kokee "puheensa" olevan tärkeää ja kiinnostavaa ja että hänellä on vapaus ilmaista itseään.

Perussääntönä on, että lapselle selvitetään aina kuulemisen tai mielipiteen selvittämisen tarkoitus.

Lastensuojelun edunvalvonta

Lastensuojelulain mukaan lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Edunvalvonnan tarve arvioidaan tapauskohtaisesti, ja sitä on perusteltua käyttää esimerkiksi lojaliteettiristiriitilanteissa tai kun huoltaja ei terveydentilansa vuoksi kykene valvomaan lapsen etua tai hän on passiivinen tai ei muutoin osallistu lapsen asian käsittelyyn lastensuojelussa.

Lastensuojeluilmoitusten käsittely

Lastensuojeluilmoituksen kiireellisyys tulee lain mukaan arvioida välittömästi, ja asiaa tulee tarvittaessa ryhtyä kiireellisiin toimenpiteisiin. Muussa tapauksessa sosiaalityöntekijän on päätettävä seitsemän arkipäivän kuluessa siitä, ryhdytäänkö ilmoituksen johdosta selvittämään lastensuojelun tarvetta. Lastensuojelun piirissä olevista lapsista päätöstä tai lastensuojelutarpeen selvitystä ei lain perusteella tehdä, vaan ilmoitus kirjataan ja käsitellään osana asiakastyötä.

Väkivaltaepäilyn käsittely

Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluviranomaisen on salassapitoa koskevien säännösten estämättä ilmoitettava poliisille, mikäli on perusteltu syy epäillä, että lapseen on kasvuympäristössään kohdistettu rikoslain 21 luvussa rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Lapsen pahoinpitelyepäilyn selvitysprosessi on lastensuojelun käsikirjan mukaan seuraava:

1. Lapsen pahoinpitelyepäily voi syntyä joko esitiedoista, vammojen laadusta tai jos vammat ja esitiedot eivät täsmää.
2. Jos on perusteltua syytä epäillä lapsen pahoinpitelyä, asiasta tehdään välittömästi lastensuojeluilmoitus. Lastensuojeluilmoituksesta ilmoitetaan lapsen huoltajille.
3. Lastensuojelu tekee välittömästi tutkintapyynnön poliisille tietoonsa tulleista lapsen pahoinpitelyn epäilyistä. Epäily on perusteltava. Ehdoton ilmoitusvelvollisuus poliisille on tilanteissa, joissa on perusteltua syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Ilmoitus voidaan jättää tekemättä vain, jos perhe itse tai joku muu taho on jo tehnyt rikosilmoituksen.
4. Lapsen pahoinpitely on rikos. Poliisi päättää siitä, antaako ilmoitus aiheutta esitutkinnan käynnistämiseen.
5. Jos poliisi pyytää asiantuntija-apua epäilyn selvittämiseksi, selvitys tehdään kiireellisenä. Tutkimusten suorittamisesta sovitaan poliisin kanssa. Kaikkien tutkimusten tulee olla valmiina kahden kuukauden sisällä pyynnön päivämäärästä.
6. Selvitykset tulee keskittää toimipaikkoihin, joissa on asianmukainen valmius epäilyjen selvittämiseksi (keskussairaalat ja muut suuret sairaalat). Selvitystä varten laaditaan tutkimussuunnitelma, jonka avulla pyritään tasapuolisesti tarkastelemaan erilaisia epäilyn tai vammojen syntyä koskevia vaihtoehtoisia selityksiä.
7. Pääsääntöisesti lapsi tulee ottaa sairaalaan. Lievissä tapauksissa tutkimukset voidaan toteuttaa polikliinisesti. Jos kysymyksessä on erotilanne, suositus valvotuista tapaamisista saattaa olla paikallaan selvitysten ajaksi.
8. Tutkimuksen tekee virkavastuulla toimiva työryhmä, johon kuuluu vähintään kaksi työntekijää. Tutkimuksia tekeviin toimipaikkoihin tulisi perustaa pahoinpitelyn asiantuntijatyöryhmä.
9. Vammojen alkuperän selvittämiseksi pahoinpitelyepäilyissä on syytä paneutua erotusdiagnostiikkaan. Selvityksen jälkeen laaditaan epikriisi, jossa otetaan kantaa siihen, onko pahoinpitely todennäköisesti tapahtunut vai ei.

10. Jos selvitykset tehdään poliisiin toimeksiannosta, niistä tehty lausunto luovutetaan poliisille viimeistään kolmen kuukauden sisällä poliisin tekemästä selvityspyynnöstä. Asianosaiset saavat lausunnon tietoonsa poliisilta esitutinnan yhteydessä. Esitutinnan viemisestä syyteharkintaan päättää poliisi.
11. Ennen lapsen kotiuttamista on varmistuttava siitä, että se on hänen kannaltaan turvallista. Tarvittaessa huostaanottotarve selvitetään, erityisesti jos lapsi pelkää vanhempansa.
12. Tapauksissa, joissa esitutkintaa ei käynnistetä, saattaa lapsella silti olla tarvetta hoitoon tai lastensuojeluun.

Rikosten selvittäminen kuuluu poliisille. Akuuteissa tilanteissa tehdään lapsen ensivaiheen tutkimukset päivystyksenä. Muutoin sosiaali- ja terveydenhuollon toimipaikat selvittävät epäilyjä ainoastaan poliisin pyytäessä virka-apua.

2.3.3 Terveydenhuolto

Terveydenhuoltoa ohjaa terveydenhuoltolaki. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista on puolestaan keskeinen potilaan kuulemisen määrittäjänä.

Lain mukaan kunnan on järjestettävä sekä perusterveydenhuoltoa että erikoissairaanhoidtoa. Molempien tulee toteuttaa ehkäisevää ja hoitavaa terveydenhuoltoa. Ehkäisevä terveydenhuolto koostuu terveyttä ja hyvinvointia edistävästä ja sairauksia ja pahoinvointia ehkäisevästä työstä, joita erikoissairaanhoidon tulee alueellaan koordinoita, mutta joiden käytännön toteutuksesta vastaa ennen kaikkea perusterveydenhuolto.

Lasten edistävää ja ehkäisevää terveydenhuoltoa toteuttavat lastenneuvolat ja kouluterveydenhuolto. Perusterveydenhuollon sairaanhoidosta vastaa terveyskeskus. Koulutapahtumista huolehtii kouluterveydenhuolto. Lasten erikoissairaanhoidtoa voidaan toteuttaa sekä kunnan omana toimintana että sairaanhoitopiirien kautta, joista jälkimmäinen on tavallisempaa. Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta lisäsi kunnan vastuuta lapsen ja lapsiperheiden hyvinvoinnin arvioinnista ja ensivaiheen tukemisesta. Sen mukaan kuntien määrävälein järjestettävien terveystarkastusten määrä nousi, ja uudeksi tehtäväksi asetettiin säännölliset, laajat terveystarkastukset. Laajoissa terveystarkastuksissa tulee selvittää koko perheen terveys ja hyvinvointi. Lastenneuvolassa laajoja terveystarkastuksia on kolme (4 kuukauden, 1½-vuotiaan ja 4-vuotiaan lapsen neuvolatarkastukset) ja kouluterveydenhuollossa kolme (1., 5. ja 8. luokalla). Laajaan terveystarkastukseen kutsutaan mukaan molemmat vanhemmat. Neuvolan, koulun ja opiskelijaterveydenhuollon terveystarkastusten tulisi havaita lapsen erityiset terveys- ja hyvinvointiriskit, sekä arvioida myös koko perheen hyvinvointi.

Terveystarkastuksessa on selvitettävä tarkastettavan ikävaiheen ja yksilöllisen tarpeen mukaan kasvua, kehitystä ja hyvinvointia haastattelulla, kliinisillä tutkimuksilla ja tarvittaessa muilla menetelmillä. Perheen hyvinvointia selvitetään haastattelulla. Tarkastettavien toivomukset ja mielipiteet on selvitettävä ja otettava huomioon kehitystason

edellyttämällä tavalla. Arvio terveydentilasta ja mahdollisesta jatkotutkimuksen, tuen ja hoidon tarpeesta on tehtävä yhdessä tarkastettavan ja tämän ikävaiheen mukaisesti myös huoltajien kanssa. Tarvittaessa tehdään yksilöllinen hyvinvointi- ja terveystuennitelma tai tarkistetaan aikaisemmin tehtyä suunnitelmaa.

Asetuksessa määrätään laajasta terveystarkastuksesta, joka on järjestettävä lapsen ensimmäisenä kouluvuonna. Siihen sisällytetään huoltajan kirjallisella suostumuksella päivähoiton ja esiopetuksen henkilökunnan arvio alle kouluikäisen lapsen selviytymisestä ja hyvinvoinnista päivähoidossa ja opettajan arvio oppilaan selviytymisestä ja hyvinvoinnista koulussa. Arviossa on oltava tiedot, jotka ovat tarpeellisia terveyden- ja sairaanhoidon tai tuen tarpeen arvioimiseksi sekä niiden järjestämiseksi ja toteuttamiseksi. Ohjeiden mukaan laaja terveystarkastus ensimmäisellä luokalla tarkoittaa sitä, että lapsen kasvuolosuhteet kotona, perheen voimavarat ja kasvatusperiaatteet sekä lapsen reaktiot koulun alkuun kartoitetaan.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen oppaan mukaan terveystarkastuksessa havaitun tuen tarpeeseen vastataan muun muassa järjestämällä uusia tapaamisia sekä tarvittaessa pyytämällä yhteistyöhön sosiaalitoimi tai oppilashuolto.

Kouluterveydenhuolto ei vastaa sairaanhoidosta koulutapaturmien ensiapua lukuun ottamatta, vaan sitä varten varataan aika terveystarkastuksesta.

Erikoissairaanhoito

Erikoissairaanhoito vastaa lähetepohjalta perusterveydenhuoltoa vaativammasta diagnostiikasta ja sairaanhoidosta. Erikoissairaanhoito jakautuu erikoisaloihin. Lasten erikoisaloja ovat muun muassa lastentaudit, lastenkirurgia ja lastenpsykiatria. Yksi erikoisala voi konsultoida muita erikoisaloja, jotka aloittavat lähetteen perusteella mahdollisesti oman selvityksensä. Lastenpsykiatria on tyypillisesti tiimityötä, jossa lääketiede, psykologia ja sosiaalityö ovat kaikki mukana.

Erikoissairaanhoito vastaa myös alueensa kokonaisvaltaisesta ehkäisevästä työstä yhdessä perusterveydenhuollon kanssa. Lastenpsykiatrisen ehkäisevän työn kannalta keskeisiä ovat perheen sisäiset kuormitustekijät kuten vanhempien päihteet, elämänhallinnan vaikeudet ja perheväkivalta. Keskeisiä ovat myös lapsen elämän siirtymävaiheet kuten perheen hajoamiset ja uusperhemuodostukset, päivähoitoon ja kouluun siirtyminen sekä erikoissairaanhoidon yhteistyö lapsen arjen kehitysympäristöjen kuten päivähoiton ja koulun kanssa.

Lapsen kohdistuvien rikosten tutkimusten järjestäminen terveydenhuollon tutkimusyksiköissä

Lapsen kohdistuneen rikoksen epäilyn selvittämisessä poliisi voi pyytää virka-apua terveydenhuollosta. Lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämiseksi on olemassa laki, jonka mukaan lasten oikeuspsykiatristen tutkimusten järjestämisestä huolehtivat Helsingin, Turun, Oulun, Tampereen ja Kuopion sairaanhoitopiirin yliopistolliset

sairaalat ja kustannuksista vastaa valtio. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisestä terveydenhuollossa on Käypä Hoito -ohjeistus, jonka päivitys valmistuu keväällä 2013.

Oikeuspsykiatrisissa yksiköissä tehtävien pahoinpitelyyn liittyvien tutkimusten kustannuksista vastaa kunta. Näitä tehdään vain vähän, ja suurin osa pahoinpitelyn selvittämisestä jää yksin poliisin tehtäväksi. Lapsen pahoinpitelyn selvittämisestä terveydenhuollossa ei ole Käypä Hoito -ohjeistusta.

2.3.4 Päiväkoti ja muu varhaiskasvatus

Varhaiskasvatusta koskeva laki on vuodelta 1974, ja sitä ollaan uudistamassa. Varhaiskasvatus siirrettiin vuonna 2013 Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialaan. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ei ole perusopetuksen kaltaista oppilashuoltojärjestelmää. Ongelmia ehkäisevää toimintaa on kehitetty erilaisten hyvien käytänteiden avulla. Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa yhteistyötä perheen kanssa käsitellään kasvatuskumppanuuden ajatuksen avulla. Yhteistyöstä muiden toimijoiden kanssa ei varhaiskasvatussuunnitelmassa ole juuri mainintoja.

2.3.5 Perusopetus

Perusopetuksen järjestäminen pohjautuu perusopetuslakiin ja -asetukseen sekä Opetushallituksen antamiin opetussuunnitelman perusteisiin. Koulutuksen järjestäjän tehtävä on laatia ja hyväksyä opetussuunnitelma, jossa on määriteltä kuinka opetuksen järjestäjä vastaa oppilaiden hyvästä oppimisesta, osallisuuden toteutumisesta, hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Opetuksen järjestäjän tulee määrätä myös kodin ja koulun yhteistyön sekä opetussuunnitelman perusteiden mukaisen oppilashuollon järjestämistavasta.

Oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto, johon pitää sisältyä oppilashuollon palvelut, jotka ovat terveydenhuolto- laissa tarkoitettu kouluterveydenhuolto sekä lastensuojelulaissa tarkoitettu koulunkäynnin tukeminen.

Perusopetuslain mukaan oppilashuoltotyötä toteutetaan yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajan kanssa. Silloin kun oppilashuoltotyössä käsitellään yksittäistä oppilasta koskevaa asiaa, asian käsittelyyn voivat osallistua vain ne oppilaan opetukseen ja oppilashuollon järjestämiseen osallistuvat, joiden tehtäviin oppilaan asian käsitteleminen välittömästi kuuluu.

2.3.6 Poliisi

Poliisitoimintaa ohjaavat poliisi-, pakkokeino- ja esitutkintalaki sekä sisäasiainministeriön asetukset, määräykset ja ohjeet. Valtioneuvosto ohjaa poliisitoimintaa hallitusohjelmaan sisältyvien tavoitteiden ja valtioneuvoston hyväksymien periaatepäätösten avulla. Hallitusohjelman mukaan väkivallanvastaisen työn painopiste on vakavien väkivaltarikosten ja nuorten väkivaltaisuuden vähentäminen, haavoittuviin ryhmiin, kuten vanhuksiin ja maahanmuuttajainasiin, lapsiin tai vammaisiin kohdistuvan väkivallan parempi tunnistaminen ja väkivaltaisen radikalisoitumisen ennaltaehkäisy.

Poliisin toimivaltuuksia säädettäessä on otettu huomioon perus- ja ihmisoikeudet sekä mahdollisuudet kansainväliseen yhteistyöhön. Lainsäädännön lisäksi poliisietiikka ja kansalaisten odotukset ohjaavat poliisin toimintaa.

Poliisihallitus on antanut ohjeen lasten kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohjeen tarkoituksena on yhdenmukaistaa menettelyä poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, kun kohdataan rikoksen uhrina oleva alle 18-vuotias lapsi tai nuori. Poliisin on yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnassa, onnettomuustilanteissa sekä kotihälytystilanteissa otettava erityisesti huomioon lasten hyvinvointi.

Ohjeen mukaan lastensuojeluilmoitus tehdään aina, kun lapsen epäillään joutuneen väkivallan kohteeksi kotona tai tällaisen teon tekijäksi epäillään perheenjäsentä. Lastensuojeluilmoituksen tekemisestä kerrotaan lapsen huoltajalle.

Riippumatta siitä, miten tieto lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä on tullut, asiasta on kirjattava rikosilmoitus poliisiasiaintietojärjestelmään. Esitutkinta on suoritettava, jos poliisille tehdyn ilmoituksen perusteella on syytä epäillä, että on tehty rikos. Kaikki lapsiin kohdistuneet rikokset ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Kun lapsi on rikoksen kohteena, on poliisiin ilmoitettava asiasta myös syyttäjälle. Esitutkinnassa alle 15-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa, joka voi olla huoltaja tai maistraatin määräämä edunvalvojan sijainen. Jos lapsen vanhempi on epäiltynä, puhevaltaa käyttää edunvalvojan sijainen.

Lapsen kuulustelun tulisi suorittaa tähän tehtävään perehtynyt poliisi. Sen voi myös tehdä virka-apupyynnön perusteella haastatteluihin perehtynyt terveydenhuollon ammattihenkilö. Lapsen kuulustelukysymykset tulisi tehdä tietyn haastattelurungon ja Stokesin² oppaan nro 55 (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen) mukaan. Alle 15-vuotiaan kuulustelut tallennetaan ääni- ja kuvatallenteena.

² Nykyisin Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL

2.3.7 Toimijoiden yhteistyö ja tiedonkulku

Lastensuojelulaki velvoittaa varsin laajasti eri tahot, kuten terveydenhuollon ja koulutoimen, salassapitosäännöksiensä estämättä ilmoittamaan viipymättä sosiaalihuoltoon lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Lisäksi on veloitteita tehdä ilmoitus poliisille, jos on syytä epäillä esimerkiksi lapseen kohdistuvaa väkivaltaa.

Oppaassa lasten pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittämiseksi painotetaan sitä, että lapsiin kohdistuneita rikoksia tutkittaessa eri viranomaisten on syytä toimia yhteistyössä. Entistä painokkaampaa huomiota tulee kiinnittää sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöhön poliisin kanssa. Esitutkintalaki edellyttää rikosten selvittämisessä poliisijohtoisuutta, mikä selkiyttää eri viranomaisten rooleja ja lisää kaikkien osapuolten oikeusturvaa. Vastuu rikosten selvittämisestä on poliisilla, ja sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiset antavat virka-apua. Lastensuojeluviranomaisilla on lasten auttamisprosessissa omat lakisääteiset tehtävänsä. Hyväksikäyttö- ja pahoinpitelyilmoitusten tutkiminen on rikoksen esitutkintaa.

Lastensuojelun käsikirjassa todetaan, että terveydenhuollossa on tärkeää noudattaa salassapitovelvollisuutta potilaiden luottamuksen säilyttämiseksi. Terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa luvatta ilmaista sivulliselle yksityisen henkilön tai perheen salaisuutta, josta hän asemansa tai tehtävänsä perusteella on saanut tiedon. Jotta potilaan luvalla tietoja voidaan luovuttaa, tulee terveydenhuollon henkilökunnan varmistua siitä, että suostumus ja pyyntö ovat selkeästi todennettavissa.

Terveydenhuollon palveluksessa olevat henkilöt ovat salassapitovelvoitteen estämättä velvollisia tekemään viipymättä lastensuojeluilmoituksen tapauksissa, joissa he ovat todenneet esimerkiksi lapseen perhepiirissä kohdistuneen pahoinpitelyn. Lapsen oikeuksien näkökulmasta ilmoituskynnyksen tulee olla matala.

Opetustoimen henkilökunnan, kouluterveydenhuollon ja koulukuraattorien salassapitovelvollisuutta koskevissa ohjeissa mainitaan yleensä lapseen kohdistuvan pahoinpitelyn tai seksuaalirikoksen epäilyn olevan poikkeus, joka velvoittaa tiedon antamiseen muille viranomaisille salassapitovelvollisuuden estämättä.

Rikosprosessin alkuvaiheessa riittää, että terveydenhuolto kerää sen verran tietoa kuin on tarpeen lastensuojeluilmoituksen tekemiseksi, ja sosiaalitoimi kerää sen verran tietoa kuin on tarpeen sen päättämiseksi, tehdäänkö rikosilmoitus. Akuuteissa tapauksissa tieto on heti välitettävä poliisille, jotta poliisi voi aloittaa esitutkinnan. Vaarana on todisteiden hävittäminen, jos ilmoitusta ei saada riittävän ajoissa.

Kun rikosilmoitus on tehty, eli asia on tullut poliisin tietoon, vastuu rikoksen selvittämisestä siirtyy poliisille. Poliisi kerää tietoa tutkittavasta rikoksesta puhuttelemalla ja kuulustelemalla asiasta tietäviä henkilöitä. Poliisi voi tehdä myös erilaisia teknisiä tutkimuksia ja käyttää pakkokeinoja, kuten rikoksesta epäillyn kiinniottaminen, pidättäminen, kotietsintä, takavarikko tai televalvontatietojen hankkiminen.

Poliisilla on oikeus poliisilain nojalla saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä virkatehtävän suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, ellei salassapitovelvollisuus estä tietojen antamista. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten yhteistyö poliisin kanssa perustuu viranomaisten keskinäiseen virka-apuun. Myös muilla viranomaisilla on poliisilain nojalla velvollisuus antaa virka-apua poliisille.

3 AIHEESEEN LIITTYVIÄ SELVITYKSIÄ JA TUTKIMUSTIETOA

3.1 Lastensuojelun käytäntöjä selvittävä työryhmä

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 10.9.2012 selvitysryhmän, jonka tehtävänä on selvittää laajasti lasten ja perheiden palvelujen ja lastensuojelun toimivuutta. Ryhmän tulee ottaa huomioon viimeaikaiset väkivaltaiset tapahtumat ja painottaa selvityksessään keinoja väkivallan ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Ryhmän tarkoituksena ei ole minäkään yksittäisen väkivaltatilanteen tai tapahtuman tutkiminen.

Asettamispäätöksen mukaan ryhmän tehtävänä on

1. selvittää pikaisesti viranomaisten toimintatapoihin ja viranomaisyhteistyön toimivuuteen liittyvät ongelmat lastensuojelussa
2. selvittää tietojen vaihdon ongelmat viranomaisten välillä sekä arvioida tähän liittyvien salassapitosäännösten toimivuus
3. arvioida, miten ennaltaehkäisevät toimet niin lastensuojelussa kuin lasten ja lapsiperheiden palveluissa toimivat
4. arvioida lastensuojelulain toimivuutta ja sen resursointia sekä lain nojalla annettavaa ohjeistusta
5. arvioida lastensuojelun johtamista, asiakastyön toimintamalleja ja koulutus-tarvetta
6. arvioida lastensuojeluilmoituskäytännön toimivuutta
7. tehdä toimenpide-ehdotuksia havaittujen ongelmien korjaamiseksi ja lain-säädännön muuttamiseksi.

Selvitysryhmä antoi väliraportin työstään marraskuussa 2012. Väliraportissa esitetään havaintoja ja johtopäätöksiä lastensuojelun tilasta sekä kuvataan viranomaisten yhteistyöhön, tietojen vaihtoon ja toimintatapoihin sekä lastensuojelun ilmoituskäytäntöihin liittyviä kysymyksiä (tehtävät 1, 2 ja 6). Raportissa hahmotellaan ryhmän toimintasuunnitelma jatkotyöskentelyn osalta. Väliraportissa esitetyt näkemykset ovat alustavia ja tarkentuvat työskentelyn kuluessa. Väliraportissa ei vielä ollut toimenpide-ehdotuksia, vaan ne esitetään loppuraportissa kesällä 2013.

8-vuotiaan lapsen kuolemaan liittyviä tapahtumia selvittävän työryhmän kannalta Toimiva lastensuojelu -työryhmän väliraportti käsittelee oleellisia kysymyksiä, jotka liittyvät lastensuojelun asiakkaiden, erityisesti lasten ja vanhempien kuulluksi tulemiseen ja osallisuuteen itseään koskevaan päätöksentekoon. Väliraportti nostaa esille viranomaisten yhteistyön ennaltaehkäisyssä sekä varhaisessa puuttumisessa. Kysymyksessä on

voimassa olevan lastensuojelulain ohjaus- ja kehittämisrakenteiden tarkistaminen, valvonnan parantaminen sekä toimintamallit ja työskentelytapa. Kehittämisalueiksi nousevat ammattilaisten koulutus sekä tiedon kerääminen ja sen välitys asiakasprosessin aikana. Ratkaisujen esittäminen on erityisen vaativaa tilanteessa, jossa lastensuojeluilmoitusten, avohuollon asiakkaiden sekä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut 1990-luvulta alkaen. Tiedonvälitys ja tiedon kulkeminen viranomaiselta toiselle ja asiakkaan oikeus päättää itseään koskevan tiedon liikuttamisesta luovat edellytyksiä avoimeen ja vuorovaikutukselliseen asiakassuhteeseen.

Kasvava lastensuojelun tarve, vähenevät, hajanaiset resurssit sekä ammattihenkilöstön suuri vaihtuvuus asettavat valtavia haasteita toimivan lastensuojelun kehittämiseksi.

Työryhmä määritteli alustavasti kahdeksan teemaa jatkotyöskentelyä varten:

1. lasten ja perheiden palvelujen kokonaisuus
2. kuormitus kasvaa ja resurssit keskittyvät sijaishuoltoon
3. henkilöstö ja erityisosaamisen turvaaminen
4. ohjaus- ja kehittämisrakenteet ja valvonta
5. tietopohja
6. yhteistyö, tietojenvaihto ja salassapitosäädökset
7. lastensuojelun ilmoituskäytännöt
8. väkivallan ja kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen.

3.2 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen selvitys perhesurmista

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos julkaisi elokuussa 2012 selvityksen perhe- ja lapsensurmien taustoista. Selvityksessä oli mukana kaikki alle 15-vuotiaisiin kohdistuneet surmat 2003–2012. Surmat jakaantuivat kolmeen luokkaan perhesurmat (7), vastasyntyneen oman lapsen surmat (12) ja muut oman lapsen surmat (16). Surmia yhdistivät taustatekijöinä parisuhteen ongelmat, erotilanteeseen liittyvä kriisi ja vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat. Oman lapsensa surmaava ei selvityksen mukaan ole yleensä päihteiden väärinkäyttäjä eikä heillä useimmiten ole aikaisempia poliisin tietoon tulleita väkivaltarikoksia.

Johtopäätöksenä selvityksessä todetaan, että osa surmista olisi ollut ehkäistävissä, jos viranomaisten ja lähipiirin tietoon tulleet tekijöiden itsetuhoiset ajatukset ja uhkailu olisi otettu riittävän vakavasti ja perheen ongelmiin olisi tartuttu ajoissa. Sen sijaan, että viranomaiset tekevät vain välttämättömimmät toimenpiteet, tulisi heidän toimia omaaloitteisesti ja tarjota perhettä tukevia toimenpiteitä ja tehdä yhteistyötä ja välittää tietoa muille viranomaisille.

Lastensuojelu on keskeistä arvioitaessa, miten ennaltaehkäistä tai puuttua lapsiin kohdistuviin henkirikoksiin. Selvityksen mukaan lainsäädäntö on ajan tasalla, mutta lain tulkintaa ja soveltamista on parannettava. Epäkohtana on lasten tuen ja suojelun tarpeen huomioiminen aikuisille suunnatuissa mielenterveys- ja päihdepalveluissa. Vanhempien kykyä huolehtia lapsen hoidosta ei arvioida, kun vanhempi tai vanhemmat hakevat apua ongelmiinsa.

Selvityksen johtopäätösosiossa ja yhteenvedossa esitetään yhteensä 18 suositusta koskien kuutta aihealuetta:

- lapsen ottaminen huomioon viranomaistoiminnassa
- erotilanne ja lasten huolto- ja tapaamisoikeus
- viranomaisyhteistyö
- aseiden lupakäytäntö ja hallussapito
- lähipiirin, omaisten ja median rooli surmien ehkäisyssä
- systemaattinen perhesurmien ja oman lapsen surmien tutkiminen tapausten ennaltaehkäisemiseksi.

Seuraavilla perhesurmaraportin suosituksilla voi olla vaikutusta tutkittavana olevan tapahtuman kaltaisten surmien ennaltaehkäisyyn:

- Otetaan huomioon lasten hoidon ja tuen tarve aikuisille annettavissa sosiaali- ja terveysterveyspalveluissa kuten mielenterveys- ja päihdepalveluissa.
- Otetaan käyttöön systemaattinen väkivaltakokemusten kartoitusväline sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa.
- Tehostetaan lastensuojelun avohuollon tukitoimien käyttöä ja niiden seuranta, kun vanhemmilla on päihde- ja mielenterveysongelmia.
- Kannustetaan lastensuojelutyöntekijöitä tekemään rikosilmoituksia lapsiin kohdistuneesta väkivallasta poliisille.
- Tuomareille, lastenvalvojille, tapaamispaikkojen työntekijöille ja olosuhdeselvityksiä tekeville annetaan koulutusta lasten huolto- ja tapaamisasioista, parisuhdeväkivallan luonteesta, vaikutuksista avioerotilanteissa, lasten huollon ja tapaamisten sopimisesta sekä turvallisuusriskin arvioimisesta näissä tilanteissa.
- Tapaamispaikkojen työntekijöille annetaan koulutusta väkivallan puheeksiottoon, ohjaamisesta palveluihin kuten väkivallan katkaisuojelmiin ja akuutista tuesta.
- Kehitetään lainsäädäntöä moniammatilliseen työskentelyyn.
- Kehitetään toimintamalleja viranomaisyhteistyön koordinoimiseksi.
- Lähipiiriä ja omaisia rohkaistaan tekemään lastensuojeluilmoituksia ja rikosilmoituksia poliisille.

Selvityksen mukaan sosiaalityöntekijöillä on tärkeä rooli rikosepäilyjen ilmitulossa poliisille, mutta tätä mahdollisuutta ei käytetä riittävästi. Lastensuojelu edellyttää laaja-alaista ja suunnitelmallista lasten ja perheiden ongelmia ehkäisevää toimintaa lastensuojelun ohella sosiaalitoimen muilla sektoreilla ja kunnan muissa palveluissa, kuten terveydenhuollossa ja opetustoimessa. Avohuollon tukitoimet kuten kotipalvelu ja perheytyö tarjoavat positiivisen viranomaisten väliintulon perheen auttamiseksi ja perheen tilanteen tarkkailemiseksi.

Yhteistyötä lastensuojelun toteuttamiseksi tehdään heikosti. Kun perheen kanssa työskentelee monta viranomaista, ei työ aina ole koordinoitua eivätkä viranomaiset ole tietoisia toistensa toimista. Moniammatillista työskentelyä ja tietojen luovuttamista voitaisiin helpottaa laatimalla laki yhteistoiminnasta. Tietojen luovuttaminen lastensuojeluilmoituksen yhteydessä ei ole ongelma, vaikka kynnys lastensuojeluilmoituksen tekemiseen on korkea. Lastensuojelulaki velvoittaa viranomaisia luovuttamaan tietoja salassapitosäädösten sitä estämättä.

3.3 Väitöstutkimus lapsensurmista 2012

Lastenpsykiatrian erikoislääkäri Anne Kaupin väitöstutkimuksen aineistona oli 200 perheen sisäisen väkivallan seurauksena tapahtunutta lapsen kuolemaa ajalta 1970–1994. Suurin osa kuoli laajennettujen itsemurhien tai niiden yritysten seurauksena. Oman ryhmänsä muodostivat vanhemmat, jotka eivät aikoneet tappaa lastaan, vaan käyttivät väkivaltaa muusta syystä. Toistuvan väkivallan seurauksena kuoli 13 lasta. Uhrit olivat joko vauvoja, joita vanhempi ei avuttomuuksissaan kyennyt tyynnyttämään, tai yli kaksivuotiaita, joiden käytöksen vanhempi tulkitse väärinymmärryksellä kurittomuudeksi tai tahalliseksi pahanteoksi. Kuoleman aiheuttanut väkivalta oli hallitsematonta ja rajua. Kuoleman syynä oli usein pään vamma.

Lapsen surmaaminen ei yleensä ollut tarkoituksena myöskään lapsen kuolemaan johtaneissa tapauksissa, joissa isä yritti vahingoittaa äitiä. Näillä vanhemmilla oli erityisen vaikeat lapsuuden lähtökohdat, asosiaalista oireilua jo nuorena, usein päihdeongelma ja voimakasta mustasukkaisuutta.

Tutkituilla lapsensa surmanneilla äideillä oli usein masennus tai psykoottinen tila, ja heidät todettiin syyntakeettomiksi. Lastansa pahoinpidelleillä äideillä todettiin persoonallisuushäiriö. Isillä oli taas usein väkivaltaisuutta muita perheenjäseniä kohtaan, päihdeongelmia ja persoonallisuushäiriö

3.4 Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012 "Lastensuojelu"

Valtiontalouden tarkastusvirasto on eduskunnan yhteydessä toimiva ylin ulkoinen tarkastaja. Lastensuojeluun kohdistuneen tarkastuksen tavoitteena oli selvittää, toteutuuko lapsen etu lastensuojelussa.

Tarkastuksessa selvitettiin, saavatko lapset ja nuoret avo-, sijais- tai jälkihuollossa tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet sekä sitä, miten lapsen tai nuoren perhettä tuetaan lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Tarkastuksessa kartoitettiin myös, ovatko asiakassuunnitelmat ja kuntien tekemät lastensuojelun suunnitelmat säännösten mukaisia. Samoin tarkastuksessa selvitettiin, onko lastensuojelulain valvonta riittävää ja ovatko muut ohjaukset edistäneet lastensuojelulain tavoitteita. Lisäksi tarkastuksessa tutkittiin lastensuojelulain suhdetta muuhun lainsäädäntöön.

Lastensuojelulaissa korostetaan perheiden jälleenyhdistämistä. Tarkastusviraston näkemyksen mukaan edellytys perheiden jälleenyhdistämiselle on, että vanhempien kanssa työskennellään intensiivisemmin ja jälleenyhdistämisvelvoitteet kirjataan vanhempien asiakassuunnitelmiin. Sosiaali- ja terveysministeriön tulee ohjauksellaan varmistaa, että lastensuojelun työntekijät ovat tietoisia vastuustaan perheiden välisen yhteydenpidon järjestämisessä. Myös asiakassuunnitelmat tulee kiireestä huolimatta tehdä säännösten mukaisesti.

Tarkastuskertomus kiinnittää huomiota sijaishuollon valvonnan puutteisiin. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut Suomen osalta huolensa sijoitettujen lasten määrän kasvusta ja sijaisperhehoidon riittämättömyydestä. Komitea on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että lapsia ei kuulla riittävästi huostaanottoasioissa ja että sijaishuollossa olevien lasten biologisia perheitä ei tueta perheen jälleenyhdistämiseksi.

Yhtenä ongelmana tarkastuskertomuksessa nähtiin, että avohuolto ei vastaa väkivallan kokemuksiin. Poliisi ilmoittaa väkivaltatapauksista entistä herkemmin, ja ilmoituksia tulee lastensuojeluun yhä enemmän. Väkivaltaa tekeville miehille on vähän ja naisille ei juuri lainkaan hoitopaikkoja.

Viranomaiset näyttävät helposti sivuuttavan väkivallan, ja lastensuojelun avohuollossa väkivaltaan puututaan vähän. Uhrit ja tekijät eivät saa tarkoituksenmukaista apua. Heikoiten palvelujärjestelmä kykenee vastaamaan väkivaltaa kokeneiden lasten ja erityistä tukea tarvitsevien nuorten avun tarpeeseen.

Tarkastusraportissa viitataan tutkimukseen, jonka mukaan väkivaltaa esiintyi lastensuojelulasten perheissä huomattavan usein ja että siihen puututtiin avohuollossa huomattavan vähän. Myös eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt vuonna 2006 huomiota siihen, että lasten kohtaamasta perheväkivallasta ei ole riittävästi tietoa lastensuojelussa. Oikeusasiamiehen mukaan lapsella on oikeus saada kiireellisesti tarvitsemansa hoito ja huolenpito, kun hän tarvitsee sitä kodin ulkopuolella perheväkivallan vuoksi.

Tarkastuskertomuksessa viitataan 2008 tehtyyn lapsiuhritutkimukseen. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että sijoitetut lapset ja nuoret kertoivat kokeneensa vähemmän väkivaltaa heistä huolehtivien aikuisten taholta kuin kyselyyn vastanneet vanhempiensa kanssa asuvat lapset. Tutkimuksen mukaan lapset eivät juurikaan kerro väkivaltakokemuksistaan ulkopuolisille. Erityisen vähän lapset hakevat asiaan apua muilta aikuisilta, kuten koulun terveydenhuoltohenkilökunnalta tai muilta viranomaisilta. Huostaanottoja koskeneessa tutkimuksessa kävi ilmi, että viranomaiset näyttävät helposti sivuuttavan väkivallan. Huostaanottoasiakirjoissa ei mainita väkivaltatraumoja, vaikka väkivaltaa tiedettiin esiintyneen huostaanotettujen lasten perheissä.

Lastensuojelulain muutosta (2011) koskevassa lausunnossaan Etelä-Suomen aluehallintovirasto esitti huolen siitä, pystyvätkö sosiaalityöntekijät käytännössä kirjaamaan asiakassuunnitelmiin juuri parhaaksi katsomansa palvelut vai ohjaako kunta esimerkiksi taloudellisen tilanteensa vuoksi kuitenkin tiukasti sitä, mitä palveluja suunnitelmaan voidaan kirjata. Lausunnossa todettiin myös, että sosiaalityöntekijät ovat usein määräaikaaisia tai epäpäteviä, jolloin voidaan kysyä, löytyykö sosiaalityöntekijöiltä ammattitaitoa ja vahvuutta vaatia kuntaa järjestämään palveluja.

Tarkastuskertomuksen mukaan lastensuojelun avohuollon tukitoimia annetaan viimeiseen asti. Avohuollon keinovalikoima on periaatteessa hyvin laaja. Tarkastushavaintojen perusteella avohuollon tukitoimet eivät kuitenkaan aina onnistu tai ne eivät ole riittäviä. Toisaalta ongelmana on, että avohuolto ei tavoita lapsia ja nuoria riittävän aikaisin. Ongelmien kärjistyessä turvaudutaan sijoitukseen viimeistään murrosiässä, jolloin lapsi saattaa olla jo vakavasti vaurioitunut. Toisaalta jos lasta ja perhettä yritetään tukea mahdollisimman pitkään avohuollon tukitoimin, saattaa lapsella olla useampia tukitoimia ja avohuollon sijoituksia ennen huostaanottoa.

Tutkimuksissa on todettu, että huostaanoton ajankohta on enemmän liian myöhäinen kuin aikainen. Sijaishuollon työntekijöiden keskuudessa tehdyn kyselyn mukaan huostaanottoja lykätään liian kauan, ja lapset ehtivät sen vuoksi traumatisoitua. Sijaishuollon työntekijät katsoivat muun muassa, että kunnat jättävät sijoitukset tekemättä vedoten rahapulaan ja säästöpakeroon. Kaikki tarkastuksessa haastatellut lastensuojelun työntekijät jakoivat näkemyksen, että sijaishuollon järjestämiseen ryhdytään vasta sitten, kun tilanne ei toistuvista avohuollon tukitoimista huolimatta parane. Kaikissa tarkastuskunnissa tilannetta katsotaan avohuollossa pitkään ja kaikkia tarpeenmukaisiksi katsottuja tukitoimia kokeillaan ennen kuin huostaanottoon lähdetään.

Yhtenä kritiikin kohteena tarkastuskertomuksissa oli asiakassuunnitelmien tekeminen. Tarkastushavaintojen perusteella asiakassuunnitelmia ei aina tehdä säännösten mukaisesti. Asiakassuunnitelmia ei tehdä kaikille avohuollon asiakkaille eikä niihin kirjata suunnitelmien toteuttamisaikatauluja. Tarkastushavaintojen perusteella suurin syy asiakassuunnitelmien puutteisiin on työntekijöiden kiire. Asiakassuunnitelmien kirjaukset saattavat olla jäljessä jopa vuoden. Tilanne on ongelmallinen asiakkaalle ja uudelle työntekijälle, joka erityisesti kriisitilanteessa tarvitsisi tiedot asiakkaasta välittömästi.

Tarkastushavainnot viittaavat siihen, että lastensuojelun tavoitteiden ja määrärahojen välillä oli jo uutta lastensuojelulakia säädettäessä ristiriita. Uuden lastensuojelulain täytäntöönpanon ei nähty edellyttävän merkittävää lisäresursointia, ja tarkastushavaintojen perusteella sama linja näyttäisi jatkuvan myös osassa tarkastuskuntia. Näissä kunnissa määrärahojen niukkuudesta on tullut pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Määrärahojen niukkuus kohdistuu lähinnä sijaishuollon menoihin.

Tarkastushavaintojen perusteella lastensuojelun avohuollossa toimivien sosiaalityöntekijöiden määrä on täysin riittämätön esimerkiksi suhteessa asiakasmääräsuositukseen. Avohuollon sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät ylittävät merkittävästi suositukset. Tämä näyttää liittyvän sosiaalityöntekijöiden suureen vaihtuvuuteen ja epäpätevien sosiaalityöntekijöiden suureen määrään. Myöskään avoimia virkoja ei saada täytettyä. Ammattitaitoisten sosiaalityöntekijöiden riittämättömyys vaikeuttaa lastensuojelulain tavoitteiden toteuttamista, ei täytä laadukkaan lastensuojelutyön kriteereitä eikä luo pohjaa kustannusvaikuttavalle lastensuojelutyölle.

Tarkastushavainnot osoittivat, että lastensuojelun kentällä on viimeisten vuosien aikana toimittu aktiivisesti. Avohuollon muutoksissa on korostunut ehkäisy ja sijaishuollon kustannusten hillitseminen.

Tarkastusviraston kannanotot

Tarkastusviraston esittää kannanottonaan, että lapsen etu toteutuu lastensuojelussa vaihtelevasti sen mukaan, onko lapsi avohuollossa, sijaishuollossa vai jälkihuollossa ja missä kunnassa lapsi asuu. Tarkasteltaessa lapsen edun toteutumista tarpeen mukaisten palvelujen saatavuuden perusteella, toteutuu lapsen etu kohtalaisesti avohuollossa ja jälkihuollossa. Sijaishuollossa lapsen edun toteutuminen on vaihtelevampaa.

Asiakassuunnitelmiin kirjataan vain ne palvelut, jotka ovat saatavilla ja joihin kunnalla on varaa. Sosiaali- ja terveysministeriö oletti lainmuutoksen lisäävän yksityistä palvelutarjontaa avohuollon palvelujen kysynnän kasvaessa. Tarkastuksen mukaan ongelma ei kuitenkaan ole yksityisten palvelujen puute vaan se, että kunnilla ei ole varaa ostaa niitä.

Tarkastuksen perusteella avohuollon palvelujärjestelmän tulisi vastata paremmin väkivaltaa kokeneiden asiakkaiden tilanteisiin. Tarkastusvirasto katsoo, että lastensuojelusta vastaavien viranomaisten tulee varmistaa, että avohuollossa tunnistetaan kotonaan väkivaltaa kokeneet lapset ja nuoret ja että väkivallan tekijät ohjataan asianmukaiseen hoitoon.

Asiakassuunnitelmat tulee tehdä säännösten mukaisesti, mutta niitä ei tehdä kaikille avohuollon asiakkaille. Asiakassuunnitelmalla on erittäin suuri merkitys kaikille lastensuojelun osapuolille. Tarkastusvirasto katsoo, että sosiaali- ja terveysministeriön on ohjauksellaan huolehdittava siitä, että kiireestä huolimatta asiakassuunnitelmat tulevat tehdyiksi lain edellyttämällä tavalla.

Tarkastushavainnot osoittivat, että avohuollossa toimivien sosiaalityöntekijöiden määrä suhteessa asiakasmäärään on riittämätön. Lastensuojelun tavoitteiden saavuttamisessa olennaisin edellytys on, että lastensuojelutyöhön on resursoitu riittävästi henkilöstöä. Niukat sosiaalityöntekijäresurssit eivät myöskään luo edellytyksiä vaikuttavan, laadukkaan ja kustannustehokkaan lastensuojelutyön toteuttamiselle.

3.5 Apulaisoikeuskanslerin päätös lastensuojelusta (4.10.2012)

Apulaisoikeuskanslerille tehtiin helmikuussa 2012 kantelu, jossa viitattiin Etelä-Suomen aluehallintoviraston selvitykseen, jonka mukaan Helsingin kaupunki ei kykene hoitamaan lastensuojelulain 26 ja 27§:n sille asettamia velvoitteita. Kantelijan mukaan Helsinki ei ole myöskään ilmoittanut avohuollon sosiaalityöntekijän asiakasperheiden määrää. Etelä-Suomen aluehallintovirasto on pyytänyt Helsingin kaupungilta selvitystä toiminnasta lastensuojeluasioissa. Kaupunki toimitti selvitykset huhtikuussa 2012. Apulaisoikeuskansleri teki asiasta päätöksen lokakuussa 2012 (OKV/193/1/2012).

Apulaisoikeuskanslerin päätöksessä listataan päätöksen kannalta keskeisiä säädöksiä, joista osa on nyt tutkittavana olevan tapauksen kannalta keskeisiä. Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on vastaanottanut pyynnön lastensuojelutarpeen arvioimiseksi tai lastensuojeluilmoituksen taikka saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta.

Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi sosiaalityöntekijän on viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä ilmoituksen tai vastaavan yhteydenoton vastaanottamisesta ratkaistava, onko asian vireilletulon johdosta ryhdyttävä lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen vai onko asia selvästi luonteeltaan sellainen, ettei se johda toimenpiteisiin.

Lastensuojelulaissa säädetään lastensuojelutarpeen selvityksestä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä selvitys lapsen tilanteesta. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvitys tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Selvityksen tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin. Selvitys on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä. Sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. Asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aihetta lastensuojelutoimenpiteisiin.

Aluehallintoviraston selvityksessä lastensuojeluasioiden käsittelyajoista Helsingissä vuodelta 2011 todettiin, että lain velvoittamat käsittelyajat eivät toteutuneet ja että suuri henkilöstön vaihtuvuus ja rekrytointiongelmat johtuvat osittain myös liian suuresta työmäärästä. Apulaisoikeuskansleri totesi puutteiden olevan merkittäviä ja suojelun tarpeessa olevien lasten perusoikeuksia vakavasti vaarantavia. Aluehallintovirasto velvoitti huhtikuussa 2012 Helsingin kaupungin saattamaan lastensuojeluasioiden määräajat lain mukaisiksi lokakuun 2012 loppuun mennessä sekä kaupungin antamaan selvityksen marraskuussa 2012. Helsingin sosiaaliviraston selvityksen mukaan lain asettamat määräajat saadaan toteutettua selkiyttämällä työnjakoa ja tehostamalla johtamistoimenpiteitä.

Apulaisoikeuskansleri pyysi Etelä-Suomen aluehallintovirastoa toimittamaan Helsingin kaupungin selvityksen sekä ilmoittamaan aluehallintoviraston toimenpiteistä. Apulaisoikeuskansleri antoi 2013 päätöksen, jonka mukaan Helsingin kaupungin toimet lastensuojelulaissa säädettyjen määräaikojen noudattamisessa eivät aiheuta jatkotoimenpiteitä. Apulaisoikeuskansleri on tyytyväinen Etelä-Suomen aluehallintovirastolta saamaansa selvitykseen, jossa aluehallintovirasto kertoo miten se tulee jatkossa valvomaan lastensuojelulaissa säädettyjen määräaikojen noudattamista Helsingissä. Aluehallintovirasto toteaa Helsingin kaupungin selvityksen perusteella, että kaupungin toimenpiteet tilanteen saattamiseksi lain mukaiseksi ovat riittäviä.

3.6 Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien tutkinta

Ensimmäiset turvallisuustutkinnat jotka tehtiin tahallisista teoista, olivat Jokelan koulusurmien 2007 ja Kauhajoen koulusurmien 2008 tutkinnat. Silloin tutkinta tehtiin erikseen säädetyn lain nojalla. Tämä 8-vuotiaan lapsen kuolemaa koskeva tutkinta tehtiin Turvallisuustutkintalain mukaan. Turvallisuustutkinta käsitteenä korostaa tutkinnan suorittamisen tavoitteita ja tutkinnan itsenäisyyttä suhteessa muihin tutkintoihin ja selvityksiin. Turvallisuustutkinnan tarkoituksena on löytää keinoja vastaavanlaisten tapahtumien välttämiseksi.

Tutkittavana olevat 8-vuotiaan kuolemaan johtaneet tapahtumat poikkeavat monin tavoin koulusurmista, jotka olivat nuoren ihmisen omassa koulussaan ampuma-aseella toteuttamia tekoja eivätkä tapahtuneet perheen piirissä. Kuitenkin tutkintaselostuksissa on joitakin tässäkin tutkinnassa huomioon otettavia havaintoja. Lisäksi koulusurmien tutkinnat luovat suuntaa, jollaiseksi tahallisten tekojen tutkintakäytännöt ovat kehittyneissä.

Jokelan koulusurmista tekijälle ei ollut havaituista mielenterveysoireista huolimatta laadittu kokonaisvaltaista hoitosuunnitelmaa, jotta olisi voitu seurata hänen tilannettaan ja arvioida mahdollista lääkityksen lisäksi tarvittavaa hoitoa ja muita tukitoimenpiteitä. Kauhajoen koulusurmien tekijästä puolestaan todettiin, että tekijä kärsi vakavista ja monimuotoisista mielenterveyshäiriöistä. Jälkikäteen arvioituna tekijä olisi psykiatrisiin erikoistuneen lääkärin tutkimuksen seurauksena mahdollisesti saanut apua vakavimpaan ongelmaansa. Tekijä oli hoitomyrönteinen, mutta häntä ei ohjattu lääkärin vastaanotolle.

Sekä Jokelan että Kauhajoen tapauksissa eri tahoilla oli havaintoja ja huolta tekijän ongelmista sekä jopa arveluja mahdollisesta surmateosta. Tiedot olivat kuitenkin hajallaan eivätkä yhdistyneet kokonaisuudeksi. Jokelan koulusurmien tekijään kohdistunutta kiusaamista oli käsitelty oppilas- ja opiskelijahuollossa, mutta toimet eivät olleet riittävän tuloksellisia. Tutkinnassa todettiin, että asioiden käsittelyä oppilaan edun mukaisesti haittaavat eri tahojen salassapitosäännösten erilaiset sisällöt sekä vaikeudet niiden tuntemisessa ja tulkinnoissa. Epätietoisuutta havaittiin myös siinä, minkälaista yhteistyötä poliisin kanssa voidaan tehdä. Koulun ja oppilashuoltoryhmän työtä suositettiin kehitettävän niin, että resursseja on suositusten mukainen määrä, työ on suunnitelmallista, oppilaiden ongelmia pyritään aktiivisesti tunnistamaan ja moniammatillisten tukitoimenpiteiden toteuttaminen varmistetaan. Lisäksi suositettiin oppilas- ja opiskelijahuollon tiedonkulkuun ja salassapitoon vaikuttavien säännösten selkeyttämistä.

3.7 Tasavallan presidentin hanke lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi

Tasavallan presidentti Sauli Niinistö käynnisti 7.9.2012 kampanjan ehkäisemään lasten ja nuorten syrjäytymistä. Kampanjassa kannustetaan suomalaisia huomioimaan paremmin kanssaihmiset arjessa ja ohjeistetaan pieniin tekoihin, joilla voi olla syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Presidentti Niinistön mukaan jokainen suomalainen voi omalta osaltaan toimia lähellä olevan lapsen ja nuoren eduksi. Kampanjan pyrkimyksenä on kutsua kaikki kansalaiset yhteisesti välittämään lasten ja nuorten hyvinvoinnista.

3.8 Ruotsin laki tiettyjen kuolemantapausten selvittämisestä (lag 2007:606)

Ruotsissa on erityinen laki (Lag 2007:606) joka koskee sellaisten kuolemantapausten selvittämistä, joissa lapsi on kaltoinkohdeltuna tai aikuinen on läheisen henkilön väkivallan kohteena. Lain tarkoituksena tuottaa tietoa tällaisten tapausten ennaltaehkäisemiseksi.

Erityinen selvitys (utredning) on tehtävä jos rikoksen kohteena on ollut lapsi ja lapsi on kuollut rikoksen seurauksena tai on muita syitä, joiden vuoksi erityinen tutkinta olisi tehtävä. Selvitys on tehtävä myös, mikäli kuolemantapauksella on yhteyttä sellaisiin olosuhteisiin, joiden perusteella voidaan olettaa lapsen olleen suojelemisen tarpeessa. Hallitus määrää selvityksen tekevän viranomaisen (utredningsmyndighet). Poliisilla on velvollisuus ilmoittaa tällaisista tapauksista selvityksiä tekevälle viranomaiselle. Lisäksi laki määrää laajasti eri tahoille velvollisuuden antaa selvitystä tekevälle viranomaiselle selvityksen tekemisessä tarvittavaa tietoa.

Selvityksessä on kartoitettava olosuhteet, joissa menehtynyt lapsi on ollut suojelun tarpeessa, toimenpiteet, joita on tehty lapsen suojelemiseksi sekä toimenpiteet, joita olisi voitu tehdä lapsen suojelemiseksi.

3.9 Tutkimustietoa lapseen kohdistuvasta fyysisestä väkivallasta

Väkivallan määritelmä ja väkivaltakokemusten kuuleminen

Maailman terveysjärjestö WHO:n asiantuntijakokous esitti vuonna 1999 lapseen kohdistuvalle väkivallalle seuraavan määritelmän: Lapseen kohdistuva väkivalta sisältää kaikki vastuuseen, luottamukseen tai valtaan perustuvassa suhteessa ilmenevät fyysisen ja emotionaalisen huonon kohtelun, seksuaalisen tai muun hyväksikäytön sekä laiminlyönnin muodot, jotka johtavat todellisen tai mahdollisen vahingon aiheuttamiseen lapsen terveydelle, elämälle, kehitykselle tai arvokkuudelle.

Koti on lapselle merkittävin kasvuympäristö, mikä tekee siitä myös keskeisimmän kaikista väkivaltaympäristöistä. Lapsen kotona kokemaan väkivaltaan liittyy kaksi tärkeää piirrettä. Ensiksi koti ja kodin ihmissuhteet ovat turvan, kiintymyksen sekä ehdottoman ja pitkäkestoisen rakkauden lähteitä. Kotona tapahtuva väkivalta rikkoo perustavasti tätä kodin ja perhesuhteiden tärkeää tehtävää. Toiseksi perhesuhteet ovat jokaisen ihmisen yksityisaluetta. Perheenjäsenille oman perheen ongelmista puhuminen ulkopuolisille on usein haastavaa. Tämä vaikeuttaa väkivallan tunnistamista, avun tarjoamista ja lapsen turvaamista.

Tutkimuksissa ja selvityksissä on havaittu, että lapsiperheiden kanssa työskentelevät ammattilaiset eivät mielellään puutu perheen väkivaltaongelmiin eikä heillä aina ole keinoja tuoda perheelle esiin väkivaltaepäilyitä. Väkivaltaa pidetään Suomessa näiltä osin edelleen erilaisena ongelmana kuin vaikkapa mielenterveys- ja päihdeongelmia. Väkivalta ei ole sosiaali- ja terveydenhuollon eikä muillekaan ammattilaisille samanlainen terveyteen ja hyvinvointiin liittyvä huolisihtinaali kuin perheen mielenterveys- ja päihdeongelmat, vaikka väkivalta on tutkitusti myös yhtäältä mielenterveys- ja päihdeongelmien taustalla vaikuttava syy ja toisaalta niiden vakava seuraus.

Huolisihtinaalina tulisi toimia myös perheen aikuisten välinen väkivalta, joka tutkimusten mukaan vaikuttaa välillisesti myös vanhempien tapaan toimia vanhempina. Tutkimuksissa naiset, jotka kertovat puolisonsa heihin kohdistamasta väkivallasta, kertovat väkivallan vaikuttaneen heihin myös epäjohdonmukaisina kasvatuskäytäntöinä ja kovina rangaistustapoina sekä lasta kontrolloivana tai kompensoivana suojelemisena. Tutkimukset osoittavat, että väkivallalla on voimakas taipumus kumuloitua perheessä. Huomattava osa lapsista, jotka ovat altistuneet vanhempiensa väliselle väkivallalle, joutuu myös itse väkivallan kohteeksi joko vanhempiensa tai sisarustensa taholta tai käyttäytyä itse väkivaltaisesti.

Lapsiin kohdistuvan väkivallan tunnistamisen ja siihen puuttumisen edellytyksenä on, että työntekijät hyväksyvät asian ja alkavat epäillä sitä, sen mahdollisuutta ja vakavuutta. Kuten perheenjäsenet myös ammattilaiset saattavat kieltää väkivaltaongelman olemassaolon. Kansainvälisen ja myös suomalaisen tutkimuksen mukaan lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset usein sulkevat silmänsä tai ajattelevat kyseessä olevan vain väliaikainen ja ohimenevä ongelma. Ammattilaiset eivät usein osaa tunnistaa väkivallan merkkejä tai tunnistaessaan niitä pitävät havaintojaan liian lievinä tai epämääräisinä eivätkä siten tee johtopäätöksiä. Kansainvälisten tutkimusten mukaan lasten haluttomuus kertoa heihin kohdistuvasta väkivallasta johtuu siitä, että he eivät usko voivansa saada aikuisilta apua. Lapset kokevat, että aikuiset eivät halua kuulla heidän erityisen ikäviä asioitaan tai että he mitätöivät lapsen kokemuksen. Toisaalta lapset pelkäävät, että heidän kertomansa asian vuoksi vanhemmille tai heille itselleen aiheutuisi jotakin pahaa.

Epävarmojen ammattilaisten on vaikea käynnistää toimivaa ja auttavaa yhteistyötä yksityisyyttään suojelevien perheenjäsenten kanssa. Lapseen kohdistuva väkivalta on vaikeimpia asioita ottaa puheeksi. Onnistuneen puheeksi oton ja keskustelun edellytyksenä on luottamuksellinen ja vuorovaikutuksellinen suhde vanhempien ja myös lapsen itsensä kanssa. Jos vastavuoroinen ja arvostava dialoginen yhteistyösuhde puuttuu, on lasta koskevissa ongelmallisissa tilanteissa vaikea nostaa avoimesti esiin vaikeita kysymyksiä.

Lapset kertovat monin tavoin väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan, kun heille annetaan siihen tilaa ja mahdollisuus. Heille on erittäin tärkeää se, miten se aikuinen, jolle hän asiasta kertoo, suhtautuu paitsi hänen kokemukseensa myös yleisesti väkivaltaan. Tutkimusten mukaan juuri ammattilaisten kuulemisen käytännöt vaikuttavat eniten siihen, kertovatko lapset väkivaltakokemuksistaan.

Väkivallan seurauksia

Tutkimusten mukaan väkivalta lisää lasten emotionaalisia ongelmia, kuten masennusta, ahdistusta, stressihäiriöitä ja käytösongelmia. Pitkällä aikavälillä lapseen kohdistuva väkivalta lisää mielenterveyshäiriöitä, päihteidenkäyttöä, rikollisuutta ja väkivaltaisuutta aikuisena. Mitä nuorempi lapsi ja mitä herkemmin reagoiva hän on, sitä enemmän väkivallan kokeminen näyttää aiheuttavan ongelmia. Niissä tutkimuksissa, joissa on selvitetty lasten omia kokemuksia heihin kohdistuneesta väkivallasta, tulee usein ilmi se, kuinka yksin lapset ovat kokeneet olleensa kokemuksineen ja miten vähän apua he ovat vaikeisiin kokemuksiinsa ammattilaisilta saaneet. Vain noin 10 % kertoo koskaan saaneensa väkivaltakokemuksiinsa tukea tai apua joltakin ammattihenkilöltä.

Väkivallan pelko aiheuttaa stressiä. Viimeaikaisin aivo- ja geenitutkimus on pystynyt osoittamaan stressikokemusten haitallisia vaikutuksia sekä aivojen rakenteelliseen ja toiminnalliseen kehitykseen että monien ruumiin sairauksien syntyyn. Lapseen kohdistuva väkivalta onkin tutkimusten mukaan merkittävin aivojen kehitykseen vaikuttava ei-biologinen syy.

Samantapaiset väkivaltakokemukset voivat tutkimusten mukaan johtaa hyvinkin erilaisiin lopputuloksiin, ja erilaisia asioita kokeneet voivat päätyä samaan lopputulokseen. Väkivaltakokemukset vaikuttavat jokaiseen kokijaansa yksilöllisesti, eikä ole mahdollista ennustaa, mitä mistäkin kokemuksesta seuraa. Tämä ei kuitenkaan saa vaikuttaa siihen, miten lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan suhtaudutaan tai mitä yhteiskunnassa tehdään lasten suojelemiseksi väkivallalta ja väkivallattoman elämän turvaamiseksi. Lapsia pidetään usein selviytyjinä, mutta väkivallan keskellä elävä lapsi ei voi aina selviytymällä suojata itseään, terveyttään ja henkeään. Ammattilaisten toiminnassa on virhe jättää lapsi selviytymään väkivaltaiseen kasvuympäristöön.

Lapsiin kohdistuva fyysinen väkivalta ja siihen puuttuminen Suomessa

Poliisin tietoon tuli vuonna 2011 noin 7 500 lapsen kohdistunutta väkivaltarikosepäilyä. Kuitenkin vuonna 2008 tehdyn Lapsiuhritutkimuksen mukaan poliisin tietoon tulee vain reilusti alle kymmenen prosenttia lapsiin kohdistuvasta väkivallasta, vaikka poliisille ilmoitettujen rikosepäilyjen määrä on kasvanut viime vuosina huomattavasti muun muassa lainsäädännöllisten muutosten vuoksi. Yleisyysarvioiden ja viranomaistietojen vertailu osoittaa, että vain noin kymmenen prosenttia lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tulee lapsen kanssa työskentelevien lastensuojelu- ja muiden ammattilaisten tietoon. Lapsiuhritutkimuksen mukaan noin 32 prosenttia tutkimukseen osallistuneista 6.- ja 9.-luokkalaisista oli kokenut fyysistä väkivaltaa kotonaan. Tuorein lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa koskeva tutkimus Kurinalaiset (2012) paljastaa, että äiti tai isä on kohdellut väkivaltaisesti lähes joka toista 0–12-vuotiasta lasta.

Lapsiuhritutkimuksen aineistosta käy ilmi, että 11 prosenttia lapsistamme kokee kotonaan vähintään kolmea eri fyysisen väkivallan muotoa. Väkivalta on siis tyypillinen käyttäytymismuoto näiden lasten perheissä. Näissä perheissä lapsia kohtaan käytettyjä fyysisen väkivallan keinoja ovat tukistaminen, nipistäminen, luunapin antaminen, lyöminen ja hakkaaminen (avokämmenellä, nyrkillä, remmillä, mattopiiskalla, vyöllä, auton antennilla), ulos ajaminen ja ulkona juoksuttaminen, potkiminen, esineillä heittäminen, retuuttaminen ja ravistelu, kumoon töniminen, pään hakkaaminen seinään, lapsen heittäminen, puukottaminen ja terä- tai ampuma-aseella uhkailu.

Ruumiillisen kurituksen perinne on elänyt Suomessa vahvana. Käsitukset kehittyivät hitaasti, ja ruumiillinen kuritus kiellettiin maassamme lailla vasta 1984, kun Ruotsissa se kiellettiin 120 vuotta aikaisemmin vuonna 1864. Edelleen yli kolmasosa suomalaisista vanhemmista kertoo tukistavansa lastaan tai antavansa hänelle luunappeja, mutta vain reilu 10 prosenttia heistä kohtelee omasta mielestään lastaan väkivaltaisesti. Monet tutkimukset ovat osoittaneet sen, että lapsen kokema vakava väkivalta alkaa usein lievästä ruumiillisesta kurituksesta. Väkivallan käyttöä voidaan tarkastella jatkumona, jonka toisessa päässä on väkivallattomuus ja toisessa hengenvaarallisen raaka väkivaltaisuus. Väkivallan käyttö Suomessa on tulkinnallista erityisesti kun on kyse lievästä väkivallasta. Se voi olla hyvin lähellä käyttäytymistä, jota suomalaisessa kulttuurissa ei usein pidetä väkivaltana lainkaan, kuten tukistaminen tai luunappien antaminen.

Korkein oikeus on tehnyt jo vuonna 1993 ennakkopäätöksen, jossa lapsen isäpuoli tuomittiin sakkoihin tyttärensä tukistamisesta ja luunappien antamisesta. Tämän päätöksen nojalla on kiistatonta, että Suomen nykyisessä oikeuskäytännössä ruumiillinen kuritus ymmärretään pahoinpitelynä ja väkivaltana. Jos lapsen kohdistuvaa väkivaltaa ei tunnusteta tai sen taustoja ei selvitetä riittävällä vakavuudella, lapsen riski vammautua tai jopa kuolla toistuvan pahoinpitelyn vuoksi on huomattava, sillä tunnistamattomana väkivallan uusiutumiskorkeus on suuri.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Suomessa on poliisin tilastojen mukaan kuollut vuosittain keskimäärin 5,6 lasta vanhemman tahallisen väkivallan teon seurauksena. Anne Kaupin lääketieteen väitöskirjain mukaan luku kaksinkertaistuu, kun siihen lisätään myös tahattomasti, esimerkiksi ravistelun vuoksi kuolleet pikkuvauvat. Maassamme kuolee vuosittain pikkuvauvoja vanhempien pahoinpitelyn seurauksena enemmän kuin missään muussa läntisessä maassa.

Anne Kaupin väitöskirjan aineiston mukaan pysyvästi fyysisen väkivallan seurauksena vammautuneita lapsia diagnosoidaan vuosittain noin 300. Lastenlääkäreiden arvioiden mukaan 10 prosenttia lasten palovammoista ja 25 prosenttia alle kolmivuotiaiden luunmurtumista on pahoinpitelyn seurausta.

Ongelman vakavuudesta huolimatta väkivaltaa kokevat lapset jäävät palvelujärjestelmässämme usein huomiotta ja perheet ilman systemaattista apua ja tukea. Työskentelyssä väkivaltaa kokevien lasten kanssa olennaista on se, miten yksittäiset työntekijät ja työntekijän organisaatio suhtautuvat väkivaltaan. Väkivalta on lastensuojelullisessa mielessä erittäin vakava ongelma ja velvoittaa viranomaisia toimenpiteisiin. Ongelman vakavuudesta huolimatta lasten väkivaltakokemukset jäävät usein näkymättömiksi erityisesti lapsen oman kokemusmaailman kautta niin lastensuojelutyössä kuin muussa ammattilaistyössä. Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että keski- ja ylempien sosiaaliluokkien lapsiin ei kiinnitetä samalla lailla huomioita kuin alempien sosiaaliluokkien lapsiin. Lisäksi poikia tilastoidaan selvästi enemmän fyysisen pahoinpitelyn uhreiksi kuin tyttöjä.

Suomessa tiedot lastensuojelun asiakkaana olevista väkivaltaa kokeneista lapsista ja heidän lukumäärästään ovat epätarkkoja. Lasten pahoinpitelyt eivät esimerkiksi näy lastensuojelun tilastoissa lainkaan, koska lastensuojelun toimenpiteiden perusteena olevia syitä ei tilastoida valtakunnallisesti. Tästä syystä ei ole mahdollista saada kattavaa tietoa siitä, kuinka paljon lastensuojelussa tehdään töitä väkivaltaa kokeneiden lasten kanssa. Väkivaltaa tutkineiden mukaan kuva on epätarkka myös siksi, että lastensuojelussa lapsen kohdistuva väkivalta esiintyy usein osana muita ongelmia. Lapsen kohdistuva väkivalta eri muodoissaan tulisi kirjata erillisinä tilastosyinä lastensuojelun järjestelmissä.

Lasten kokemukset jäävät muutoinkin edelleen helposti sosiaali- ja terveydenhuollon ammattikäytännöissä aikuisten kokemusten varjoon, kun vanhemmuuden tukemisen periaate vaatii antamaan vanhemmille mahdollisuuksia muutokseen. Pahimmillaan tämän ajan antaminen ja positiivisen vanhemmuuden normi merkitsevät sitä, että lapsi joutuu elämään vuosikausia väkivaltaisissa oloissa. Auttamistyön näkökulmasta ongelmallista on myös se, että perheen ongelmia ratkaistaessa perhe itse nähdään usein ainoana

ratkaisuna ongelmiin. Väkivaltaongelmien yhteydessä ratkaisut eivät kuitenkaan läheskään aina löydy perheestä itsestään – tai ainakaan pelkästään siitä – vaan perheessä eri osapuolet tarvitsevat hyvin erilaista apua selvittääkseen tilanteestaan.

Kansainvälisissä väkivaltaa kohdanneiden auttamisen julkaisuissa voidaan erottaa kaksi erilaista hoito- ja auttamisideologista painotusta. Ensimmäisessä huomio on uhrin auttamisessa ja suojelemisessa ja toisessa tavoitteena on vaikuttaa perheen sisäiseen vuorovaikutukseen. Jälkimmäistä tapaa voidaan pitää vastuullisena vasta sitten, kun lapsen turvallisuudesta on huolehdittu. Lapsen turvallisuuden varmistaminen tulee olla ensisijaista ja mennä muun hoitoideologian edelle.

Jotta lapsen elämää voidaan turvata täysimääräisesti ja suojella väkivallalta, on välttämätöntä, että lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset uskaltavat kohdata sen pahan, jonka lapsi kodissaan kohtaa. Lapselle on järjestettävä turvaa ja suojaa, joita hän ei yleensä osaa itse itselleen pyytää. Yksi keskeinen ongelma Suomen palvelujärjestelmässä on se, että väkivaltaa kokevan lapsen auttaminen ei ole minkään palvelutarjoajan pääasiallinen tehtävä.

Pahoinpitelyn tunnistaminen terveydenhuollossa

Lasten pahoinpitelyn tunnistamista ja selvittämistä HYKS-alueella seuraa ja ohjeistaa moniammatillinen työryhmä. Sen mukaan lasten fyysinen pahoinpitely on alidiagnosoitu ongelma. Kun lapsella on fyysisiä vammoja, pitää aina ottaa huomioon myös pahoinpitelyn mahdollisuus. Epäily lapsen fyysisestä pahoinpitelystä herää tavallisesti siten, että vanhemmat tuovat vahingoittuneen lapsen hoitoon, mutta selitys vammojen syistä ei vastaa löydöksiä. Tyypillistä on esitetietojen epämääräisyys, tapahtumien selittämisessä esiintyvät muutokset ja viive hoitoon hakeutumisessa. Mitä nuoremman lapsen vammasta on kyse, sitä todennäköisemmin se on syntynyt asiattoman kohtelun seurauksena.

Kohonnut riski lasten pahoinpitelyyn on havaittu henkilöillä, joilla on huonot mahdollisuudet hallita itse elämänsä. Lasten pahoinpitelyä esiintyy eniten perheissä, joissa vanhempien välillä esiintyy väkivaltaa tai vanhemmat käyttävät runsaasti päihteitä. Myös vanhempien välistä väkivaltaa voidaan pitää lapsen kaltoinkohtelua. Vaikeat mielenterveysongelmat lisäävät lapsiin kohdistuvan väkivallan riskiä. Pahoinpitelyä on tunnistettu eniten taloudellisesti ja sosiaalisesti ongelmaisissa perheissä, mutta on syytä muistaa, että taloudellisesti ja sosiaalisesti paremmin pärjäävillä perheillä on enemmän mahdollisuuksia piilottaa pahoinpitely.

Lapsen pahoinpitelemisen riskiä lisää se, että vanhempia itseään on lapsena pahoinpidelty. Tutkimusten mukaan pahoinpitelyrikoksista tuomituilla vanhemmilla on yleensä taustassaan oma kokemus pahoinpitelyn kohteeksi tulemisesta lapsena. On kuitenkin muistettava, että suurin osa lapsena pahoinpidellyistä ei aikuisena kohtele omaa lastaan väkivaltaisesti.

Pahoinpitelyepäilystä tulee aina ilmoittaa lastensuojeluun. Lastensuojeluilmoituksessa voidaan pyytää tekemään asiasta kiireellisesti rikosilmoitus. Akuuteissa tilanteissa poliisin tulee voida kerätä esitutkintaan tarvittava näyttö tapahtumapaikalla välittömästi.

Lapsen vammat ja mustelmat paranevat nopeasti, joten selvittelyillä on kiire. Etenemisestä tulee sopia poliisin kanssa.

Pahoinpitelyepäilyä selvitettäessä lapsi otetaan useimmissa tapauksissa sairaalaan. Somaattisten jatkotutkimusten tavoite on selvittää mahdollisten muiden piilevien sairauksien olemassaolo. Samalla saadaan käsitys siitä, onko lapsella todettavissa muita tunnistamatta jääneitä vammoja.

Erikoissairaanhoidossa tulee toimia pahoinpitelytapauksiin perehtynyt työryhmä, jota tulee konsultoida aina pahoinpitelyä epäiltäessä.

4 ANALYYSI

Analyysissä on käytetty Accimap-menetelmää³ ja analyysitekstin jäsenitys perustuu oheiseen tutkintaryhmän laatimaan Accimap-kaavioon.

Lapsen kasvu ympäristö oli syntymästä lähtien haitallinen hänen kehitykselleen. Siihen liittyi vanhempien ero, päihde- ja mielenterveysongelmia sekä perheväkivaltaa. Tämänkaltaisia lapsen kasvamisen ja kehittymisen kannalta epäsuotuisia perheoloja on tuhansilla suomalaisilla lapsilla. Perheissä, joissa käytetään liikaa päihteitä, joissa vanhemmillä on vakavia mielenterveysongelmia tai joissa vanhemmat kohtelevat toisiaan väkivaltaisesti, on lapsella merkittävä riski tulla kaltoin kohdelluksi. Nämä perheiden ongelmat vaikuttavat kielteisesti myös lapsen sosiaaliseen luottamukseen, kuten uskallukseen puhua omista tai perheen asioista ulkopuolisille.

Sosiaalitoimi pyrki tukemaan perhettä lapsen syntymästä lähtien, mutta toimien vaikutukset jäivät muun muassa kasvu ympäristön puutteellisen arvioinnin vuoksi vähäisiksi. Kiireellinen sijoitus tehtiin vasta ongelmien kriisiytyttyä välittömiä toimia vaativaksi.

Lastensuojelun jatkuvan ylikuormituksen vuoksi ongelma perheiden tilanteiden arviointi jää usein pintapuoliseksi. Työntekijät joutuvat toimimaan samanaikaisesti niin monen lapsen ja perheen kanssa, että mahdollisten vakavien ongelmien tunnistaminen on vaikeaa.

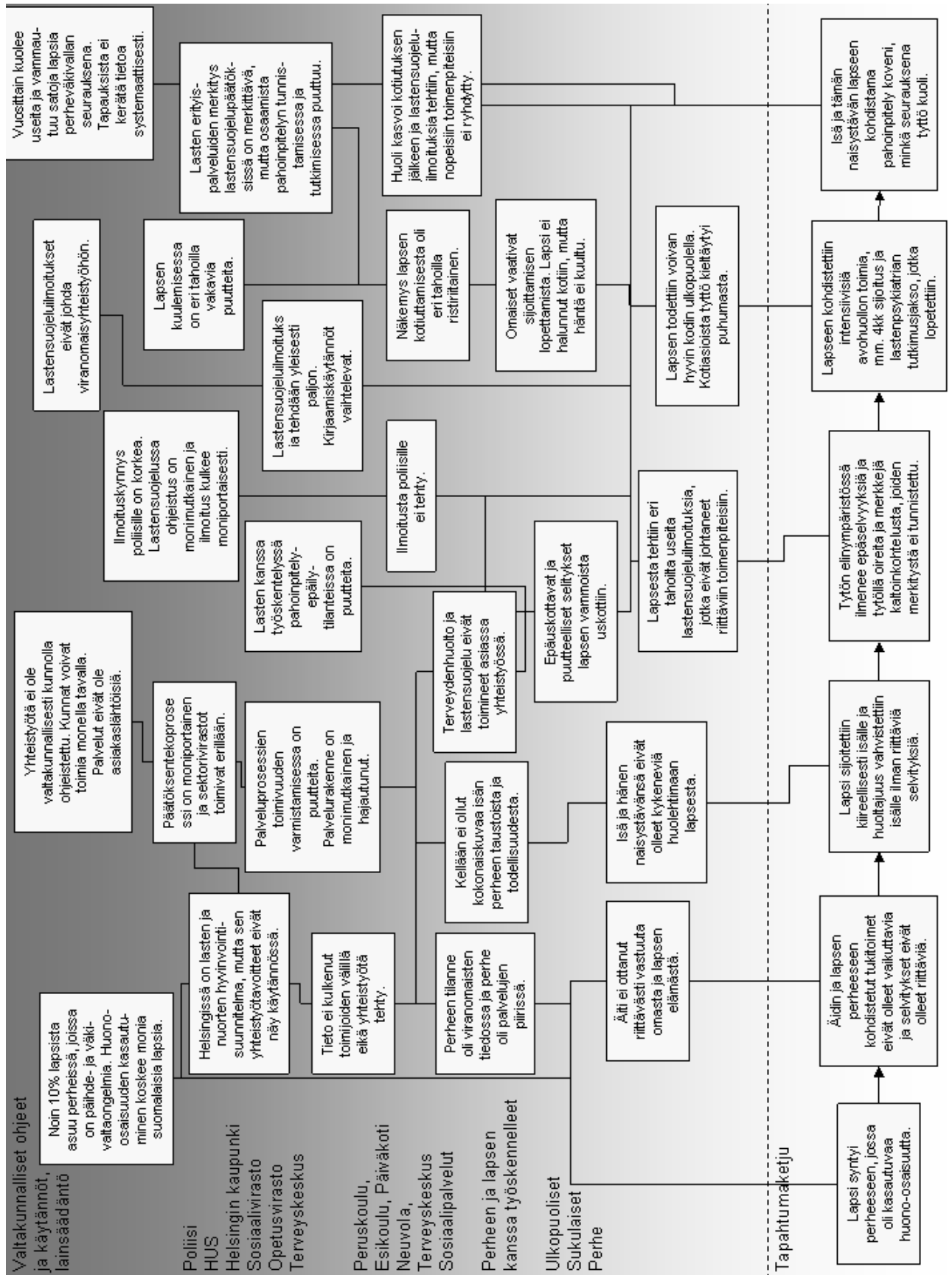
Yksittäisten tapausten arviointi on työlästä ja haastavaa, sillä niihin liittyvä tieto on usein monitulkintaista ja ristiriitaista. Esimerkiksi eroperheissä vanhempien huoltajuuskiistat tuottavat täysin toisistaan poikkeavia tilannekuvauksia. Lapselle sopivimman kasvu ympäristön valinnassa ovat vastakkain tuttujen läheisten luona asuminen ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen, mikä ei sekään ole aina lapsen kannalta suotuisa ratkaisu. Tutkimusnäyttöä on siitä, että suurin osa sijoitetuista lapsista tarvitsee erityistä tukea koulunkäyntiin, mielenterveysongelmiin ja somaattisiin sairauksiin.

³ Accimap on riskienhallintamenetelmä, joka on kehitetty onnettomuuksien estämiseen. Sitä voidaan myös käyttää onnettomuustutkinnassa tapahtumaketjun taustalla vaikuttaneiden tekijöiden analysointiin ja parhaiten vaikuttavien turvallisuus suositusten valintaan ja kohdistamiseen.

Menetelmän mukaan riskialttiissa toiminnassa on monia eri päätöksentekotasolla olevia toimijoita, jotka tulisi pystyä onnettomuuden analysoinnin aikana tunnistamaan. Onnettomuuden ajatellaan olevan tapahtumaketju. Tapahtumaketjun kunkin tapahtuman kohdalla analysoidaan aluksi, mitkä tekniset ja suorittajaportaan inhimilliset seikat ovat vaikuttaneet kyseisen tapahtuman toteutumiseen. Analyysia jatketaan taso kerrallaan ylöspäin tavoitteena löytää ylempiltä tasoilta alemman tason toimintaan vaikuttavia seikkoja.

Analyysin pohjalta laadittavassa Accimap-kaaviossa eri tasojen toimijat esitetään vaakasuorilla tasoilla ja kaavion alimpaan tasoon kuvataan vasemmalta oikeaan etenevä tapahtumaketju. Tapahtumaketju kuvataan yksittäisinä tapahtumina, jotka yhdistetään tapahtumaketjun etenemistä kuvaavilla nuolilla. Tapahtumien ja niitä selittävien eritasoisten tekijöiden väliset yhteydet kuvataan samaten nuolilla.

Lähde: J.Rasmussen ja I.Svedung, 2000, Proactive Risk Management in a Dynamic Society, Swedish Rescue Services Agency, Karlstad, Sweden.

Kuva 1. Tutkintaryhmän laatima Accimap-kaavio.

Oikeiden johtopäätösten tekeminen vaatii korkeaa ammattitaitoa ja kykyä hahmottaa kulloisenkin tilanteen erityispiirteet ja kokonaiskuva. On myös havaittu, että sosiaali-toimen työntekijöiden ammatillisessa pätevyyydessä on puutteita. Työsuhteet ovat usein määräaikaista, joten perheiden asioita käsittelevät henkilöt vaihtuvat usein. Osa vanhemmista ei myöskään halua ottaa apua vastaan sellaisena kuin sitä tarjotaan. Sosiaali-toimen taloudelliset resurssit ja ammatillinen osaaminen eivät aina palvele parhaalla mahdollisella tavalla lasten etujen toteutumista.

Näyttää siltä, että palvelurakenteet eivät ole kyenneet muuttamaan huono-osaisuuden yleisyyden ja kasautumisen vaatimalla tavalla. Toimijat ovat hallinnossa erillään, jolloin yhteinen, kokonaisvaltainen ja asiakaslähtöinen näkökulma jää puutteelliseksi. Vaarana on, että kukin toimija keskittyy huolehtimaan vain omasta osaprosessistaan. Esimerkiksi päivähoito on keskeinen toimija lapsen arjessa, mutta yhteistyö lastensuojelun kanssa jää vähäiseksi ja päivähoitossa tehdyt havainnot eivät tule sosiaali-toimen tietoon. Myös koulujen, sosiaali-toimen ja poliisin yhteistyön laatu ja aktiivisuus vaihtelevat paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti ja riippuvat henkilökohtaisista kontakteista.

Nopea, kiireellinen ja ilman kunnollisia taustaselvityksiä tehty sijoitus isälle kesällä 2010 johti lapsen sijoittamiseen sellaisiin kasvuympäristöön, jota kokonaisuudessaan ei tunnettu. Isällä oli rikostaustassaan aikaisempi alaikäisen seksuaalinen hyväksikäyttö. Asumossa asuvan naisen henkilöllisyyden ja väitetyt nelisikiöraskauden epäselvyydet olivat olleet sosiaali-toimessa esillä, mutta niitä ei selvitetty määrätietoisesti loppuun asti. Silti naisen sallittiin toimia lapsen ensisijaisena hoitajana. Taustaselvitysmenettelyissä on selvästi puutteita ja yksityisyyden suoja ylittää toistuvasti lapsen edun ja turvallisuuden. Periaatteena lastensuojelussa on lapsen edun toteutuminen, mutta painoa on myös huoltajan oikeuksilla ja pyrkimyksillä saada lapsi asumaan huoltajiensa kanssa. Asioihin voidaan selkeästi puuttua huoltajan ohi, jos epäillään lapsen kohdistuvaa väkivaltaa.

Lapsen kohdistuneen psyykkisen ja fyysisen kaltoinkohtelun oli mahdollista jatkua ja pahentua ilman viranomaisten väliintuloa, sillä merkittäviin ongelmiin viittaavat taustatiedot olivat jääneet selvittämättä. Isän ja naisystävän luonnehäiriöinen käyttäytyminen olisi pitänyt tunnistaa. Vaikuttaa siltä, että sijoittaminen isälle useista epäselvyyksistä huolimatta näyttäytyi sosiaali-toimessa lapsen ongelmien ratkeamisena. Jos perheessä asuvien tausta ei ole kunnolla viranomaisten tiedossa, riski odottamattomiin ongelmiin kasvaa.

Koulussa oli huolta lapsen tilanteesta ja siellä havaittiin merkkejä fyysisestä väkivallasta. Lapsi kieltäytyi puhumasta koulussa kotiasioistaan. Puutteellisen viranomaisyhteistyön johdosta koulussa tehtiin arvioita lapsen tilanteen vakavuudesta puutteellisten tietojen perusteella. Samasta syystä tilanteen kasvava vakavuus jäi tunnistamatta. Eri tahojen tiedot eivät kohdanneet, keskusteluyhteys puuttui toimijoiden väliltä eikä kellekään ollut kokonaiskäsitystä lapsen tilanteesta. Yhteistyötä ja sen merkitystä on korostettu monissa selvityksissä, mutta käytännössä se näyttäisi olevan vähäistä. Kyse on rakenteellisesta ongelmasta. Esimerkiksi Helsingissä moniammatillisen lastensuojelun asiantuntijaryhmän käsittelyyn otetaan tapauksia vain harvoin ja poliisin ja koulujen säännöllinen yhteistyö näyttäisi vähentyneen.

Naapurustosta tehtiin kaksi lastensuojeluilmoitusta mustelmista ja pihalla juoksuttamisesta. Ilmoitusten tekijät eivät saaneet tietoa siitä, millaisiin toimiin ilmoitusten johdosta oli ryhdytty. Johdonmukainen oletus on, että lastensuojeluilmoitus johtaa viranomaisten tilannetta korjaaviin toimenpiteisiin. Tämä saattaa nostaa kynnystä tehdä uusia ilmoituksia, vaikka ei ole varmuutta asioiden etenemisestä. Asian oletetaan olevan hoidossa ja toimenpiteiden käynnissä. Epätietoisuus voi aiheuttaa lapsen tilanteesta huolissaan oleville voimattomuuden tunnetta.

Kaltoinkohtelun merkkejä nähtiin äidille järjestettyjen tuettujen tapaamisten yhteydessä, ja tapaamispaikasta tehtiin lastensuojeluilmoitus. Kaikkiaan lapsesta tehtiin useita lastensuojeluilmoituksia, joiden painoarvo vaihteli. Lastensuojeluilmoitukset saatetaan kirjata niukkasanaisesti, jolloin niistä kertyvä tieto jää puutteelliseksi. Lastensuojeluilmoitusten tulkintaa ja käsittelyä häiritsee niiden suuri määrä ja monimuotoisuus. Ilmoituskynnyksen on tarpeen olla matala, mutta tällä hetkellä sosiaalitoimen toimintatavat ja henkilöstöresurssit eivät riitä suuren ilmoitusmäärän riittävään käsittelyyn ja tarvittavaan yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa.

Aikuisten tavatessa lasta koulussa, lastenpsykiatrisessa erikoissairaanhoidossa ja perhetukikeskuksessa lapsi kieltäytyi puhumasta kotiasioistaan. Lastentautien päivystyksessä lapsi ilmaisi hänellä olevan huolia, joista ei voi puhua. Tällainen aktiivinen, aloitteellinen vaikeneminen on tyypillinen merkki kaltoinkohtelusta ja siitä, että lapsi ei koe vuorovaikutustilannetta turvallisena.

Lastenpsykiatrisen arviojakson aikana lastensuojelu sijoitti lapsen perhetukikeskukseen. Lastenpsykiatriassa ei kuitenkaan järjestetty yhteistä tapaamista lastensuojelun kanssa. Lapsen kaltoinkohtelun merkit tulkittiin psyykkiseksi oireiluksi oletettuihin stressitekijöihin liittyen sen sijaan, että niiden olisi epäilty voivan johtua psyykkisestä ja fyysisestä perheväkivallasta. Terveystieteiden ja sosiaalitoimen kyvyssä tunnistaa lapsen kohdistuvaa väkivaltaa näyttää olevan puutteita. Terveystieteiden toimintatavat ja ohjeistus on esitetty Käypä hoito -suosituksissa, mutta suositusta lasten pahoinpitelyn tunnistamisesta ja selvittämisestä ei ole.

Lapsen sijoittaminen perhetukikeskukseen lopetti oirehdinnan, jolloin myös lastenpsykiatria lopetti tutkimukset. Oireiden loppuminen, lapsen haluttomuus palata kotiin ja kotiasioista puhumattomuus tulkittiin väärin, kun niitä ei yhdistetty kotona tapahtuvaan kaltoin kohteluun ja kurittamiseen. Sirpaleisen tiedon varassa tehdyt päätökset johtivat sarjaan tosiaan seuraavia virheellisiä tilannearvioita.

Viimeistään syksyllä 2011 eri toimijoiden tiedot olisivat yhdistettynä johtaneet toisenlaisiin johtopäätöksiin ja toimenpiteisiin. Ongelmaksi tämänkaltaisessa tilanteessa muodostuu se, että hajautunut palvelurakenne, erilliset sektorivirastot ja moniportainen päätöksentekoprosessi aiheuttavat suuren määrän hälyä eikä kenellekään synny kokonaiskuvaa lapsen tilanteesta.

Eri tahoilla ilmenneistä väkivaltaepäilyistä ei otettu yhteyttä poliisiin, joka olisi voinut soveltaa omia toimintamallejaan asian selvittämiseksi. Ilmoituskynnys poliisille oli eri tahoilla ilmeisen korkea. Esimerkiksi Helsingin sosiaalitoimessa ilmoituskenteko oli moniportainen prosessi, jossa lopullinen päätöksenteko ilmoituksesta poliisille oli etäällä lasten elämästä laki- ja perintäyksikössä.

Lasten ympärille rakennettu palvelujärjestelmä on puutteellinen. Valtakunnallisen tason selkeä toimintaohjeistus puuttuu, eri tahojen välinen kommunikaatio on riittämätöntä ja toimivuus riippuvainen yksittäisten työntekijöiden epävirallisista sosiaalisista verkostoista. Nykyjärjestelmä pakottaa ylivarovaisuuteen ja oman aseman turvaamiseen, ei lapsen edun kannalta elintärkeään herkkyyteen. Kellään ei ole selvää kokonaiskuvaa yksittäisen lapsen tilanteesta ja eri tahoilla tehdyistä havainnoista. Palvelujärjestelmä on hajanainen ja koordinoimaton eikä toimi lapsen edun toteutumiseksi.

Lapsen kuuleminen itseään koskevassa asiassa jäi hyvän käytännön vastaisesti toissijaiseksi. Lapsen kuulemisessa ja pahoinpitelyyn liittyvien signaalien tunnistamisessa ja tutkimuksessa on havaittavissa vakavia puutteita. Edes vahvat signaalit eivät näyttäisi aina johtavan oikeisiin johtopäätöksiin ja toimiin.

Lapsen kotiuttaminen keväällä 2012 käynnisti kotona nopeasti eskaloituvan raa'an fyysisen kaltoinkohtelun, joka päättyi lapsen kuolemaan. Ongelmat palasivat aiempaa pahempina lähes heti perhetukikeskusjakson jälkeen. epäilyt pahoinpitelystä kasvoivat koulussa, lapsen äiti ilmaisi huolensa ja sosiaalitoimi oli tietoinen tilanteen pahenemisesta. Pikaisiin ja riittäviin toimiin ei kuitenkaan ryhdytty eikä poliisille edelleenkään tehty ilmoitusta. Akuutti huoli ei myöskään johtanut koordinoinnin puuttuessa viranomaisyhteistyöhön tilanteen vakavuuden selvittämiseksi. Eri toimijoiden tietojen kohtaamattomuus, liian korkea ilmoituskynnys poliisille, sosiaalitoimen järjestelmän moniportaisuus ja eri tahojen selkeän yhteisen ohjeistuksen puuttuminen jarruttivat kohtalokkaasti nopeiden päätösten tekemistä ja toimien toteuttamista.

Perheen sisäisen väkivallan vuoksi kuolee vuosittain noin 10 lasta ja vammautuu vakavasti noin 300 lasta. Kuolemantapauksista noin puolet tapahtuu vauvaikäisille. Ongelma on erittäin vakava, mutta se on ollut enemmän esillä vain viimeaikaisiin median esiin nostamiin tapauksiin liittyen. Suomesta puuttuu systemaattinen perheväkivaltaa ehkäisevä työ. Tapauksista ja niiden taustoista ei kerätä, tuoteta ja julkaista systemaattisesti tietoa ehkäisevän työn perustaksi. Tapauksista oppiminen jää vähäiseksi.

5.1 Toteamukset

1. Lapsi eli koko elämänsä ympäristössä, joka oli lapsen kehityksen kannalta haitallinen. Ratkaiseva käänne oli lapsen sijoittaminen isälleen. Isän luona lapsi joutui kärsimään psyykkisestä ja fyysisestä väkivallasta, joka lopulta johti kuolemaan.
2. Kuolinyön tapahtumiin ei ensihoidon, pelastustoimen ja poliisiin välittömällä toimenpiteillä ollut mahdollista vaikuttaa. Poliisi tunnisti tapahtuneen mahdolliseksi henkirikokseksi, mikä voidaan katsoa onnistumiseksi. Aina-kin alkuvaiheessa tapahtunut olisi ollut mahdollista tulkita luonnolliseksi kuolemaksi.
3. Huoltajuus siirtyi lapsen isälle ja myös isän naisystävän annettiin toimia lapsen hoitajana, vaikka kummankaan taustoja ei selvitetty huolellisesti. Isällä oli taustalla seksuaalirikos ja häiriökäyttäytymistä. Naisystävä puolestaan käytti väärää identiteettiä ja taustalla oli mielenterveysongelmia ja omien lasten huostaanotto.
4. Useat lapsen isän väittämät ja naisystävän identiteetti oli havaittu paikkansa pitämättömiksi. Tietoja ei kuitenkaan koottu yhteen, eikä niistä muodostettu kokonaiskuvaa.
5. Lapsesta tuli huolestuneita viestejä useilta eri tahoilta. Naapurit, koulu, tapaamispaikka ja lapsen äiti esittivät vakavan huolensa ja tekivät lastensuojeluilmoituksia. Ilmoituksissa oli myös selviä merkkejä kaltoinkohtelun mahdollisuudesta.
6. Koulussa tunnistettiin lapsen vaikea tilanne ja epäiltiin fyysistä kaltoinkohtelua. Koulun tekemät lastensuojeluilmoitukset lastensuojeluun eivät johtaneet riittävän nopeisiin toimiin. Koulu toimi yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa.
7. Terveystieteiden huollon kaikilla tasoilla väkivallan selvittäminen jäi puutteelliseksi. Väkivaltaa ei selkeistä merkeistä huolimatta osattu epäillä. Lapsen kuulemista ei toteutettu asianmukaisesti ja monipuolisesti. Lapsen näkökulma välittyi lähinnä aikuisten kertoman perusteella. Useissa selvityksissä on havaittu puutteita sosiaalitoimen ja terveydenhuollon valmiuksissa tunnistaa lapsiin kohdistuva väkivalta ja puuttua siihen.
8. Helsingin sosiaalitoimessa päätöksenteko rikosilmoituksen teosta lastensuojelutapauksessa oli sijoitettu laki- ja perintäyksikköön, jolloin päätöksenteko rikosilmoituksen tekemisestä oli etäällä lapsen tilanteen parhaiten tuntevien työntekijöiden käsistä.

9. Kotiutettaessa lapsi perhetukikeskuksesta todettiin, että kotitilanne ei ole muuttunut paremmaksi, mutta silti lapsi kotiutettiin epävakaaaksi tiedettyyn ympäristöön. Olemassa olevista tiedoista ja suuresta huolesta riippumatta voimakkaampiin toimenpiteisiin ei ryhdytty. Näyttää siltä, että perheen tukemisen ajatus, vanhempien oikeuksien kunnioittaminen ja perheen yksityisyyden suoja saattavat käytännön päätöksentekotilanteissa ylittää lapsen edun.
10. Viranomaisten yhteistyö oli tässä tapauksessa puutteellista. Tieto lapseen kohdistuneista toimenpiteistä ei kulkenut eri tahojen välillä, eikä myöskään kumuloituvaa tietoa kyetty käyttämään päätöksenteossa. Toimijoilla voi olla epäselvyyttä siitä, mitä omaan tehtävään lastensuojelun tukitoimijana kuuluu.
11. Johtamisjärjestelmä on moniportainen ja sektorivirastot toimivat erillään. Palveluprosesseissa ja niiden toimivuuden varmistamisessa on puutteita.
12. Nykykäytännössä lastensuojeluilmoituksen tekijät, esimerkiksi koulu, eivät ilmoituksen tehtyään saa tietoa asian etenemisestä. Ilmoitusten sisältö ja niiden lukumäärä jäävät ilmeisesti myös lastensuojelussa huolellisesti analysoimatta, eikä kokonaiskuva selkene.
13. Suomessa on länsimaisittain paljon perheen sisäistä kuolemaan johtavaa väkivaltaa. Tapauksista oppiminen jää kuitenkin vähäiseksi, koska tapauksia ei rikostutkinnan lisäksi selvitetä systemaattisesti, kuten esimerkiksi Ruotsissa.

5.2 Tapahtuman syyt

Lapsi asui kahden luonnehäiriöisesti käyttäytyvän aikuisen kanssa. Lapsen isä ja tämän naisystävänsä eivät olleet kykeneviä huolehtimaan lapsesta. Kotioloissa lapseen kohdistui fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa. Lapsi kuoli väkivallan seurauksena.

Yhteiskunnan turvamekanismit lapsen suojelemiseksi osoittautuivat riittämättömiksi. Lapsen huoltajuus annettiin hänen isälleen ilman riittäviä selvityksiä. Viranomaisyhteistyö ei toiminut, ja lapseen kohdistuneen väkivallan tunnistamisessa ilmeni vakavia puutteita.

6 TOTEUTETUT TOIMENPITEET

Opas ja koulutus lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn

Sosiaali- ja terveysministeriö on tehnyt rahoituspäätöksen Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän esityksestä, että viranomaisille laaditaan opas ja siihen liittyvä koulutuskonaisuus lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn liittyvistä velvoitteista sekä tietojen vaihtoa ja salassapitoa koskevasta sääntelystä. Opas ja koulutus suunnataan kaikille ammattiryhmille, joita velvoitteet koskevat ja ne laaditaan yhteistyössä keskeisten ammattiryhmien kanssa. Koulutus suunnitellaan toteutettavaksi valtakunnallisesti kattavalla tavalla, toteuttajana toimii Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Lastenasiointalo-hanke

Sosiaali- ja terveysministeriö, sisäasiainministeriö ja oikeusministeriö ovat käynnistäneet Lastenasiointalo-hankkeen. Kyseessä on lapsilähtöisesti tuotettu poikkihallinnollinen erityispalvelu alle 18-vuotiaille lapsille ja nuorille, joiden epäillään kokevan fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Kokeilutoiminnasta saatujen tulosten ja arviointitietojen pohjalta palvelukonseptin valtakunnallinen juurruttaminen aloitetaan vuonna 2017.

Lastensuojelun ja muiden lasten ja perheiden palvelujen käytön seurantarekisteri

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos selvittää mahdollisuutta luoda lastensuojelun ja muiden lasten ja perheiden palvelujen käytön seurantarekisteri esimerkiksi syöpärekisterin mallin mukaisesti tai laajentamalla avohoidon hoitoilmoitusrekisterin käyttöaluetta. Lisäksi selvitetään, millä edellytyksillä lastensuojelurekisteriä voisi täydentää toimenpiteiden syytiedoilla. Vuosittain voitaisiin tuottaa myös yhdistettyjä tilastoraportteja lastensuojelusta ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä.

Valviran valvontaohjelmat

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto on julkaissut lastensuojelun ohjausta ja valvontaa koskevan valvontaohjelman vuonna 2012 lastensuojelun ympärivuorokautisesta hoidosta ja kasvatuksesta sekä vuonna 2013 kunnallisista lastensuojelupalveluista. Valvontaohjelmilla Valvira ohjaa ennakoivasti lastensuojelun järjestämistä ja antaa palveluista vastuussa oleville ajantasaista tietoa vaatimuksista, joita toiminnassa pitää noudattaa.

Poliisille ilmoittaminen

Lastensuojelu on alentanut poliisille ilmoituskynnystä Helsingissä.

Poliisin toimet perheväkivallan ehkäisemiseksi

Poliisihallitus on käynnistänyt hankkeita, jotka liittyvät perheväkivaltaan. Poliisihallitus on antanut määräyksen vuoden 2012 alussa poliisin, lastensuojeluviranomaisten ja muiden viranomaisten yhteistoiminnasta koskien lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta. Poliisilaitosten tulee sopia ilmoitusmenettelyyn liittyvistä käytännön toimenpiteistä ja yhteistyöstä lastensuojeluviranomaisten kanssa. Määräykseen liittyen on tehty myös kysely. Kyselyllä selvitetään, miten on järjestetty väkivallan uusiutumisen ehkäisy sekä tiedon välittäminen sosiaaliviranomaisten ja poliisin välillä lähisuhde- ja perheväkivalta-asioissa. Poliisihallituksen vuosisuunnitelmassa 2013 on mainittu parisuhdeväkivallan riskienarvioinnin pilottihankkeen toteuttaminen.

Helsingin poliisilaitoksen päivittäisrikosyksikköön on perustettu ryhmä, joka toimittaa esitutkinnan niissä läheisväkivaltarikoksissa, joissa uhrina on lapsi.

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma Helsingissä

Helsingissä on valmisteilla uusi lastensuojelulain edellyttämä Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma vuosille 2013–2015. E erityisenä tavoitteena on vähentää eriarvoisuutta, estää lasten ja nuorten syrjäytymistä sekä vahvistaa ehkäisevää lastensuojelua ja vähentää huostaanottojen tarvetta. Tarkoitus on ottaa lapset, nuoret ja perheet mukaan palvelujen suunnitteluun ja kehittämiseen. Lisäksi korostetaan hallintokuntien keskinäistä ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä sekä hyvää johtamista.

Lastensuojelun osalta on esitetty toimenpiteiksi lastensuojelun ja peruspalvelujen yhteistyökäytäntöjen parantaminen. Tavoitteena on vahvistaa lastensuojelun, neuvolan ja päivähoidon yhteistyöprosesseja ja lisätä peruspalveluissa osaamista huolen havaitsemisessa ja puheeksi ottamisessa, sekä peruspalvelujen osaamista perheiden tukemisessa. Lisäksi parannetaan lastensuojeluilmoituksia koskevia käytäntöjä, yhteistyöprosesseja yhteisten asiakkaiden osalta, ja vahvistetaan lastensuojelun ja peruskoulun yhteistyö- ja palveluprosesseja.

Helsingin kaupungin Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman 2013–2016 perusteella moniammatillisen yhteistyön toimintakäytänteiden kehittäminen on tunnistettu kehittämistarpeeksi. Suunnitelma sisältää lukuisia kehittämistavoitteita, joilla pyritään edistämään viranomaisten välistä yhteistyötä asuinalueilla ja palveluissa sekä osallistamaan palveluiden käyttäjiä kehittämiseen ja palveluiden suunnitteluun.

7 SUOSITUKSET

7.1 Toimijoiden yhteistyö lastensuojelussa

Tutkinnassa ilmeni, että lapsen vaikeasta tilanteesta oli tietoja monella taholla. Huolta hänestä kannettiin lastensuojelussa, koulussa ja terveydenhuollossa. Olemassa olleesta tiedosta ja huolesta ei muodostunut kokonaiskuvaa, josta olisi ollut merkittävää apua tilanteen edellyttämien toimenpiteiden valintaan. Tiedonkulussa ja yhteistyömuodoissa on kehitettävää.

Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi yhdessä muiden toimijoiden kanssa kehittää toimintamallit, jolla varmistetaan lasten suojelun toimijoiden, kuten lastensuojelun, koulun, terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja poliisin hyvä yhteistyö, tiedonkulku, dokumentointi ja kokonaiskuvan muodostuminen.

Kokonaisvastuu lastensuojelussa olevan lapsen tilanteessa tulee olla lastensuojeluviranomaisilla, mutta myös muilla toimijoilla pitää olla selkeä käsitys omista tehtävistään lastensuojelun tukena ja matalalla kynnyksellä toimiva vuorovaikutus lastensuojelun kanssa. Toimijoiden yhteinen näkemys lapsen tilanteesta tukee päätöksentekoa ja selkiyttää eri toimijoiden tehtäviä ja vastuita. Muut toimijat tarvitsevat palautetta ja tietoa siitä, miten lapsen asiat ja tilanne etenevät. Vuorovaikutus ei voi perustua epävirallisiin henkilösuhteisiin vaan säännöllisiin, sovittuihin ja dokumentoituihin menettelyihin.

Suosituksen toteuttaminen vastaa uhridirektiivissä⁴ esitettyjä tavoitteita, jotka on sisällytettävä kansalliseen lainsäädäntöön 2015 mennessä.

7.2 Lasten pahoinpitelyn tunnistaminen

Tutkittavassa tapauksessa oli toistuvasti havaittavissa viitteitä pahoinpitelystä. Niitä ei tunnistettu. Lasta ei kuultu, eikä hänen kokemustaan selvitetty kunnolla. Monella aikuisella oli perusteltuja epäilyksiä siitä, että lapsi oli joutunut kokemaan kotonaan psyykkistä ja fyysistä väkivaltaa. Tietoja kertyi eri tahoille, mutta ymmärrys kokonaistilanteesta jäi puutteelliseksi. Rikosilmoitusta poliisille ei tehty.

⁴ Direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista 25.10.2012, 2012/29/EU

Suomalainen lääkäriseura Duodecim tulisi laatia neuvolatyöntekijöiden, kouluterveydenhuollon ja muun terveydenhuollon käyttöön lasten pahoinpitelyn tunnistamista ja käsittelyä koskeva Käypä hoito -suositus ja edistää sen sisällön tekemistä tunnetuksi opettajien, lastentarhanopettajien ja muiden lasten kanssa työskentelevien keskuudessa.

7.3 Kodin olosuhteiden selvitysmenettelyjen vakioiminen

Lapsen asuessa äitinsä luona, hänen kotinsa olosuhteet selvitettiin. Uudelleen tällainen kotiolojen arviointi tuli tarpeelliseksi silloin, kun lapsi sijoitettiin asumaan isänsä luo, ja kolmannen kerran kun lapsi palautettiin kotiin perhetukikeskuksesta. Tuolloin oli mahdollisuus tunnistaa ne vakavat epäselvyydet, joita kodissa oli. Nämä selvitykset eivät onnistuneet lapsen edun mukaisesti.

Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi vakioida kodin olosuhteiden selvitysmenettelyt niin, että tietyt tarkistukset tehtäisiin aina lapsen kodista päätettäessä. Sisältöön tulisi kuulua ainakin kodissa asuvien taustojen selvittäminen ja muilla toimijoilla, kuten poliisilla, koululla tai terveydenhuollolla, olevien tietojen kokoaminen yhteen. Havaittuja puutteita ja muutoksia tulisi seurata.

7.4 Vakavista perheväkivaltatapauksista oppiminen

Perheväkivallan vuoksi kuolee vuosittain noin 10 lasta ja vammautuu vakavasti noin 300 lasta. Kuolemantapauksista noin puolet tapahtuu vauvaikäisille. Myös aikuisten välinen perheväkivalta aiheuttaa vakavia seurauksia lapsille. Tapauksista ja niiden taustoista ei kerätä, tuoteta ja julkaista systemaattisesti tietoa ehkäisevän työn tarpeisiin. Tapauksista oppiminen jää vähäiseksi.

Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi antaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen pysyväksi tehtäväksi kerätä tiedot kaikista lapsen kuolemaan johtaneista perheväkivaltatapauksista, raportoida niistä säännöllisesti ja esittää johtopäätöksiä, joiden avulla vastaavanlaiset tapaukset voitaisiin välttää.

Kunkin tapauksen selvittämisessä voidaan hyödyntää esitutkinnassa saatavia tietoja, mutta todennäköisesti useimmissa tapauksissa pitää hankkia lisätietoja. Uusien toimivaltuuksien järjestäminen saattaa olla tarpeen.

7.5 Lastensuojelutoiminnan jatkuva kehittäminen

Lastensuojelun erityispiirre on, että käsittelyssä on paljon perheiden yksityisyyteen liittyviä asioita. Hallinnossa tavoiteltava läpinäkyvyys ei ole yksittäisissä tapauksissa aina mahdollista. Tapauksista ei voida käydä avointa keskustelua, mikä haittaa epäkohtien tunnistamista, käsittelyä ja toiminnan kehittämistä. Tietojen yksityisyyden vuoksi lastensuojelun erilaisia tapahtumia ei todennäköisesti käsitellä riittävän avoimesti ja kokonaisvaltaisesti edes lastensuojelusta huolehtivien organisaatioiden sisällä.

Lastensuojelussa tulisi olla kuvatut toimintaprosessit, joiden toteutumista tarkasteltaisiin jatkuvasti auditointien, itsearviointien ja poikkeamatarkastelujen avulla. Poikkeamilla tarkoitetaan erilaisia toimintaprosessissa tapahtuneita virheitä ja eroja määriteltyyn prosessiin nähden. Mitä matalammalla kynnyksellä poikkeamista tai hyvistä käytännöistä saadaan tieto, sitä enemmän löytyy ajatuksia toimintatapojen kehittämiseen.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulisi luoda lastensuojeluun menettelyt, joiden mukaisesti henkilöstö raportoi havaitsemistaan vähäisistäkin poikkeamista ja virheistä, jotka ilmoitusten perusteella otettaisiin järjestelmälliseen tarkasteluun esimerkiksi lastensuojelulaisissa tarkoitettussa yhteistyöryhmässä. Menettelyn tulisi tuottaa lastensuojelua kehittävää tietoa laajaan käyttöön.

Tarkoituksena tulisi olla ainoastaan toiminnan kehittäminen, ei syyllisyyskysymykset. Toimiviksi osoitetut menettelyt lisäisivät yleistä luottamusta lastensuojelun toimivuuteen.

Helsingissä 11.6.2013

Kristiina Kumpula

Jukka Kaski

Lassi Kilponen

Jukka Mäkelä

Maria Päivänen

Outi Ruishalme

Mika Hatakka

Mikko Salasuo

Kai Valonen

LÄHDELUETTELO

Seuraavat lähteet on taltioitu Onnettomuustutkintakeskukseen:

1. Henkirikosta ja virkarikosta koskevat esitutkintapöytäkirjat liitteineen ja mielentilatutkimus
2. Helsingin kaupungin ja HUSin toimittamat asiakirjat, jotka koskevat lapsen asioiden hoitoa lastensuojelussa, terveydenhuollossa ja koulussa
3. Lastensuojeluun liittyvät pysyväisohjeet, Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto
4. Helsingin kaupungin lastensuojelutyön prosessi ja organisaatio
5. Tapahtumaan liittyvät tiedot poliisin, pelastustoimen ja hätäkeskuksen tietojärjestelmästä
6. Helsingin poliisilaitoksen ohjesääntö ja työjärjestys
7. Apulaisoikeuskanslerin päätös Lastensuojelulain määräaikojen noudattamisesta Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa, OKV/193/1/2012
8. Toimiva lastensuojelu, Väliraportti, Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämistä Sosiaali- ja terveysministeriön raporteja ja muistiota 2012:28
9. Monipolvinen hyvinvointi, Nuorisobarometri 2012, opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta
10. Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012, THL, Sisäministeriön julkaisu 35/2012
11. Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004–2007 ja lastensuojelun käsikirja
12. Väitöstutkimus lapsensurmista, Anne Kauppi, 2012
13. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012 ”Lastensuojelu”
14. Tutkintaselostukset Jokelan (2007) ja Kauhajoen (2008) koulusurmista, Oikeusministeriö
15. Ruotsin laki tiettyjen kuolemantapausten selvittämisestä (lag 2007:606)
16. Helsingin kaupungin valmisteilla oleva Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma 2013–2016
17. Lastensuojelun käsikirja, www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelu/
18. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle, Stakesin opas 55, 2003
19. Lausunnot tutkintaselostusluonnoksesta

LIITE 1. Yhteenveto tutkintaselostusluonnoksesta saaduista lausunnoista

Sosiaali- ja terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriö kiinnittää huomiota tutkintaselostuksen havaintoon, jonka mukaan perheen tukemisen ajatus ja yksityisyyden suoja ovat ylittäneet päätöksentekotilanteessa lapsen edun. Huomiota kiinnitetään myös lapsen kuulemisen velvoitteisiin ja keinoihin, joita on olemassa. Viranomaisyhteistyöhön ohjaavia säännöksiä on 36 eri laissa ja asetuksessa. Velvoitteet ovat hajallaan eikä niitä tunneta riittävästi. Rahoituspäätös asiaan liittyvän oppaan ja koulutuskokonaisuuden laatimiseksi on tehty. Erityisen hyvänä toimenpide-ehdotuksena sosiaali- ja terveysministeriö pitää Käypä hoito-suosituksen laatimista lasten pahoinpitelyn tunnistamisesta ja käsittelystä. Sosiaali- ja terveysministeriö näkee myös muutostarpeita lapsen tapaamista ja huoltoa koskevassa sääntelyssä, jossa lapsen asemaa tulee eroon liittyvissä huolto- ja tapaamisprosesseissa vahvistaa sekä lisätä tuettuja ja valvottuja tapaamisia koskevia säännöksiä. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksessa selvitetään mahdollisuutta kehittää lastensuojelun seurantaa. Tämä kehitystyö voisi ratkaista tutkintaselostuksen suosituksen kuolemaan johtaneiden perheväkivaltatapausten tutkinnasta.

Poliisihallitus

Poliisihallitus toteaa lausunnossaan, että se on tutustunut tutkintaselostusluonnokseen eikä siihen ole lisättävää tai muuta erityistä lausuttavaa.

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira

Valvira selvittää lausunnossaan yleistä tehtäväänsä ja niitä asioita, joita on erityisesti sosiaalihuoltolain 3§:n mukaan ohjattava ja valvottava. Tehtäviä hoidetaan sekä jälkikäteisin että ennakollisin keinoin. Tutkittavana ollut tapaus on tutkinnan kohteena myös Valvirassa ja poliisilla, minkä vuoksi Valvira ei ota kantaa tutkintaselostuksen toteamuksiin ja johtopäätöksiin. Valvira toteaa, että tutkintaselostuksessa esitettyihin suosituksiin on helppo yhtyä. Erityisen tärkeänä se pitää viranomaisten yhteistyön kehittämistä. Lasten asioissa toimivilla viranomaisilla on oltava selkeä käsitys tehtävistään ja velvoitteistaan. Kodin olosuhteiden toteamismenettelyiden vakioimisesta Valvira toteaa, että se on valvontaohjelmassaan antanut lastensuojelutarpeen selvittämisen kriteerit. Valviran mielestä olisi syytä harkita, että sosiaali- ja terveysministeriö antaisi ohjeet asioista, jotka lastensuojelutarpeen selvitykseen tulee välttämättä sisällyttää.

Suomalainen lääkäriseura Duodecim

Suomalainen lääkäriseura Duodecimille osoitettiin suositus, jonka mukaan sen tulisi laatia lasten pahoinpitelyä koskeva käypä hoito -suositus. Duodecim toteaa lausunnossaan, että yksi noin sadasta käypä hoito -suosituksesta käsittelee lasten kaltoinkohtelun yhtä muotoa, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkimista. Duodecim nostaa esiin viisi lapsen kaltoinkohtelua koskevaa artikkelia ja ohjetta sekä lastensuojelulain kohdan, jonka mukaan pahoinpitelystä tai sen perustellusta epäilystä tulee tehdä viipymättä lastensuojeluilmoitus. Duodecimin käsitys on, että julkaistua tietoa lapsen kaltoinkohtelun epäilyn tunnistamiseksi ja toiminnan käynnistämiseksi on riittävästi. Uuden käypä hoito -suosituksen sijaan tulisi panostaa olemassa olevan tiedon implementointiin, mihin Duodecim voi osallistua. Duodecim pitää tutkintaselostuksen tärkeimpänä suosituksena toimijoiden yhteistyön kehittämistä.

Helsingin kaupunki

Sosiaali- ja terveysvirasto toteaa lausunnossaan, että lastensuojelun avohuollon henkilöstöresurssien vähäisyys ei ole olennaisesti vaikuttanut tässä asiassa lastensuojelutyöhön. Lausunnossa nostetaan esiin tiettyjä lastensuojelulain kohtia, jotka huomioiden päädyttiin sijoittamaan lapsi isänsä hoitoon. Tarkoituksena on myös tukea ja vahvistaa vanhemman ja muun lapsen hoidosta vastaavan henkilön kasvatuskkyä ja mahdollisuuksia. Sijoituksen jatkaminen avohuollon tukitoimena ei katsottu säännösten perusteella olleen mahdollista. Välitöntä vaaraa ei katsottu olevan. Sosiaali- ja terveysvirasto tulee kiinnittämään huomiota lapsen henkilökohtaisten tapaamisten ja mielipiteen selvittämisen tärkeyteen. Lausunnossa perustellaan tutkintapyyntöjen tekemisen keskittämistä lakipalveluihin eli aikaisempaan laki- ja perintäyksikköön lakiperusteiden objektiivisella arvioinnilla ja sosiaalityöntekijän työskentelyn turvaamisella.

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN-L 1798-7059
ISBN 978-952-259-299-6 (nid.)
ISBN 978-952-259-300-9 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUSVOSTO
www.om.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.jm.fi